

(२५५)

महात्मा जयप्रकाश

पुस्तक

१९५५

महात्मा जयप्रकाश, दिल्ली

उत्तर प्रदेश

१९५५

१९५५ १९५५

१९५५

१९५५

१९५५ १९५५

१९५५

१९५५ १९५५

१९५५ १९५५

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઈન વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૦૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બાણદુર બાણચરીત્રો

વિષય ૬-૩

વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૧૮૩

બહાદુર બહારવટીયો

અને

બાળકનું ખૂન.

મકરણ ૧ છું.

"લોકો કહે છે કે-જેવાં કૃત્ય તેવાં ફળ, જેવું વાવીએ તેવું લાણીએ; સારાં કામનો બદલો સારો અને નકારાં કામનો બદલો નહીં મળેછે; પણ નહીં! જુવો, આજે હું કેવી એક નેક-પતિવ્રતા સ્ત્રી સાથે દુષ્ટ આચરણ આચરવા ઇચ્છા રાખું છું? અને જો હું મારા કામમાં પાર પડ્યો તો બસ, ફતેહ! કાલે રાખનો દિવાન બની જઈશ! કહો ત્યારે હવે તમે કહી શકશો-કેવી રીતે કહી શકશો-કે દુષ્ટ કામ કરનાર સુખ ભોગવી શકેજ નહિ. ?..... પણ મારે માફે કાળજી ચોકસ-કડણ રાખવું જોઈએ. કારણ કે એમ ન થાય કે એની ખુશસુરતી અને મીઠી મીઠી વાતોથી મારી હિમ્મત.....(ચમકીને) અરે જુવો કાઠ આવે છો"

મધ્યરાત્રિ ક્યારનીએ વીતી ગઈ હતી; એક તો અંધારી રાત્રિ અને વળી ધીરોધીર આવી રહેલી ઘટા! તેથી જાણે પૃથ્વી ઉપર શાંતિ ના ફેરવી હોય કે સ્થામ આદર પાથરી ન હોય તેમ જણાય છે; એક બાગની અંદર, એક દ્રાક્ષલતાની બનાવેલી ઝુંપડીમાં સ-તાપલો એક મનુષ્ય, ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ બેસે છે, તે પુરુષની

ફરંગનું વર્ણન કરતું તે અત્યારે બહુ કઠણ છે કારણ કે એક તો સત્રિમાં તે સારી રીતે સંતાપલો છે અને વળી તેણે પેતાના ઉપર અધારપછેડી ઝોટેલી છે. ગમે તેવી પણ તેની આ અવસ્થા આગળ ઉપર છાની રહી શકશે તો નહીંજ. તથાપિ આ સમય તો, તે, આ બાગની મધ્યેજ આવેલા, એક માંડવા તરફ જોઇ જોઇને દાંત પીસે છે. સામેજ દેખાતો, આ માંડવ સુંદર લતાથી શેભી રહ્યો છે. અને દીવાનું અજવાળું જે તેમાંથી આવતું જણાય છે તે પરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે એક શરવીર યુવાન અને યૌવના પરસ્પર વાતો કરી રહ્યાં છે. માંડવ બહુજ નાના છે અને દણ-બારથી વધારે મનુષ્યસંખ્યા ત્યાં બેસી શકે તેમ પણ નથી. તેની બનાવટ અટપટી છે. બેસવાને માટે ખુરશીરૂપ આઠ ચોતરા તેમાં કરેલા છે અને તેના ઉપર વાંસની વાળેલી કમનાથી કરેલી છાયાઉપર, વેણે આવી રહેલી છે. મધ્યમાં એક ચીમનીનો દીવો ઝગઝગ પ્રકાશી રહ્યો છે. એકબાજુ ચોતરા ઉપર, ઉદી, બનારસી સાડી પહેરી એક યુવતિ રડતી બેઠી છે. તેની ઉંમર આશરે ૨૦-૨૧ વર્ષની લાગે છે. તેના સૌંદર્યને-સ્વરૂપ-નાણુકાર્ધ-ની પ્રશંસા જેટલી કરાય તેટલી થોડીજ છે. મોટી દિવ્ય આંખોમાંથી ખરેલાં મોતી સમાન અશ્રુ બિન્દુઓએ તેના કપોલભાગને તરફ્યો છે, અને નાણુક કરોમાં સવર્ણમયી બંગડીએ શોભા આપે છે. તેના ડાબે હાથ કમર ઉપર છે અને જમણા હાથે-વેણે યુવક જે તેના રહામે દ્રવતિ અંતઃકરણથી અશ્રુભરી આંખે જોઇ રહ્યો છે, અને જેની આકૃતિપરથી એમ જણાય છે કે તે કંઈક જવા ધારે છે, પરંતુ લાચાર છે. તેનો-છેડો પકડી ધ્રુસકે અને ધ્રુસકે રોઇ રહી છે. નાણુક હાથે પકડેલા કપડાને છોડીને આ યુવાન કાઢ રીતે જઇ શકે તેમ નથીજ. પુરૂષની ઉંમર આશરે પચીસ વર્ષની છે. સુંદરતાની સાથેજ તેના ચહેરામાં બહાદુરી ઉત્તરહૃદયતા આલેખાય છે, અને તેના મજબુત બાંધી દડીના શરીર ઉપર મૂલ્યગન વસ્ત્રો તેણે ધારણ કરેલાં છે.

“ના, નહીં જવા દઉ.” તે સુદરીએ કહ્યું.

“બહાલી, મને રોકો માં, મને લોકો મહેલ્યાં મારશે અને કહે-

શે કે વિજયસિંહ ડરી ગયો અને એક સેતાન હાંટરાની દહેશતમાં લેવાઇ જઇ જીવ ચોરી ગયો. મહારાજની આંખો આગળથી પણ હું વેગળા થઇશ અને મારા નેક નામને ધક્કો લાગશે” તેણે ઉત્તર આપ્યો.

“તે શીક છે; પણ ત્યારે લોક એમ પણ નહિ કહે કે, વિમળા પોતાના પતિને જાણી જોઈને મોતને હવાલે કરી દીધો” ? પ્રશ્ન થયો.

“અફસોસ ! વીરપતિ હોવા છતાં આ વાક્યો તમે કેમ વધી શકો છો ?” તેણે ઉત્તરમાં પૂછ્યું.

“ના, ના, હું એવું નથી ઇચ્છતી કે આપના વીરવને દુપણ લાગે. હુંતો આપની પ્રસંશાજ સર્વત્ર થતી સાંભળવા ઉત્સુક છું. પરંતુ ક્ષમા કરજો, વારંવાર હું આપને વિદિત કરું છું અને હું તેનાથી બહીતીજ કરું છું; છતાં આપ વળી કેમ એ વાર્તાને જૂનો છો ? કૃપાનાથ ! મારી એવી ઇચ્છા છે કે આપની સાથે મને લઈ જાઓ અને તે અન્યાયાન. હાથથી મારા ધર્મનું રક્ષણ કરો, એ વત નક્કી છે કે તે દુષ્ટની ઘનત બગડી છે અને તે કારણસરજ એક એવા લુટારા સાથે દહડવાના બહાને તે આપને મોકલે છે, કે જે સામે આવી નથી દહડતો પણ છાતી રીતેજ લોકોના પ્રાણ લે છે,” રડતાં રડતાં વિમળાએ પોતાના પતિને જણાવ્યું.

“જ્યાં સુધી તમારા પિતા સુજનસિંહ હયાત છે.” વિજયસિંહે જવન આપતા અરથે કહ્યું. “હાં સુધી મારા ધારવું એમ છે કે, તે કાઢપણ તરેહનો જીલમ ભાગ્યેજ ઝુલરી શકશે.

“આપનું કહેવું યથાર્થ છે,” વિમળા બોલી, “મને મારા પિતા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તો પણ જ્યાં મારા પિતાના હાથમાં જોયેલા લોહીના પ્યાલાની વાતનું મને સ્મરણ થાય છે કે, મને કંપારી છુટે છે હું ના ઉમેદ-નિરાશ થઈ જઈ છું, અને ત્યારે, બહાલા, મારી ધ્યાનમાં બીજી વાત નથી ઉતરતી; બહાલા હું આપની સાથેજ આવીશ, આપના સુખ દુખની ભાગિયણ થઈશ. મને સાથે લ્યો”-તેણે મુજતાં-કંપતાં વાક્ય પુરૂ કર્યું.

“તમારી વાત અક્ષરે અક્ષર મારા હૃદયમાં ઉતરે છે અને એમ પણ જાણે છે કે, મહારાજને નથી કહ્યું તોપણ તમને મારી સાન લઈ જઈ પણ-પણ લોકોના મહેલથી હું શરમાઉં છું-ડરું છું. અરે, માથું ધુણાવતા એતો એમજ કહેવાના કે બાહ ! પતિની સાથે દહડવા મના છે !!” વિજયસિંહે તેને છાતી સરસી દાઢમાં ઉતર આપ્યો.

“શું ત્યારે મારી વાત પર આપ ધ્યાન નથી આપી શકતા અને મને આપને હવાલે સોંપો ?! આપના હાથમાં તે દિવસ

“હેં લોહીના બરેલો ચાંદીનો પ્યાલો.....(કંપી જાય છે) હાય ! હાય ! એ વાત માદ આવતાંજ કાળજી કંપે છે, હૃદય થડકે છે, શરીર ધ્રુજે છે! અરેરે બિચારી કેવી ખુબસુરત...”

“અરે, મોટો ગજબજ ગુજાયો છે. એ ખુન તો નહીંજ જીલ્લાય: પરંતું હોય, શું કરીએ ! તમારા પિતાજી સાચાસીધી તેનો ધનકાર નહોતા કરી શક્યા.” રહેજ દિલગિર થઈને તેણે કહ્યું “હાં, ઠીક માદ આવ્યું સાંભળો એક મુક્તિ સુઝી આવી છે અને તે તમને કહું”

આ પ્રમાણે કહી વિજયસિંહ વિમળાની પાસે બેઠો અને ધીમે ધીમે વાતો કરવા લાગ્યો.

પહેલું ઝુંપડીમાં સંતાયલો પુરુષ, જેનું વરણન આરંભમાંજ કંઈક થયું છે અને જે બન્નેની તરફ એક ટસે જોઈ દાંત પીસી રહ્યો છે તેને—એવામાં પાંદડાના ખખડાટે અને પગરવટના અવાજે ચમકાવ્યો. તે હોંશીઆર—સાવધ થઈ ગયો અને પ.છું ફરી જોતાં એક અન્ય પરિચિત પુરુષને આવતાં જોઈ ધીમેથીજ બોલ્યો:—કાણુ મુજનસિંહા જવાબમાં “હા” કહી મુજનસિંહ તે પુરુષની પાસે બેઠો અને બોલ્યા—“બાપ કૃષ્ણદાસ ! જો આજ તું મને અહીંથી જવા દઈશ તો જીવતાં મુધી તારો ઉપકાર હું નહીં ભૂલું”

કદિ નહીં ! કદિ નહીં,” કૃષ્ણદાસ બોલી ઉઠ્યો.

“તો શું તારે મારી લાડકી પુત્રિ વિમળાનું ખુન મારા હાથેજ કરવું પડશે?”

“બેશક ! કારણ કે, નહીં તો તે કબુલ નહીં કરે !”

ના, ના, મારાથી તે નહીંજ બને: મારા હાથ કંપી રહ્યા છે અને તલવાર મારા હાથમાંથી પડી જાય છે.”

“તમારે તે કામ કરવુંજ પડશે.”

“મારા હાથની શક્તિ તો ક્યારનીયે જતી રહી છે અને મારાથી તે કામ નહીં થાય, ”

“તારે શું મારે લોહીના પ્યાલાની વાત માદ દેવડાવવી પડશે? મુજનસિંહ કંપી ગયો. અરે, ગજબ થયો” કૃષ્ણદાસને પાંચ પડતાં તે બોલ્યો. “બસ બસ માદ કરો, હવે ફરીથી તે નામ ના થયો. હું કરીશ, નકકી હું કરીશ, તમે જે કહેશો તે કરીશ. અને તે કબુલ નહીં કરે તો મારા હાથથી હું મારી પુત્રિ વિમળાનું

પુનઃ કરવા તકવારકું, પણ કૃપા કરી તે વાતનું નામ મારે મોઢે ન લેશો મને સાચાર ન કરશો.”

ભ.રે ઠીક.” કૃષ્ણદાસે કહ્યું, “હવે અમારે અહીંથી નીકળીને દરવાજા તરફ જવું જોઈએ.

સુજનસિંહ—જેવો હુકમ.”

“પરંતુ નહીં! કૃષ્ણદાસ બોલ્યો, “ કેમ જાણ્યું એ સાં નહીં જાણ ? હાં, જુઓ એ બંને ઉઠ્યાં. હું વિજયસિંહની પાછળ જાઉં છું અને વિમળા તમને સોંપું છું.”

મંડપમાં બેઠેલાં વિજયસિંહ અને વિમળાની વાતચિત પુરી થઈ ગઈ. તેમણે પરસ્પર જાનીમની શી વાત કરી તે આ વખતે ન જણાઈ. કાંતો વિજયસિંહ વિમળાના લાભની કંઈ વાર્તા કહી કે વિમળાનું કહેવું તેણે માન્ય કર્યું, પરંતુ એટલાજથી સંતોષ માનો કે હવે વિમળા પ્રસન્ન જણાવા લાગી.

વિજયસિંહે અને વિમળા ઉઠ્યાં અને એક દિશા તરફ વળવા તૈયાર જણાયાં.

“ હવે હું તમારી દાસીઓને બોલાવું છું ” વિજયસિંહે કહ્યું, “ અને હવે તમને એમને હવાલે કરું છું ”

“ ના, હું આપને દરવાજા સુધી વળાવી પાછાં કરતાં એ સોંકો મળીશ ” તેણે ધીમેથી જવાબ આપ્યો.

“ જેવી તમારી ઇચ્છા ” વિજયસિંહે કંઈપણ આનાકાની ન કરતાં તેમ કરવા હા પાડી.

પરસ્પર એક બીજાના હાથમાં હાથ લાપ બંને આંખમાં અને આગની પુર્વની દિશા તરફ દરવાજા સુધી ગયાં પછી વિજયસિંહે વિમળાને કહ્યું “ જાઓ, હવે તમે પાછાં ફરો. ”

વિમળાએ પૂછ્યું—“હવે આપ ક્યારે પાછા આવશો ? ”

“ જો કે નડકી ન કહી શકાય તોપણ જેમ તેમ વહેમો પાછા આવવા પ્રયત્ન કરીશ ” તેણે ઉત્તર આપ્યો અને આંખમાં માંડ્યું

‘ ઠીક. જાઓ પણ મહારાજને ન મળશો ’ તે બોલી.

‘ નહીં, કદિ નહીં. ’

વિજયસિંહ આગળ ચાલ્યો, અને વિમળા સાંધી પાછી ફરી; પરંતુ માંડવા તરફ થોડે લગી આવી એટલામાં અટકી અને પાછી ફરી દક્ષિણ દિશાનો માર્ગ લીધો. આ તરફ એક જમોત્સનાપ્રકાશિત

માર-પાંચ માળવાઓ મહેલ શોભી રહ્યો હતો અને સાં કેટલીક સુંદરીઓ બેઠી બેઠી એક બીજાની સાથે વાતો કરતી હતી. આ વિમળાની સર્વ દાસીઓ હતી.

ધીમે ધીમે વિમળા પ્રાક્ષણતાના ઝુપડા નજીક આવી કે તેજ વખત એક પુરુષ બહાર નીકળી આવ્યો તેણે તરત પાંચે વિમળાને પકડી લીધી અને જમીનપર તેને નાંખી, તેની છાતીપર સવાર થઈ બેઠો અને બોલ્યો:—“ વિમળા, શેવા કરવાની હવે કાંઈ જરૂર નથી હવે શેવાથી કાંઈ તને ફાયદો નથી હવે તારો જીવ લીધા વિના હું તને છોડવાનો નથી ? ”

‘ શું ? હું મારા પિતા સુજનસિંહનો સ્વર સાંભળું છું ? તે અયથી ગદગદિત કંઠે બોલી.

‘ હા. હુંજ કમખખત તારો પિતા છું ઉતર મળ્યો.

‘ પિતાજી શું તમે પોતેજ મને મારવા તૈયાર થયાછો ? ’

‘ ના હું મારી પોતાની મેળે તને મારી કાંઈ ફાયદો નથી મેળવી શકવાનો પણ હું લાચાર છું, દિલગિર છું ’

‘ હાયા શું દુનિયામાં એવા પણ પિતા પડશે કે તે પોતાનાજ સાથે પોતાની પુત્રિના પ્રાણ લે ? ’

‘ વિમળા. એક નિર્ભાગિ હું તો એવો એક બાપ છું જ હવે તું કંઈ ના બોલ તારી ખ્યારી વાતો સાંભળી માફ કાળજી કંપે છે ગળે ડચુરો બાકે છે; કંઠે પ્રાણ આવી જાય છે. હાથથી કટાર છુટી જાય છે વિમળા હવે તું ચુપ રહે હું લાચાર છું તેના પિતાએ થયડને અવાજે તેને કહ્યું,

‘ શું સારે મારો જીવ કોઈ રીતે નહીજ બચે ? ’

‘ હા. જ્યે પણ તું હરી વાળી વાત કબુલ કરે તો— ’

‘ અરે ! તે તો નહી અને ખેર કદાપિ તે પણ કબુલ કરે તો ? ’

‘ તો તું બચી શકે પણ તે હું નથી છુટ્કોનો અને તે પસંદ નથી કે તે વાત તું કબુલ કરે ’

‘ મેશક હું કબુલ નહીંજ કરું કેવળ જીવને માટે એ બોલી જવાયું તમારી મરજી શી છે ? ’

‘ નહી તે હું કબુલ કરવા કહુંજ કેમ ? પણ તને મારવી તે તો યોગ્ય માનું છું હાથ ! અફસોસ ! હું કેવો અનર્થ કરું છું ! ’

“પિતા!” વિમળાએ રડતાં રડતાં કહ્યું. ‘ મારી જીવનદોરી

તમારાજ હાથમાં છે. બીજું નહીતો એક દિવસ, તેમના ચરણના દરશન કરવા તો મને એક દિવસ છોડો.’

“સુજન-વિમળા, આ તારી ભૂલ છે; જોને તું મળવા ઇચ્છે છે તે પણ એક કલાકમાં તો આ દુનિયામાં તેગની મુલાકાત થશે”

‘હા. દમવા એવુંજ છે !? તો પતિના પહેલાંજ મરવા હું ત-
ધ્યાર છું. બસ, હવે વાર ન કરો, પિતા, તમે શુ કામ રડો છો?
તમે તમજુંજ સાંભળો, હવે મને મારવામાં વિલમ ન કરો.” મરવા
તત્પર થયેલી વિમળા બોલી ઉઠી.

સુજનસિંહ આંધુપાડતાં બોલ્યો-“હા, એમજ થશે. લેહવે તધ્યારથા.”

પ્રકરણ ૨ જી.

વિજયસિંહ વિમળાને પાછી મોકલી બહાર નીકળી સડકે ચ-
ડ્યો. સડકની બન્ને બાજુએ મહોટાં મહોટાં લીબડાનાં ઝાડો ઉગ્યાં
હતાં અને તે એક બીજાને સામસામે મળેલાં હોવાથી સડક ઉપર
અંધારું ઘેર થઈ ગયું હતું અંધારી રાત્રિ, વાદળ ઘેરાયેલું અને બ-
ણાં જલ્દીની ઘટાએ તેમાં વધારો કરેલો, એટલે પુછવાની વાતજ શી!
વિજયસિંહ આગળ નિરભયતાથી ચાલ્યોજ જતો હતો. રસ્તામાં જ
જો કાંઈ તેની પાછળ આવતું હોય એમ તેને લાગ્યું; તેણે પાછું ફ-
રી જોયું; પણ કાંઈતો પતો ન લાગ્યો અને તે લાચારીથી આમજ
ચાલ્યો. પણ આથી તે સાવધ થયો. દૂરમનને પહોંચી વળી તેને
ઠેર કરાતો તેને શુમાન હતો. તે થોડો આગળ ચાલ્યો; વળી કં-
ઈક અબગટ સંભળાયો અને એવામાં એક ભટકતો આદમી એકદમ
આવ્યો અને તેણે પોતાની તલવાર વિજયસિંહ પર પોતાનું જોર અ-
જમાવી તેને પુરો કરવાનું ધાર્યું. પણ તેમ ન થઈ શક્યું, કારણ કે
વિજયસિંહ પહેલેથીજ સમજ્યો-ચેત્યો હતો; સાવધ થયો હતો એક
હલકો થોડોક ધા તેને લાગ્યો; પરંતુ તલવાર ખેંચી સામો થઈ તે
ણે એક લલકારો કર્યો. લલકારાનું પરિણામ તો હલકુંજ આવ્યું. મ-
દદને બદલે દુરના એક ઝાડ પછવાડે સંતાઈ રહેલા બીજા બે
પુરૂષો નીકળી આવ્યા અને હવે વિજયસિંહને એકને બદલે ત્રણનો
બેટો હલકો કરવો પડ્યો.

વિજયસિંહ ખરેખરો વિજયસિંહજ હતો. અંગબળની સાથે

આશાક અને સ્તુતિવાળો હતો; દાસ, તલવાર, સાલો, ખંજર સર્વતા ઉપયોગમાં તે એક ખરેખરો ઉસ્તાદ હતો; પટા ખેલવામાં તે એક કુશળ નર હતો અને ખરાબમાં ખરાબ તલવાર પણ તેના હાથમાં આવતાં સનેજ બની બે દુશ્મનને એકે સપાટે પાર કરવા યોગ્ય થઈ જતી જણાતી.

તેનો પ્રાણ લેવાને ત્રણ જણા તૈયાર હતા, ત્રણેય, ત્રણ બાળુ-થી તલવાર ચલાવતા હતા; પણ તે કોઈ રીતે ન ડરતાં, કૂંપાને ન ગણતાં, પોતાને સંરક્ષતાં, સ્ક્રામો ધા કર્યે જતો હતો. થોડીજ વારમાં પોતાની તલવારે તેણે એકને જખમી બનવી જમીન દોસ્ત કર્યો અને હવે બે રહ્યા. બેમાં પણ એક તો બહુજ કમળેર-અથ કત થઈ ગયો હતો અને તે પોતાનો જીવ બચાવવાને માટે ત્યાંથી નહાસો ગયો. હવે એકજ સાથે લડવાનું રહ્યું. આ એક વીર યોધો હતો અને તે લગભગ અડધા કલાક સુધી વિજયસિંહ સાથે લડ્યો. આખરે તેના ઉપર પણ એક સખત ધા પડ્યો અને વિજયસિંહે તેનું ઘડ તેના શરીરથી જુદું કરી નાંખ્યું.

દુશ્મનોની સાથે યુદ્ધમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી વિજયસિંહ ખુશી થયો જોઈએ પણ તેમ ન થયું. થોડીવર થાક મટાડવાને તે એક વૃક્ષ નીચે બેઠો અને પછી જ્યાં સહજ શાંતિ મળી કે તે એકદમ બોલતો ઉઠ્યો:—

“આ ત્રણના મામલાથી પતે તેમ લાગતું નથી. જરૂર કોઈ મહા સંકટ આવશેજ. હવે હું આગળ નહિ જાઉં. કદાપિ એમ પણ હોય કે બિચારી વિમળા પણ દુશ્મનોના સપાટામાં આવી હોય?”

વિજયસિંહે આગળ-જ્યાં જવાનું હતું ત્યાં-જવું માંડી વાળ્યું, અને જ્યાંથી તે નીકળ્યો હતો ત્યાં-વિમળા પાસે-જવાને પાછો ફર્યો. થોડીજ વારમાં તે બાત્રે આવી પહેચ્યો અને તેની મંડપમાં શેષ કરી, જે મહેલમાં પેલી દાસીઓ અને સખિઓ પરસ્પર વાતોવિત્ત કરી રહી હતી ત્યાં ગયો. વિજયસિંહને આવતો દેખી સર્વ કબી થઈ ગઈ અને વિમળાને તેની સાથે ન જોઈને એક તેની સખિએ પુછ્યું:—“વિમળા બહેન ક્યાં ગયાં?”

“હું તેનેજ મળવા આવ્યોહું. આરૂં એમ માનવું હતું કે તે બહીજ હશે” વિજયસિંહે ચમકતાં જવાબ આપ્યો.

સખિ—“તે તો આપની સાથે હતાં તે આવ્યાં હોજ ક્યારે?”

“હિતીર” વિજયસિંહના મુનમાંની સ્મૃતિ નીકળી પડ્યો.

“કંઈ સમજણ પડતી નથી કે આપ શું કહો છો? આપે વિ-
મળા બહેનને ક્યાં મુક્યા હતા?” એક બીજી સખિ બોલી હતી.
આ વખત તે સર્વ કહેવાની જરૂર જેવું નથી. એક દિવે
લાવો અને મારી સાથે ચાલો. બાગની ચારે બાજુએ શોધ કરો.”
વિજયસિંહે આજ્ઞા કરી.

વિજયસિંહના આ શબ્દોથી દાસીઓ સખિઓ હોભાં પડી
ગયાં. સુઘળાં ગબરાઇ આમ્તેમ દોડવા લાગ્યાં, કણુવારમાં દાસીઓ
કાઢડા કરીને લાવી અને તે અને વિજયસિંહ સર્વ હીરાની સાથે
બાગની ચારે બાજુએ વિમળાને શોધવા મંડી ગયાં પણ ક્યાંય
પતો ન લાગ્યો.

વિમળાને શોધતાં શોધતાં વિજયસિંહ એકાએક પ્રાક્ષણતામય
જુવેડી સમિપ આવ્યો અને એક લાશ પડેલી જોઇને ચમક્યો નહી
વિમળાનીજ લાશ એમ તેણે ધાર્યું. તેને અડક્યો જોઇ દાસીઓએ
કાઢડાને આગળ ધરી અને વિજયસિંહ નીચે બેસી લાશને જોવા
લાગ્યો.—

વિજયસિંહનું સમજનું એમ હતું કે તે વિમળાની લાશ હશે.
પણ ના, એ તો કાઢ બીજની લાશ નીકળી; તે લાશ એક કમ-
નશિષ દશ વર્ષના બાળકની જણાઇ ધડ તે સ્થળે નહોતું કે જેથી
ઓળખી શકાય કે તે કોની લાશ હશે; પણ તેનાં શરીરપરનાં વસ્ત્રો
કીમતી હતાં. હાથમાં હીરાનાં જડેલાં કડાં આવી રહ્યાં હતાં. આં-
ચળીઓમાં સોનાની વીંટીઓ પણ હતી અને ગળામાંથી તુટેલી
માળાનાં મોતી જમીનપર પડેલાં હતાં.

“બલે, ધડ લાશથી જુદુ છે—તે અહીં નથી છતાં ઘરેણાં
અને કપડાંપરથી સહજજ જણાય છે—હુ કહી શકુ છું કે, આ લાશ
આપણા મહારાજના ન્હાના પુત્ર સૂર્યસિંહની છે” વિજયસિંહે જણાવ્યું
હોએલાં સર્વ બોલી ઉઠ્યાં—“હાય! હાય! આ શું થયું? કુવર
સાહેબ અહીં કેવી રીતે આવ્યા તેમને કાણે મારી નાંખ્યા?”

વિજયસિંહ—“ગળખ થયો, હવે કે.છ રીતે બચવાનું નહીજ.
જે વખતે મહારાજમીના જણુવામાં આવશે કે. કુવરસાહેબના
લાશ વિજયસિંહના બાગમાંથી મળી આવી કે, નહી હું ખુનીહરીસ.
મારી બે કસુર કાઢ રીતે સામિત નહિ થાય, દુશ્મનોને વાત વધારી
હવે મને બનાવવાતો અને મને દુઃખ દેવાનો સાગ મળ્યો. હવે
બાગ્ય! મારી સાથે મારાં સગાંવહાલાં, સર્વને ફાંસીએ મરતું પડશે.

હે પ્રભુ ! ધર્મ પુરસ્કર-નીતિ પુરસ્કર વર્તન કરવાનો શુ આ બદલો ?

પોત પોતાની આ સંસારમાં સર્વને લાગી છે. પછી તે બાપ હો કે બહેન હો, માતા હો કે પિતા હો. સ્નેહી હો કે સહોદર હો સગાં હો વા નોકર હો કે ચાકર હો ! પરંતુ દુઃખને વખતે-અણીને વખતે કામ આવે તેજ ખરા પુરૂષ છે-તેજ સંબંધિ છે-તેજ સ્નેહી છે-તેજ નોકર છે. કુંવરથી લાશ જોઈને-વિજયસિંહ વિપત્તિમાં પડ્યો. ધારીને એક પછી એક સર્વ દસીઓએએ અજિયારા ગણવાનું કામ શરૂ કર્યું. એક વિમળાની શોધ કરવાને બહાને, તો ખીજી ' જીઓ' અહીં તો કોઈ નથી સંતાયું ?' કહી ચાલતી પકડી ગઈ અને પોતાને ઘેર જઈ બેઠી. ત્યારે કેટલીક કંઠ પશુ બોલ્યા આલ્યા વિનાજ રવાના થઈ ગઈ. જે કોઈ ખીજની લાશ હાત, તો બચવાનો કંઠ પશુ રસ્તો ભ્રમ, પશુ આનો મહારાજનો પુત્ર ! કેટલાનું આમાંથી મોત નીવડવાનું તે કોને ગાઢમ ! ? આવે વખતે શેઠની સાથે પોતાનો પ્રાણ આપવા કોણ ઉભું રહે ! ? કદાપિ જે આજ વખતે પુરૂષમંડળ હોત, તો તો એકાદ પશુ ત્યાં ટકત, પશુ સીનું શું ગળું ? લાશની પાસે એકલો વિજયસિંહજ રહ્યો. અર્ધા કલાક સુધી તોવિના બોલ્ય આમે. શોક-ચિંતા કરતો તે ત્યાં ઉભોજ રહ્યો, પશુ પછી તેણે તે લાશને હચકી અને એવી દીશા તરફ વળ્યો કે જ્યાં જાડી ધીયોધીય આવી રહી હતી અને જ્યાં મનુષ્યની આબરજવર બહુ ઝાણી હતી.

આ જાડીમાં એક ભંચંદર રથજો તે લાશને મુકી વિજયસિંહ પાછો ફર્યો અને બાગમાં એક પુજારી બાંધેલી ઝુપડી સમીપ આજો. આ ઝુપડું માળીનું હતું. માળી ભર નિદ્રામાં હતો. એક ખુણામાં જે ત્રણ કોદળી અને પાવડા પડ્યા હતા. વિજયસિંહે એક પાવડો લિયકર્યો અને જ્યાં લાશ મુકી હતી ત્યાં જવા નીકળ્યો.

વિજળીના ચમકારા આકાશમાં થતા હતા અને ધીમે ધીમે વરસાદનાં ફોરાં પણ પડતાં હતાં. વિજયસિંહ પાવડા સાથે જતો હતો. જાંઠા વધારે ને વધારે પડ્યા લાગ્યા અને અંધારું પણ વંચવા લાગ્યું. શકત વિજળીનો ચમકારો થતાંજ જમીન જણાતી અને એક પગલું પણ અંધારામાં આગળ ભરવું તે નબળા પોતાને મન તો બહુજ કઠણ કામ હતું.

જે જગાએ વિજયસિંહે લાશ મુકી હતી તે જગાએ તે આજો તો ત્યાં લાશ ન મળે ! તેની તાળુખીનો પાર ન રહ્યો ! તેનો

ધરાદો જમીનને ખોદી લાશને ઉડી દાટવાનો હતો પરંતુ અંધારી રાત્રિ, ખોળાખોળાને ચાક્યો પણ આશ્ચર્ય ! તે સ્થળે લાશ તો ન હોતીજ.

વરસાદ ચોધારે વરસ્યો અને તે વગી ખીજી મુશ્કેલી વિનયસિંહને નડી. વિમળાના શોક એક તો તે ઉદાસિનજ હતો. વળી કુવરની લાશનો પતો ન ખાવાથી તેને જીવન ઉપરથી શ્રદ્ધા પણ ઉડી ગઈ. હવે વિમળાને માટે શોધ કરવાનું પણ તેણે યોગ્ય ન વિચાર્યું, બેશક ! તેને પોતાના પ્રાણેશ મહારાજનું પુત્ર સાથે પણ સારો સંબંધ હતો. અને તેનો ધરાદો એવો હતો કે ખરા ખુનીનો પતો મેળવી ને પછીજ ભરસભા મધ્યે આ બેઠને ખુલ્લો કરવો, પરંતુ પાવડો લઈને આવ્યો ત્યાર પહેલાં તો લાશ એકાએક ઉડી ગઈ હતી અને તેથી તે પોતાની ધારણામાં ન ફાળ્યો.

હેરાન થએલો—કટાણી ગયેલો વિનયસિંહ લાશને ચારે તરફ ખોળી રહ્યો હતો. વરસાદથી તેનાં વસ્ત્ર સર્વ બીનાં થઈ ગયાં હતાં. એવામાં એકાએક તેણે બાગના દરવાજા આગળ મશાલતુ અજવાળું જ્વેયું અને તે પોતાના બાગ તરફજ આગળ વધતું લાગ્યું. એકદમ તે બાગમાં આવી પહોંચ્યો તો જણાયું કે બે મશલો સાથે કેટલાક પુરૂષો મીણુ કાપડના જમાસાથે, મશાલોને છત્રિ તળે રાખી પોતાના મહેલ તરફ જતા હતા.

આ આદમિઓ મહેલે પહોંચે તે પહેલાંજ વિનયસિંહ ખીજી રસ્તે થઈ દાખલ થઈ ગયો. મહેલની પાછલી ખાણુ એક ઓરડો હતો ત્યાં બીનાં કપડાં ઉપર્યાં અને કોરાં પહેર્યાં પણ નહોતાં એટલામાં તો દીવા સાથે પેલા લોકો મહેલમાં આવી પહોંચ્યા.

વિનયસિંહ ફક્ત કોરૂ પોતીઉ પહેરીનેજ ઉઘાડે શરીરે આ લોકની સામે આવી ઉભે. અને સરોએ તેને નીચા નમી સલામ કરી, આવેલા ટોળામાં બે રાજા કરણસિંહના સરદાર હતા અને ખીજા આઠ ખાસ મહારાજના શેલામ હતા મહારાજ કરણસિંહને ત્યાં વિનયસિંહની ઇજ્જત સારી સચવાતી અને તે કરણસર મહારાજ સરદારો પણ તેને સલામ કરતા હતા વિનયસિંહની ઇજ્જત અને આખરૂ સવિસ્તર આગળ વર્ણશે.

અને સરદારોની તરફ જોઈને વિનયસિંહે પુછ્યું— આવા આંધી તોફાનના સમયે આપને અત્રે પધારવા કેમ તરફી લેવી પડી?

‘ મહારાજ આપને જોલાવે છે ’ એકે કહ્યું.

‘ જી હા ’ તેણે ઉત્તર આપતાં કહ્યું. ‘ કુંવર સાહેબના દુ-
સ્મનોના સખધમાં કંઈ ખરાબ ખબર મહારાજને અને આવી છે
અને તેથી તે બ્રહ્માજી એએન છે અને આપની સલાહ પુરવાધારે છે.

‘ શું ખરાબ ખબર !? ’ તેમણે અગાધીને પ્રશ્ન કર્યો.

હયો શ્વાસ લેતાં તેણે જવાબ આપ્યો, ‘ એવી કે કદાચ તે-
મની જીદગી પણ ભાગ્યેજ અત્યારે હશે. ’

વિજયસિંહે કંપતાં કહ્યું. ‘ ખરો શું એવીજ હકીકત છે? ’

‘ જી, હા ’ તેનો ઉત્તર મળ્યો અને ‘ તો ત્યાં જ આ બધો ’
હકીકતે વિજયસિંહ વસ્ત્રધારણ કરવા અંદર ઓરડામાં ગયો.

કંઈ પણ કામ કરવા આ વખતે એકપણ દારી હાજર નહોતી,
વિજયસિંહની સ્થિતિનું આ વખતે વિસ્તારથી વર્ણન વ્યર્થ છે.
તોપણ પાઠક વર્ગના સમજવામાં આટલું તો આવ્યુંજ હશે કે તેની
સ્થિતિ કેવી કંઈ બચકર હતી ! ? ! ગિયારાને એટલો પણ વખત
ન મળ્યો કે પોતાની વિમળા કે જેને તે પોતાના પ્રાણુસમાન પ્રિય
મળ્યો હોતો તેની શોધેય કરે.

આવેલાં મનુષ્યો સાથે લુગડાં પહેરી વિજયસિંહ મહારાજ
મહારાજ સામે જવા નીકળ્યો. આ વખતે વરસાદ વરસેલો બધ
રહી ગયો હતો. રાત્રિને પીતવાને ભાગ્યેજ દોઢેક પહેરની પણ વાર
હતી. વિજયસિંહ જતો હતો ખાસ રાજમહેલ તરફ, ‘ પરંતુ તરફોવિ-
તરફો તેને થયે જતા હતા. અને તે વીચારોમાં એટલો લીન હતો
કે તેને પોતાના શરીરનું પણ ભાગ્યેજ જ્ઞાન હતું. ફક્ત મહારાજને
લાં, મશાલો અને આદમિઓની પાછળ તે બેભાન અવસ્થા ચાલ્યો
જતો હતો.

તે ધડીમાં વિમળા વિચારોદધિમાં ડુબતો કે તે એકાએક
ક્યાં ગઈ અને કંઈ આદતમાં સપડાઈ !? ત્યારે બીજી બાજુથી ધ-
ડીમાં તેનું ધ્યાન કુંવરસાહેબની લાશપર જતું અને અન્નમળીની
સાથે બનેલી બીનાનું પુનારમરણ કરી, તેના પરિણામમાં પોતાના
સર્વ સખધિઓપર પણ વિપતિ વાદળ ઘેરાયું. શ્રી, તેનું કંઈક કા-
ળજી કપતું હતું કરણ ખોટા નામે પોતાનો જીવ ખોવામાં તે બાણુજ
હીણપ માનતો હતો અરે લગાઈમાં વીરત્વ દર્શાવી મરણને શરણ
ચલાવી તેને કંઈ પણ દરકાર નહોતી તેની સાથે વળી આણુ જમા-
નાની નીતિરીતિ તરફ પણ તેનું ધ્યાન જતું એમ પણ વિચાર

આવતો કે મહારાજને આટલા બધા આદમિઓને મને બોલાવા કેમ મોકલ્યાહશે? તે કામને માટે હો એક નોકર બસ હતો આ વિચારનો પોતેજ પાછો જવાબ આપી અતઃકરણને શાંત પમાડતો કે આજે તો મહારાજપર આક્રમ આવી છે અને તેથીજ મને બીડા-બીડામાં ગભરાટમાં બોલાવવાને આટલાં મનુષ્યો મોકલ્યાં હશે.

આપ્રમાણેસર્વવાતેનોશોકકરતાંવિજયસીંહમહારાજનાં આદમિયોનીં પાછળ પાછળ ચાલ્યો જતો હતો. જ્યાં તેઓ સર્વ દ્રક્ષ્યતાવાળી ઝુંપડી આગળ-જેના સંમધે આગળ લખવામાં આવ્યું છે, જે સ્થળે બિચારી વિમળાએ પોતાના નિર્દય પિતાને પોતાનો જીવ સોંપ્યો હતો અને જે સ્થળે વળી સૂર્યસિંહની લાશ જણાઈ હતી ત્યાં-આત્યા. કે એકએક બન્ને મશા-લચીઓ થોભ્યા અને ચમકીને બોલી ઉઠ્યા:—

‘અરે જુઓ, જુઓ, અહીં કે.કની લાશ પડી છે!!’

આ અવાજે સર્વેને ચમકાવ્યો; જે સરદારેની સાથે વિજયસિંહ પણ આગળ આવ્યો અને સડકની બાજુપર એક લાશને પડેલી જોઈ સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા. જે કે આ લાશ ધડ વિનાની હતી તોપણ વિજયસિંહની સાથેનાં મહારાજનાં આદમિઓએ તરતજ ઓળખી લીધું કે તે કુંવરસાહેબની લાશ હતી.

વિજયસિંહની તાબુખીનો પાર હવે ન રહ્યો. કારણ કે આ લાશને દાટવાને માટે તેણે એકાન્તમાં લઇ ગયો હતો અને માળીને ત્યાંથી પાવડો લઇને ગયો. ત્યારે તે લાશ ગુમ થયેલી હતી અને લણીવાર સુધી શોધતાં પણ તેનો પતો નહોતો લાગ્યો. હવે એક-એક હો લાશને તેજ સ્થળે તેણે જોઈ કે જ્યાંથી તે ઉઠાવીને દટવા લઇ ગયો હતો!!

મહારાજના આદમિઓએ લાશ જોઇને રડવું ચાલતું કર્યું. ખુબ સૌર બકાર થઈ રહ્યો, આની ખચર સુતેલા માળીને પણ પડીઅને તે પણ તે જગાએ આવી આક્રંદમાં બળ્યો.

થોડીવાર સુધી ત્યાં હાહાકાર ચાલુજ રહ્યો. પછી વિજયસિંહે પોતાના બન્ને હાથપર આ લાશને ઉઠાવી લીધી અને રડતાં, રડતાં આંસુ પાડતાં પાડતાં સર્વ મહારાજની ખાસે જવા ચાલ્યા.

મકરણ કે જી.

પ્રાતઃમળ થવાને પ્રહરેક બાદી હશે. વાદળે પ્રવેશતા ધારણ કરી હતી. આ વખતે વિજયસિંહ કુંવરની લાશને લાથમાં લઇને કિલ્લામાં આવી પહોંચ્યો હતો. કિલ્લાની અંદર રમ્યત અધાપિ આરામમાં હતી. ફક્ત કેટલાક ખાંસીથી પીડાતા હતા તેવા વૃદ્ધો, મળકા બહાર નીકળે તો આરામ થાય ધારી જાગતા બેસી રહ્યા હતા સરકારી વર્ગમાં કંઈક મડબડાટ જાણ્યો હતો. રસ્તામાં જોમ જોમ લોકો વિજયસિંહને મળતા ગયા તેમ તેના સાથે જવામાં જાણ્યા અને દિવાનખાનાના દરવાજા સુધી પહોંચતાં તો લગભગ સો દોઢશેઠ માણસ થઈ ગયું. પરંતુ જ્યાં દિવાનખાનું આવ્યું અને તેમાં પ્રવેશ થયો. કે આઠ દસ માણસ સિવાય કોઈ સાથે ન ગયું. કુંવરસાહેબના મૃત્યુની ખબર ચારે બાજુ ફેલાઈ ગઈ. વાતમાં વાતવધી રતનું ગજ અત્રામાંડયું અને સર્વજ્ઞ હાહાકાર વરતાયો. મહારાજા કરણસિંહ અધાપિપર્યન્ત દિવાખાનામાં બાદી ઉપર બેસી રહ્યા હતા. બે ત્રણ ચીમનીઓ પોતાની આગળ અને બે ત્રણ ખીજ દિવા દિવાનખાનામાં જાગતા હતા. વિજયસિંહ, મહારાજાની પાસે આવ્યો અને કુંવરની લાશ તેમના મ્હોં આગળ મુકી શીર ફુટતાં રોઈ પડ્યો.

લાશ ઉપર નજર પડતાંજ મહારાજાની સ્થિતિ ચિત્ર વિચિત્ર થઈ ગઈ. તે લાશ તેના નાના કુંવર સુરસિંહની હતી તે તેનાવુસ્ત જાણવામાં આવ્યું. મહારાજાની બેચેનીનો—ના ઉમેદીનો ખર નરહયો. તે પોકપોક મુકી રહ્યા લાગ્યો અને સર્વ મંડળ પેણ તેની સાથે મોકાર કરતું—ફટતું તેમાં જાણ્યું.

આ વખતની દિલગીરીનો દેખાવ અને રાણીઓની થયેલી દુરશાનું વર્ણન નિરચક છે અને એટલુંજ પુરતું છે કે એક કલાક લગી રહ્યા રોજ ચાલી, છતાં મહારાજાનું ધ્યાન એ પુછવા તરફ ન ગયું. કે કુંવરસાહેબના મોતનું કારણ શું? તેને કાણે માર્યો અને લાશ ક્યાંથી મળી ?

આખરે મહારાજાએ કાળજી કહણ કર્યું અને કુંવરસાહેબના મોત વિષે વિજયસિંહની સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યા;—

‘હાય ! મારા પ્યારા પુત્રને કાણે માર્યો ?’ તેણે વિજયસિંહને રડતાંજ મુછ્યું.

‘ મહારાજ ! અધાપિ આ કુર કર્મ કાણે કર્યું ? તે જણાયું નથી ’ ઉત્તર મળ્યો.

વિનયસિંહને બોલાવા ગયેલા નોકરોની સાથે ગયેલા એક સદાર ઉપર મહારાજની દૃષ્ટિ પડી અને તેને મહારાજે પૂછ્યું— ‘ કેમ હરીસિંહ તમને કંઈ માલમ પડ્યું છે ? ’

‘ ના મહારાજ કંઈ માલમ પડ્યું નથી ’ તેણે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. ‘ હું તો રક્ત એટલું કઢી શકીશ કે અમે જ્યારે વિનયસિંહજીને બોલાવા ગયા ત્યારે તે ઘેર નહોતા; લાચાર થઈ અમે વરસતા પાણીમાં આગમાં ગયા, ત્યાં તે હતા તે વખતે તે ઉઘાડે શરીરે અમને મળવા આવ્યા તેમનું શરીર ભીનું હતું અને તેથી એમ એમને લાગ્યું કે એ વરસાદમાં કંઈ બહાર ગયા હશે અને હુંગડાં, બદલતા હતા એવામાંજ અમે ત્યાં જઈ પહોંચ્યાં હોઈશું. ખેર અમે સરકારી આગા નિવેદન કરતાંજ તે હુંગડાં પહેરી તુરતજ અમારી સાથે આવ્યા આ વખતે વરસાદ વરસેલો તદ્દન બંધ પડી ગયો હતો જ્યારે અમે બાગની વચ્ચેના આગાં કે ત્યાં એકએક આ લાજ અમારી નજરે પડી ’

રહેજ શોકભરી મુખ મુદ્રાથી મહારાજ બોલી ઉઠ્યા— ‘ કહેતાં જ ઉપડતી નથી—કારણ વિનયસિંહ નેક, હોમાનદાર, અને દયાળુ તરીકે સર્વત્ર સુપ્રસિદ્ધ છે; પરંતુ તમે જે કહો છો તે જો સાચું હોય તો તો વિનયસિંહ ઉપર પણ શક આવવાતું કારણ મળે છે. ’

‘ આ સેવકની શી ગુજશ કે મહારાજની સમક્ષ એક શબ્દ પણ જુડો નીકળે વિનયસિંહજી અહીં હાજર છે અને તેમને પુછવાથી આપને જણાશે કે મહારાજ કહેવું સત્ય છે કે કેમ ? તેણે વિનયપુર્વક જવાબ આપ્યો.

‘ હરીસિંહે જે કહ્યું તે અક્ષરે અક્ષર ખરું છે ’ વિનયસિંહે હાથ જોડીને કહ્યું ‘ પરંતુ મહારાજ એવું કદાપિ પણ બને કે આપ અન્નદાતા અને પરમેશ્વર સમાન માલિક ઉપર હું એવો જુલમ ગુજારું—

‘ ગમે તેમ હો ! ’ પાદશાહે શકમંદ ચહેરેથી વિનયસિંહ તરફ નજર કરીને કહ્યું; ‘ પણ વિનયસિંહા મે તમને તુરતજ જવાનો હુકમ કરીને એમ આગા કહી હતી કે મધ્યરાત્રિ પહેલાં તો તમારે અહીંથી નીકળી જવું, છતાં લગભગ સવાર થઈ ત્યાં સુધી તમે બા-

ગમાં કેમ હતા ? વળી હરીસિંહ કહે છે એવી સ્થિતિમાં હતા ? તો નક્કી કાંઈ આમાં બેઠ જોવું જણાય છે ।’

ચિન્મયસિંહે ગંભીરાઈથી જવાબ દીધો—‘ તેનું કારણ તો એજ હતું કે મિચરી મારી વિમળાઉપર એક આકૃત આવી પડી છે અને તે કોઈ દુસ્મનના સપાટામાં સપડાઈ છે હું તેને શોધ્યા કરતો હતો તેમાં વાર લાગી મેં તેને શોધી ત્યારે વરસાદ વરસતો હતો અને મારાં કપડાં તેથી પલ્લળી ગયાં આથી હરીસિંહે વરણુન કર્યું તેવીજ સ્થિતિમાં હું હતો ।’

‘ આ સર્વ વાર્તા કેવળ કલ્પિત જણાય છે કદાપિ વિમળા એકાએક ગુમ થઈ ગઈ તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જોવું નથી । કેમકે એ બદલાલ ઓરત નક્કી કોઈની સાથે કયાંઈ નીકળી ગઈ હશે અને તેણે એમ કર્યું એટલે તમને ઠીક બહાનું હાથ લાગ્યું । ? ’ મહારાજે કોઈમુદ્રા કરીને કહ્યું.

‘ વિમળા બેદલાલ ઓરતો ’ આ વાત ચિન્મયસિંહને એક જોણી સમાન લાગી કારણ કે તે સારી રીતે જાણતો હતો કે વિમળા પ્રતિવત્તા હતી અને સાચાજ દીલથી વીજયસીંહના ઉપર સ્વસ્નેહ રાખતી હતી. કોઈને માર્યો વીજયસીંહની આંખમાં લાલ-જોળ થઈ ગઈ, પરંતુ કોઈ કરવો એ સંખ્યાસથી મહારાજનું કાર્ય હોવાથી તે સંભાળ પૂર્વક બોલ્યો—

‘ મહારાજ વિમળાને મારે આવા અયોગ્ય શબ્દોનું ઉચ્ચારણ યોગ્ય નથી ’

‘ મહારાજે કહ્યું તે યોગ્યજ છે ’ હરીસિંહ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, અને તેણે રાજાની તરફ જોઈને કહ્યું—વીજયસીંહજી ઉપર શક આણવાનું એક બીજું પણ કારણ મને મળ્યું છે ’

‘ એ કયું ? પ્રશ્ન થયો.

‘ કુંવર સાહેબ જે ત્રણ આદમીને પોતાની સાથે લઈને મહારાજના હાથે-હરીસિંહને કહેવા માંડ્યું ’ તેમાંથી વીજયસીંહને બેને આજ પૂરા ક્યાં છે એમ એક જે જીવતો રહ્યો છે તેની જુઓની અમે વીજયસીંહને બોલવા બાગમાં જતા હતા ત્યારે-તેમાં આ સર્વ માનુષ્ય પડ્યું છે. આ વખતે તે ત્રીજો પુરુષ હાજર છે અને તેનું નામ કુબ્જદાસ છે ’

‘ હાં શું, એમ છે ! ? ’ મહારાજે ધીમેથી ડોકું હલાવતાં પૂછ્યું.

‘ હા જ મહારાજ સાહેબની હજુરમાં ખોટું જણાવાયજ કેમકે હું બધરના સોંગદ ખાધને કહું છું કેઆવાત મેં કુખ્યદાક્ષના મ્હોંથીજ સાંભળી છે ’ હરીસિંહે પ્રતિજ્ઞા લેતાં જવાબ આપ્યો.

હરીસિંહ તેની વાર્તા કરી રહ્યો તેવામાં રાજની દ્રષ્ટી કુંવરની લાસ્ય ઉપર પડી અને કાળજીમાં બોકાયેલી એક છરી તેમને જણાવ. મહારાજે હાથ લાંબો કરી તેને કહાડી તો માલુમ પડ્યું કે તે છરીની મુઠને કાળજીની અંદર સખ્ત મારેલી હતી. છરીના પાના ઉપર ‘ રાજકુમાર વીજયસીંહ ’ શબ્દો ખોદેલા જણાયા અને જોતાંજ એકદમ તેમની આકૃતિ બદલાઈ.

શોકને બદલે હવે મહારાજના ચહેરાઉપર ક્રોધનાં નિશાનો ફરી વળ્યાં હોંઠપીસવા લાગ્યાવીજયસીંહ ગંભીરાક્રથી જોશ્યો-અલખત આ છરી મારીએપણુ મારી પાસેથી ઘણા દિવસ પુર્વ ચોરાઈ હતી અને હું તેની ખોળમાં હતો; પરંતુ આજમુઘી તેનો પનો લાગ્યો નહોતો.

‘ ચુપ રહે ના લાયક બેઠમાંન ! ’ મહારાજે અત્યંત ક્રોધ ભરી આંખ્યથી તેની રદામે નીહાળતાં ઉચ્ચ સ્વરે ‘ કહું ’ હવે તું તારી બે કસરી ક્રોધ રીતે સાગિત નહી કરી શકે ચોટા-હાથ...! શું આજમુઘી ક્રોધ નથી સાંભળવું’ (ગારણા તરફ જોઇને) ‘અરે છે કે ક્રોધ હાજર ? આ હરામખદાને એકદમ લઇ જાઓ કેદ કરો હું મારા મારા હાથીજ તેનાં સગાં સખધિ સર્વનાં માથાં કાપી માફ કાળજી થાંડુ કરીશ (હરીસીંહની તરફ દષ્ટિનાંખી) ’ એકદમ તમો સો સિપાઇઓ લઇ જાઓ. કામ આ કમખખતનું ધર ધેરી જ્યો અને સર્વ પુરૂષ-સ્ત્રીઓને પકડીને કેદખાનામાં પુરી હયો.

‘ મહારાજના હુકમનો અમલ કરવા તુરતજ તજવીજ થઇ અને પોતે ઉઠીને જનાનખાનામાં ગયા.

પ્રકરણ ૪ થુ.

ઉપર લખેલા વર્ણનને ત્રીજે દીવસે લગભગ મધ્ય રાત્રિએ વીજસીંહના ખામમાં પેલી દ્રક્ષલતાની ઝુપડીની પાસે એક ઉંચા કદનો પુરૂષ સ્થામ વજ્ર ધારણુ કરી આમતેમ ફરતો હતો આ ખામમાં તે દિવસની માફક અજવાળુ નથી જણાતું મહેલમાં એક સાધારણુ દીવાનો પ્રકાશ પણ નથી માળીની ઝુપડીમાં પણ અંધારૂંજ

છે અને એમ પણ કહેવું જોઈએ કે ચારે તરફ હાલતો જતિના અપાસરા સમાન લાગે છે આ ઉચા કદનો પુરૂષ શક્ષલતાની કુપ-
ડીથી તે મહેલ અને તેની પાછળના દિવાનખાના સુધી આમતેમ
આંટા ખાયા કરે છે, અને પોતાને કાંઈ પણ દેખે નહીં તેમ દરેક
રીતે સાવધ રહે છે જરાક ખટકારો કે એક પાંદડાનો અવાજ યતાં
પણ તે ચમકે છે, અને કાંઈ ઝાડને ઝોઠે કે ઝાડીની વચ્ચે પોતે
બરાબ બેસી ચારે તરફ જુએ છે.

લગભગ બે કલાક ચીત્યા પરંતુ આ પુરૂષ અહીંયાં કેમ ફેરાં
ખાતો હતો અને શી કુનમાં હતો તે ન જણાયું. થોડીવારમાં એક
ખીજો પુરૂષ બાગમાં આવતો જણાયો આ ઉચો પુરૂષ તેને જોતાં
જ એક ઝાડને ઝોઠે સંતાયો અને તે કાણ છે, કેમ આવ્યો છે
અને શું કરે છે ? તે જોવા લાગ્યો.

નવો આવનાર પુરૂષ સીધો મહેલમાં ગયો અને ત્યાં ધણીવાર
સુધી ટક્યો પાછલા દિવાનખાનાનું તાળુ ઉઘાડી તેણે અંદર પ્રવેશ
કર્યો પછી થોડીવારમાં એક નાનો સરખો દાખડો હાથમાં લઈ બ-
હાર નીકળી તાળું સાચવી બાગની બહાર આવ્યો પરંતુ એટલામાં
તો પેલો સતાયલો પુરૂષ જે પ્રથમથીજ બાગમાં આવી પોતાનો
ઘાટ રચતો હતો તે-તેની પછવાડે જઈ પહોંચ્યો; તેને બન્ને હાથે
મજબુત પકડ્યો અને એવી રીતે પકડી નાંખ્યો કે તે જમીન ઉ-
પર ચતાપાટ પડ્યો; આ ઉચો પુરૂષ હવે તેની છાતી ઉપર ચઢી
બેઠો અને પુછ્યું ' બેલ. સાચુ બેલ તારું નામ શું ? તું ક્યાંથી
આવ્યો અને શું લઈ જાય છે ? '

એકાએક જમીન ઉપર પડી જવાથી બેશુદ્ધ બનેલો તે ઉત્તર
આપી નશકર્યો એટલે તેના માથામાં એકમુદિપ્રહાર કરી પુન તેજાતી ઉપર
બેઠેલા પુરૂષે કહ્યું:—' પુછ્યું તેનો જવાબ સત્વર આપ, નહીંતો ગળુ
દમાવી અહીંજ પુરો કરીશ, '

આખરે લાચાર બની પોતાની મોતની છાતી ઉપર સવાર
ચયેલા તે કાળરૂપ પુરૂષને નેણે કહ્યું:—

' હું વજયસિંહનો નોકર છું, મારું નામ શ્યામલાલ છે. મારા
શેઠ મને તેમની મહોર સેવાને મોકલ્યો હતો તે હું લઈ જાઉં છું.
મારો કાંઈ યુન્હો નથી, કાણ જાણે કેમ મને.....''

આથી વધારે તે બોલ્યો નહીં તે પહેલાં તો એક ખીજો મુ-
ઠિપ્રહાર તથી ક્યો ? મને પણ જુહું કહે છે. હું શણકું તે શું હું

જાણતો નથી.....હીક છો તું બિચારો શું જાણે કે હું કોણ? હું જાણે તું જાણતો હોય તો કહી મારા મોઢા આગળ તું જુઠું બોલેજા તારા બોલવાથીજ હું જાણી ગયો છું કે, તું વિજયસિંહનો નોકર નથી પરંતુ આ દુનિયામાં અત્યંત જુલમ અને કેવળ ત્રાસ વરતાવનાર, પેલા બેઈમાન રાજા કરણસિંહને નોકર છું. તારું નામ સુરસિંહ છે. હું તારા જુઠું બોલવાને માટે તેને સજા કરી તને અહીંજ ઠાર મારત પરંતુ નહી. તારા બેઈમાન રાજાને માટે એક સદેશો મોકલવાનો છે, તેથી છોડુ છું અહીં, ધ્યાન દઇને સાંભળ. હું હુટારો છું. ન્હારસિંહ હુટારો માફજ નામ, જેનું નામ સાંભળીને તારા રાજાના કાળજીમાં તેલ રેડાય છે, પ્રજા કપેછે તે હુજ, હું પોતેજ; મને પકડવાને માટે તારા રાજાએ વિજયસિંહને હુકમ આપ્યો હતો અને તે બિચારો તેમ કરવા તો ન પામ્યો પણ એવામાં તેના હાથ પર જુડો આરે પ મુક્યો અને તેને કેદ કર્યો (હાથમાંથી મોઢોરનો ડબો છીનવી લઇને) તારા રાજાને કહેજે, મોઢોરનો ડબો ન્હારસિંહ હુટારાએ છીનવી લીધો તું ન્હારસિંહને પકડવાને નકામી, રોજ ફોજ મોકલેછે. પરંતુ તારી ફોજ કોણ જાણે કયે સ્થળે જાય છે. શું કરે છે. અને કયાં શોધેછે? ન્હારસિંહનો હ-મેશાં શહેરમાંજ રહે છે. પણ સંભાળજે હવે તારા ઘડિયાં ચોપડિયાં પામે છે; કહેજે કે 'લોહીના પ્યાલા'ની વાત ન્હારસિંહ હુટારાને મા-લમ નથી એમ નહી.' શબ્દો છાતીપર સવાર થયેલા ન્હારસિંહના મુખમાંથી રાજાને કહેવરાવવાના નીકળ્યા.

‘લોહીનો પ્યાલો શું?’ સુરસિંહે બહીતાં બહીતાં પ્રશ્ન કર્યો.

‘એ પુછવાનું તારે શું કારણ? જે હું તને કહુ છું તેજ તું જાણે કહેજે, અને વળી કહેજે કે, ‘વખત મળશે તો ન્હારસિંહ આજથી આઠમે દિવસે તને મળશે; હવે જ અરે એક વાત યાદ આવી-કહી દેજે કે જોજે કુંવર સખંધી ખરી વાત સારી રીતે સં-તાડજે કે તારો બીડો ભાગી ન જાય.’ તેણે ફરીથી એક બાળને સુધપ્રહાર કરીને કહ્યું.

નારસિંહને છોડી દીધો અને એક ક્ષણમાં કોણ જાણે કયાંય, અદ્રશ્ય થઇ ગયો. ‘ન્હારસિંહ’ નામ સાંભળતાંજ સુરસિંહ એટલો ભય પામ્યો હતો કે તેના ગયા પછી પણ એક કલાક સુધી શુચિમાં ન આવ્યો. સુરસિંહ તો શું પણ આ આખા હરીપુરમાં એવો માનો જાયો કોઇકજ હતો કે જે ન્હારસિંહ હુટારાનું નામ સાંભળી ન બહીએ, ભય ન પામે.

શુધિમાં આળ્યા પછી થોડીવારે સુન્સિંહ ઉઠ્યો અને રાજમહેલ તરફ ચાલ્યો. રાજમહેલ અહીંથી બહુ દુર નહીં પરંતુ અડધો એક એક માઇલ જેટલો તો હતોજ. ત્યાસ લેતાં લેતાં સુરસિંહ રાજમહેલ પહોંચ્યો ત્યારે ઘડી દોઢ ઘડીજ રાત્રિ બાકી રહી હતી. દિવાનખાનામાં ચારે બાજુએ ઢળકતી મોતીની ઝાલરવાળી કિનખાખતી ઉચી ગાદી ઉપર મહારાજા બિરાજ્યા હતા. બે સરદારો બંને બાજુ તરફ બેઠા હતા, સામે લેખિની, ખડીયો, કાગળ વિગેરે લખવાનો સામાન પડ્યો હતો.

મહારાજનો કુંવર મૃત્યુ પામેલો હોવાથી મહારાજ તો સુતકી હોવા જોઈએ, છતાં દિલગિરીનું એકે ચિન્હ મહારાજના મુખ ઉપર અત્યારે કેમ નહીં હોય? એવો વિચાર વાચકને સહક આવવા સંભવ છે. તો તેના કિતરમાં એટલુંજ જણાવવાનું કે, પુર્વે જે ગાદીપતીહોય તે જાનને અગ્નીગાદ કરતા નહોતા તેમ દશાશ્રાધ કરનારો પેઠે ક્ષોર કરાવી સુતક પણ નહોતા પાળતા. હાલ પણ કેટલાંક રજવાડામાં આવો રીવાજ ચાલે છે) આ ઉપરાંત અહીં તો કુંવરશ્રાદ્ધનો મરવનો મામલોજ કંઈ વિચિત્ર પ્રકારનો છે અને તેનું વરણન આગળ થશે.

સુન્સિંહે નીચા પડીને સલામ કરી અને હાથ જોડીને સામે હોતો. નહારસિંહ હુંદારાના ખ્યાનથી કરનો માર્યો તે બિચારો હજુએ કાંપનો હતો.

‘ મહાર લાવ્યો ’ ? મહારાજાએ પુછ્યું

‘ જી.....લાવ્યો તો હતો સુરસિંહે ગળતાં ખાતાં જવાબ આપ્યો પણ નરસિંહહુંદારાએ દાખડો હુંટી લીધો.’

“ શું ? નહારસિંહ હુંદારાએ ? ” નહારસિંહ નામ સાંભળતાંજ રાજ ચમક્યો અને બોલી ઉઠ્યો,

‘ જી, હા, ’ ઉત્તર મળ્યો.

‘ શું ? આજ પણ તે શહેરમાં આવ્યો હતો, ? ’

‘ જી, હા, વિજયસિંહના બાગમાંજ તે મને મળ્યો. ’

‘ બોલ, બોલ સ્પષ્ટ રીતે મને કહે કે શું બન્યું ? ’

વિજયસિંહના દિવાનખાનામાંથી મહાર લઈ બાગમાંથી નીકળવા પછી નહારસિંહને મળવા સુધીનો પુરેપુરો વૃતાંત તેણે કહ્યો અને મહારાજને કહેવા સોંપેલો સદેશો પણ વિદિત કરી દીધો.

મહારાજ, આ સાંભળી થોડીવારનો મનમાંજ ચિંતા કરતાં સુપરબા

પણ આખરે એક ઉંડો નિશ્વાસ નાંખતાં બોલ્યા:-“કોણ જાણે કેમ, આ સેતાન હુંદારો મારી પછવાડે પડ્યો છે. કોઈ રીતે પકડાતો નથી, વિજયસિંહના કામમાંથી પરવારી જરૂર તેને પકડવાની કોઈ તજવીજ કરીશ. યુક્તિ રચીશ, કોણ જાણે શી રીતે તે મારાં આવાં ઘણી ચાલાકીથી અને છુપી રીતે કરવામાં આવેલાં કૃત્યોને પણ જાણે છે.” (હરિસિંહની તરફ ફરીને) “કેમ હરીસિંહ તમે કંઈ આનો બેદ ઠણી શકો છો?”

“મહારાજ, આ વાતમાં તો મારી અકલજ કહ્યું નથી કરતીને” હરીસિંહે જવાબ આપ્યો.

‘લાચાર દિલગિર! જે રમ્યતની વિજયસિંહ ઉપર આટલી પ્રીતિ નહોત તો હું તેને મારે હાથેજ પુરો કરી શાંત થાત. જ્યાં સુધી વિજયસિંહ જીવતો છે, ત્યાં સુધી મને કોઈ રીતે નિશ્ચિતતા નથી. પણ હીક છે, તે હવે સપાટમાં આવ્યો છે; તેના ઉપર મોટો અપવાદ તો મુકાયો છે. હવે પરમ-હાડે સત્રબો દરબાર એકઠો કરી વિજયસિંહને દોષિત ઠરાવવું, ફાંસી દેવું, અને પછી એ હુંદારની ખબર લેખશ. એ હરામખોર શા હિસાબમાં છે !?”

મહારાજનું વાક્ય પૂર થયું અને બારણા આગળજ પ્રલાપાત થયો:-“બેથક, ન્હારસિંહનો હિસાબ કાંઈમી નથી; પરંતુ એક જૂલ હમેશાં તારી સાથે બટકે છે; તારી સર્વ હકીકત જાણે છે. જે આવજતે પણ તે અહીંઆંજ છે.”

અત્રાજ સાંભળી મહારાજ કંપ્યા ધરન્યા-બંદીન્યા-પરંતુ હિમતથી અને મરદાઇથી તેવીસ્થિતિમાં બહુવખત રહેવું યોગ્ય ન લાગતાંમ્યાનમાંથી તરવાર ખેંચી બારણા તરફ વળ્યા. સરદારો પણ લાચારીથી તેમની સાથેથયા. પરંતુ બહાર અંધારૂં જોઈ મહારાજનીકે કોઈની આગળ જવાની હિમ્મત ન આવી. અને ‘દ્રક્ષ ખાતી છે’ કહેવત માફક, ‘નાલાયક. વળી અંધારૂંએ બહુ કર્યું’ હતો’ કહેતાં સરદારો સાથે ખાજા ફરયા.

પ્રકરણ ૫ મું.

સંકટ ! આ નામજ કેવું બયંકર છે ? ! તે સ્થાન પણ નામ પ્રમાણેજ બયંકર હતું; અને તેમાં ખરી રીતે નિરદોષ પણ વરાળએ દોષિત ઠરાવેલા બિચારા વિજયસિંહને-તેને ફાંસીએ ચઢાવવામાં આવે

ત્યાં સુધી-સડયા કરવાનું હતું. આ સંકટગૃહ એક કારાગૃહરૂપ-કેદ-ખાનાનાજ ભાગરૂપ હતું. આ જગ્યાએ દિવસે પણ અંધાર ધીર અને મ્હોંયે મ્હોં સુએ નહિ તેવું રહેતું તો રાત્રિની વાતનું તો પુછવુંજ શું! સંકટગૃહ ચારે બાજુથી મજબુત કઠણ પથ્થરના બનેલા કે. ટની દિવાલોથી ઘણીજ સરસ રીતે સરક્ષાયલા કેદખાનાની મધ્યમાં જ હતું. તેમાં પ્રવેશ માર્ગને માટે ફક્ત એકજ દરવાજો રાખ્યો હતો. અને જુદા જુદા ગુહાને માટે શિક્ષા પામેલા કેદીઓને-તેમને માટે ગુહાના પ્રમાણમાં વધારે ઓછી સગવડ-અગવડવાળા સગબમ ૧૦૦ બાંધેલા ઝોરડા હતા તેમાં-રાખવામાં આવતા હતા આ સર્વ ઝોરડાની વચ્ચેવચ્ચ અને ભયંકરમાં ભયંકર એક ઝોરડો હતો અને તેમાં વિનયસિંહને પુરવામાં આપ્યો હતો. જે ફાંસીની સખતને મોગ્ય હોય કે રીખાવી રીખાવીને મારવાને મોગ્ય હોય એવા કેદી-એનેજ તેમાં રાખવામાં આવતા હતા. અને તેમાં પડનારને મહા મુશીબત-અમાગ દુઃખ સહન કરવાનું તંથી એ ઝોરડાને 'સંકટગૃહ' નામનીજ લોકો ઓળખતા.

આ કેદખાનાના દરવાજા ઉપર ૫૦ સિપાઈઓ પહેરો ભરતા હતા. અને ત્યાંથી આપણા ઉપરત્રખેલા સંકટગૃહમાં જવું હોય તો નાના મોટા મળી બીજા પાંચ દરવાજા ઓળંગવાના હતા. પ્રત્યેક દરવાજા મજબુત તાળાં વાસેલાં રહેતાં હતાં અને કોણુજણે કેટલાએ કેદીઓનો ભોગ અત્યાર સુધીમાં આ સંકટગૃહેલીધો હશે. બિચારા વિનયસિંહની પણ ઘણીજ દુઃશા યથ પડી હતી પોતે નિરોધ વિમળા ગુમ યથ ગમેલી તેના પુનઃ ફર્જનની આશાને નામે મીડુંજ અને તે સાથે કાળનો ફત તેની આસપાસ ફેરા માર્યાજ કરતો હતો. તેના કાળજને ચિંતારૂપિ કીટ કોર્ષાજ કરતો હતો અત્યારે સંકટગૃહ કેવલ તિમિરમયજ હતું મ્હોંયે મોં કે હાથે હાથ સુએ તેમ નહોતું આ ગૃહનો દરવાજો ઈંદ દિશામાં હતો કે દિવાલો ક્યાં હતી તે પણ માલુમ પડે તેમ નહોતું રાત્રિનો હતો કે દિવસનો તે પણ ભાગ્યેજ તે જાણતો હતો. કેદમાં પડવાને તેને આજ એવો દિવસ હતો અને થોડા ચણા અને ગરમ પાણી ઉપરજ તેણે ત્રણ દિવસ કાઢ્યા હતા. મહા કષ્ટથી આ પ્રમાણે પીડાતો વિનયસિંહ હજારો તર્ક ત્રિતકો કરતો ધડિમાં ધધસ્તું રમરણ કરતો હતો તો ધડિમાં છુટણીએ પછી તેને પત્ર લાગતો હતો એવામાં એકએક તેણે ખટક ખટક અવાજ થતો સાંભળ્યો અવાજ સાંભળી તે બેઠો થયો અને મનમાં અને વિચા-

દેશ લાગ્યો કે કદાપિ કાંઈ કાંઈ સિપાઈ કે નોકર પીવાનું પાણી કે ખાવાને માટે ચણા લાગ્યો. હશે પરંતુ કાંઈ સિપાઈ કે નોકર ન આવ્યો ન આવ્યો અને થોડીવારમાં તો બાળકે એમ જણાવાનો ભાસ થયો કે કાંઈ સકટગૃહની દિવાલને તોડવું હોય. તેનું અનુમાન સત્ય કર્યું ક્ષણવારમાં દિવાલમાં પડેલી એક ફટકાર દિવાલે પ્રકાશ તેને જણાવા લાગ્યો થોડીવારમાં ફાટને બદલે હવે દિવાલમાં એક ગાળડું પર્યું અને હાથમાં શનસ લાઇને એક ઉંચા કદનો રાક્ષસી આકૃતિનો મનુષ્ય તેના આગળ આવીને ખડો થયો તેણે કાળાં કપડાં ધારણ કર્યાં હતાં અને મ્હોડા ઉપર બોકાની બાંધી હતી. કંમરે કમરપટા ધારણ કર્યો હતો અને તલવાર મ્યાનસહિત તેમાં લટકતી રમતી હતી એક એક હાથમાં શનસમાં રહેલો જીવો દિવે બળતો અને બીજા હાથમાં એક તીક્ષ્ણ કટાર દેખાતી વીજસીંહની ઢીલે આવતાંજ તે બોલ્યો:—

‘ચાલો, ઉઠો હું તમને અહીંથી છોડવવા આવ્યો છું.’

‘શું આપ મને છોડવવા આવ્યા છો?’ વીજસીંહે આશ્ચર્ય પામતા કહ્યું—‘તો કૃપા કરીને કહો કે તમે કોણ છો અને મને કેવી રીતે છોડવવા માગો છો?’

‘તે બધું પૂછવાની ‘અત્યારે કંઈ જરૂર નથી’ ઉત્તર મળ્યો વખત બહુજ થોડો છે અહીંથી નીકળ્યા પછી બધી હકીકત તમને જણવીશું આટલુંજ હું કહી શકે તમે નિરોધ છો એમ સમજીને—જાણીને હું તમને છોડવવા આવ્યો છું.’

‘સર્વ એમ બાળકે છે કે કુવરસાહેબનું ખુન મેં કર્યું છે અને અને સાબિત પણ થઇ ચુક્યું છે. તો હું નિરોધ છું એમ આપ કેવી રીતે બાળકો છો?’ વિજયસિંહે વધારે તાગુબ થવાં પ્રસ્ન કર્યો.

‘તમે નિશ્ચત રહો, હું સારી રીતે બાળકું કે તમે નિરોધ છો તેણે કહ્યું.

‘એર, કદાપિ તમે મને અહીંથી છોડવશો પણ મું મહાસા-બના હાથથી હું કાંઈ ચુટવાનો છું!’ તેણે એક ઉઠો નિસાસો નાખ્યો.

‘ચિન્તા ના કરો, તે માટે પણ બંદોબસ્ત કર્યો છે.’ તે નવા આવનાર પુરુષે જણાવ્યું અને વિજયસિંહને તાકીદથી તૈયાર થઇ અર્ધ તેની સાથે જવા કહ્યું.

‘ત્યારે જો તમે કૃપા કરી આટલો બધો શ્રમ મારે માટે લીધો છે, તો આપ શું એટલો બંદોબસ્ત કરી શકશો કે હું નિરોધ

હાં. હું દુનિયાને એક નિરોધ તરીકે માઈ મોં દેખાડી શકું અને કુવરસાહેબના ખુનીનો ખનો મળે અને તે પકડાય ? કારણ નહીં તો સરવ લોક ધારે છે અને હવે તો જરૂર તેમની ખાત્રી થવાની કે કુવરને મેંજ મારમા હશે' સારો ઉત્તર મરવાની આશ્વ.એ દીનતાથી તે બોલ્યો.

‘ તમે સરવે વાતે નિરભય રહે નિશ્ચિંતરહો; સરવે બાબતો પાકો બહોજસ્ત થયો છે વિમળાની બાબતમાં પણ તમે બેફિકર રહો’ શાંતિ આપનારો ઉત્તર મળ્યો.

‘ વીજસીંહ-(આશ્ચર્ય પામતો) ‘ શું પરમેશ્વરેજ મારે માટે અવતાર ધારણ કર્યો છે કે કોઈ તેનોજ દુત મને છોડવવા આવ્યો છે? આપે મને આપને આપનો ધણેજ આભારી બનાવ્યો છે. છે આપનો જન્મપયન્ત ઉપકાર નહીં ભુલાય-બદલો નહોજ વળાય.’

‘ બસ આથી વધારે હકીકત હાલ તમને હું કહી શકતો નથી તમને આશ્વા કરવામાં આવે છે કે તમારે મારી પાછળ પાછળ એકદમ ચાલ્યા આવવું ’ વિજયસિંહને હુકમ થયો.

તુરંતજ વિજયસિંહ ઉઠ્યો પેલો મદદે આવનાર પુરૂષ જે રસ્તેથી આવ્યો હતો તેજ રસ્તે પાછો નીકળવા માંડતાં, વીજસીંહને દિવાલ નીચે એક મોટી સુરંગ જણાઈ આ સુરંગદ્વારા તે અને તેને બચાવનાર બન્ને કેદખાનની બહાર નીકળ્યા.

બહાર નીકળતાં સુરંગના મોં આગળ તેણે ખીજ ચાર બોકા નીધાર પુરૂષો નીહાળ્યા. આ સર્વ તેને છોડવવા આવનારના સાથી હતા. એક કલાક લગી સરવેએ ચાલ ચાલ કર્યું અને પછી તેઓ એક નદીને કીનારે આવી પહોંચ્યા. અહિં એક નાની હોડી જણાઈ. આક માછીઓ મોટી મોટી ડાંગો લપ્પને તેને સાચવતા બેઠા હતા. વિજયસિંહ અને તેના સાથીઓ સર્વ હોડીમાં બેઠા અને એક દિશામાં તેમણે તેને હંકારી. હવે પોતાના સાથીઓ કાણુ હતા, તે તેમને આકૃતિ જોઈને ધારવાનો વિજયસિંહને વખત મળ્યો. પરંતુ તે જોવા માંડતો હતો તે પહેલાંતો તેને બચાવનાર પેલા ઉચ્ચ કદના પુરૂષે કહ્યું:—“વિજયસિંહ ! તમે અમને બરોબર ઓળખી લ્યો. અમે અને તમે આ દુનિયામાં પહેલાં એકવાર મળેલા છીએ. બરોબર તપાસો અને ઓળખી કાઢો.”

વિજયસિંહે તેમની તરફ ધ્યાનપૂર્વક જોવા માંડ્યું. સત્રિ થોડી જ બાકી હતી. ચન્દ્રમા અસ્ત થવાની તઈપારીમાં હતો. બાળકનું નાં કિરણો આમથી પ્રકાશવાં શરૂ થઈ ગયાં હતાં અને તેથી વિજયસિંહને આકૃતિ બરોબર જોવાનો અને તેના સંસ્કારને ઓળખવાનો ધણોજ સરસ સમય હતો.

આ પુરૂષની ઉંમર લગભગ ૩૫ વર્ષની હતી, તેનું શરીર મોરવરણું હતું. બાંધો મજબુત અને ધારિણો હતો, ચહેરો કંઈક લંબગોળ હતો; માંધાના વાળ બહુજ નાના અને બરડ થઈ ગયેલા જણાતા હતા. કપાળ સપ્રભ વિશાળ હતું; બમર કાળી બમરસમ હતી, આંખો મોટી સામાને આંજી નાંખે તેવી હતી, નાક સહજ ઊંચું હતું; મૂઝો ચાંકડી ફાંકડી લાગતી નરમ હતી. ઘંતોની હાર મજબુત હતી; તેના બે ઓઠપત્ર નરમ હતાં, પરંતુ નીચેનો હોઠ સહજ ઉપલા કરતાં મોટો હતો. ગરદન બરાવેદાર છાતી ધોળાં અને પાંસળાંની બાજુપર ધ્યાન આપતાં આ પુરૂષ કસરતી જવાનાં જોવો લાગતો હતો. અને દરેક અંગ ધ્યાનમાં લેતાં એમ ૨૫૦૮ જણાતું હતું કે, આ પુરૂષ એક પહેલવાન બહાદુર અને ખુબસુરત નર હતો અને અવરથાનું પ્રમાણ લક્ષમાં ન લઈએ તો એમ પણ કહી શકાય કે વિજયસિંહ કરતાં પણ તે વધારે ખુબસુરત અને બહાદુર હતો.

વિજયસિંહને સંકટગૃહમાંથી મુક્ત કરનાર આ નવો વીરનરૂપ કોણ હતો ? તે વાચકોએ તો કદાપિ અટકવું હશે. પણ હવે જુઓ, તેનું નામ જાણવાથી વિજયસિંહનામાં કાંઈ વિકાર થાય છે કે કેમ ? તેના બચાવનાર તરફ તેની પ્રાંતિ પુર્વવત રહે છે કે કેમ ? તે તેને તેવોજ ચલાય છે કે હવે તેના મતમાં તિસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે ? તે હવે તપાસીએ.

“આપની નેહી અને આપે માસ ઉપર કરેલા ઉપકારનાં હું કેટલાં વખાણ કરું ? આપે માસ સાથે જે વચન ચલાવ્યું છે કે તે એક પ્રેમિ બાઈ પોતાના બાઈ પ્રત્યે ચલાવે તેવું છે. કૃપા કરીને અને આપનું નામ જણાવશો ?” વિજયસિંહે તેનો ઉપકાર માનતાં પૂછ્યું.

“મારું નામ ! મારું નામ બહારસિંહ છે.” તેણે ગંભીરતાથી જવાબ આપ્યો.

વિજયસિંહ ' નહારસિંહ ' નામ સાંભળતાંજ આશ્ચર્ય પામ્યો ચમક્યો અને બેઠ્યો;—“ નહારસિંહ ! ? ! જે લુંટારાના નામથી પ્રખ્યાત છે તે ? ”

“ જી, હા ” નહારસિંહે ઉત્તર આપ્યો.

“ પરંતુ આપના મહેરા ઉપર એક પણ એવું ચિન્હ નથી જણાતું કે આપ લુંટારા હો કે, એક જુવમી પુરુષ હો, તેમ માનવાને કારણ મને, હું તો માનું છું કે નહારસિંહ લુંટારો કોઈ બીજોજ છે અને આપ મારી મશ્કરી કરો છો, ” તેણે નહારસિંહના સરવે સાથિઓ તરફ જોઈને અને તેની અને તેમની સરવે શક્તિ વગેરેનો ખ્યાલ કરતાં, આ વાતને મશ્કરી ધારીને કહ્યું.

“ નહિ, નહિ, હું જાતેજ નહારસિંહ છું અને મહારાજા સિવાય બીજા કોઈનો હું દુસ્મન નથી. મહારાજા તમને તો મને પકડાવેલો હુકમ ક્યાં હતો ખરેખર ? ” તે પોતેજ નહારસિંહ છે એમ કહેતાં તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

“ આ વખતે તો હુંજ આપના હાથમાં છું ત્યાં એ વારતાને ક્યાં યાદ કરવી ? ” વિજયસિંહે જોભા પડતાં ઉત્તર દીધો.

“ વિજયસિંહ ! તમે એમ નક્કી ધારજો કે, કદાપિ તમે મને પકડાવેલો આજ્ઞા હોત, અને મારા સામા આવી ગયા હોત, તોપણ હું તો તમને આવીજ રીતે મળત, વિજયસિંહજી ! આ રાજા કેવો સંતાન બદમાસ છે તે તમે નથી જાણતા, અલગત, તમે એમ કહે શો કે, તેણે તમને પાળી પોશી ઉછેરીને મ્હોટા કરવા છે અને એક યુવની માફક માન આપી તમારો મોભો સાચવ્યો છે. પરંતુ ના તેણે પોતાની રાજી ખુશીથી આપનું સન્માન નથી રાખ્યું પણ એમ કરવા વગર તેનો છુટકોજ નહોતો, હું સત્ય કહું છું કે તેતો તમારા પ્રાણનો એક કટો દુસ્મન છે. તમારા લોહીનો એક ખરેખરો તરસ્યો છે. કદાપિ અત્યારે તમે આ વાત નહિ માનો પણ હવે થોડાજ વખતમાં તમે પોતેજ કચુલ કરશો કે હું જે કહું છું તે અક્ષરે અક્ષર ખરું છે. ” નહારસિંહે તેને કહ્યું.

“ એ વારતા નિર્વાવાદ છે, કે રાજા જે લક્ષણોથી સુક્ત જોઈ તેમાંનાં ધણાં લક્ષણ તેમાં નથી. તોપણ મને અદાપિ એમ માનવાનું કારણ નથી મળ્યું કે મારી સાથે જરાયે તે બેઠ્યો વસ્યો હોય ! ” વિચાર કરતાં કરતાં નહારસિંહને તેણે જણાવ્યું.

“ખરેખર, તે રાજના પ્રખ્યાતો બેઠ તમે નથી સમજ્યા. વળી કુંવર સાહેબની લાશનું રક્ત પણ તમે નથી જાણ્યું. ” નહારસિંહે વિનયસિંહને મહારાજના કૃત્યની હકીકત જાણનામાં આવે એમ ધારી કહ્યું.

“હું નથી સમજી શકતો કે આપનું શું કહેવું છે ! કુંવર સાહેબની લાશનું તાત્પર્ય ! એ શું ? ” વિનયસિંહે ભ્રમમાં પડતાં પુછ્યું.

“ એ પણ તમને ધીમે ધીમે જણાશે. હવે પ્રથમ તો હું તમને એ પુછવા માગું છું કે, તમે સાચા દિલથી મારી વાતનો જવાબ દેશો કે કેમ ? તમે મારા ઉપર વિશ્વાસ ધરી શકાઓ કે કેમ ? ” નહારસિંહે વિનયસિંહને કંઈ પણ હકીકત કહેવા પહેલાં પુછવાનું યોગ્ય વિચાર્યું.

“અરે ! આપ એ બોલ્યાજ શું ? આપે તો આપના વર્તનથી અને એક ખરેખર ગુલામજ બનાવ્યો છે, અને હું પ્રતિજ્ઞા લઇને કહું છું કે મને જો આપ એમ જતાવી શકશો કે મહારાજ મારી સાથે ઘણું રમે છે, તો આપ મારા જીવનદાતાને હું મારા પ્રાણ પ્રિય મિત્ર દુશ્મન-મારા મુરખની વડિલ બંધુરૂપજ માનીશ. ” વિનયસિંહે પ્રતિજ્ઞા લેતાં જણાવ્યું.

“લમારું કહેવું યોગ્ય છે,” નહારસિંહે કહ્યું. બની શકશે ત્યાં સુધીતો આજેજ તમારી ખાત્રી કરી આપીશ કે મહારાજ તમારો કોઈ દુશ્મન છે અને આપોઆપ તમારા સસરા સુજનસિંહના હાથેજ તમને દુખ દેવા માગે છે.”

“આ વાત વળી મને વધારે નવાઈ પમાડે છે” તેણે કહ્યું.

“આની સાબીતી જો તમને વિમળાથી મળશે. પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનો કે, તે પોતાના બાપના હાથમાંથી જીવતી બચી મુડી છે.” નહારસિંહે વળી એક નવી વાત વિનયસિંહને જણાવી.

“શું તેના બાપના હાથથી ? ” વિનયસિંહે ચમકતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“હા સુજનસિંહના શિષ્યા વિમળાના પ્રાણ લે એવો કોઈ નથી,” નહારસિંહે કોષમુદ્રાથી કહ્યું, “તણ જીવના તરસ્યા તમારા રાજ કરણસિંહે કેવી ચાલાકીથી કામ કરવું ધાર્યું છે તે તમે નથી જાણતા. ! ”

“આપને આ સર્વ વારતાની ખબર ક્યાંથી છે ? ” વિનયસિંહે આશ્ચર્ય પામતાં કંઈક વિચારમાં પડી જતાં પુછ્યું, “મેં તો સાં-

બાળ્યું હતું કે, આપે આપનું સ્થાન ગિરનારની લગેટીમાં કંઈક સ્થાપ્યું છે અને આપને પકડવા મને હુકમ પણ ત્યાં જવાનું થયો હોય.” તેણે વધારે જણાવ્યું.

“હા, સર્વ એમજ જાણે છે કે, હું ગિરનારની તળેટી આગળ કંઈક રહેલું; પણ ના, માફ કેડાણું તો ક્યાંય નથી” ન્હારસિંહે કહ્યું અને પૂછ્યું—તમે કોણ છો? તમારો પોતાનો હેવાલજ તમે જાણો છો; વિજયસિંહજી !?”

“મહારાજના મ્હાંથી મેં એમ સાંભળ્યું હતું કે, મારા પિતાજી મહારાજના મિત્ર હતા. તે જંગલમાં લૂંટારાના હાથે મારવા જાયી તેમણે કૃપા કરી અને પાણી પોષીને મ્હોટો કર્યો અને મને પોતાના મુત્રે સમાનજ રાખ્યો છે” વિજયે પોતાની હકીકત જણાવી.

જુહું ! ખીલકુલ જુહું” હેવાલ સાંભળતાં ન્હારસિંહના મુખ-માંથી સ્પષ્ટ નીકળ્યા, અને કિનારાની તરફ જોઈને તે બોલ્યો:—“હવે આપણે ઉતરવાની જગ્યા પાસે આપી પહોંચી છે”

ન્હારસિંહ અને વિજયસિંહ આ પ્રમાણે વાતો કરી રહ્યા હતા અને હોડી ઝપાટાખંધ ચાલ્યે જતી હતી. હંદારનારા માછીઓ ધણીજ મજબુત અને હોંસીઆર હતા, તુરંતજ ન્હારસિંહે હોડીને કિનારા તરફ લેવા હુકમ કર્યો. અને માછીઓએ તેમ કરતાં, હોડી કિનારે પહોંચી અને એ પુરપો પ્રથમ નીચે ઉતર્યા. ન્હારસિંહે એક તરવાર માછીની કમરમાંથી કઢાવી વિજયસિંહને—“લ્યો તમારી પાસે રાખો, કદાચ તેનો ઉપયોગ કરવો પડશે” કહીને આપી. એવામાં એકએક ન્હારસિંહની નજર એક છેટે. નદીમાં તરતી ગોળી-ધીમે ધીમે નદીમાં તર્યા કરતી હતી. તેણે એકેક મિનિટ સુધી એકી ટક્કે ગોળી તરફ જોયા કર્યું. અને એટલામાં ગોળી સાંજ અટકી કિનારા તરફ આવતી જણાઈ. ન્હારસિંહે વિજયસિંહ તરફ ફરી કહ્યું:—પેલી ગોળીનીચે કાઈ “બહા નજરે પડતી જાય છે.”

“નક્કી એમજ લાગે છે, માફ ધ્યાન પણ એ બાબત તરફજ છે શું આપ તેન કબજે કરી લેશો?” વિજયસિંહે પૂછ્યું.

‘અવધ્ય’ ઉત્તર મળ્યો.

“આજ્ઞા હોય તો હું આ હોડીમાં બેસીને જાઉં. અને તેને પકડું” વિજયસિંહે ન્હારસિંહને કહ્યું.

“ના. ના. હોડીને પેતાની તરફ આવતાં જોઈને તે તરતજ નસી જાય,” ન્હારસિંહે ઉત્તર આપ્યો અને તેણે કપડાં ઉતાર્યાં અને પ્રથમથીજ કસેલા એક લંગોટા બેર, હાથમાં એક છરા સાથે, માછીઓને કંઈક ઇશારા કરીને પાણીમાં કુદી પડ્યા અને એક ખીન્ન કુખડાની સાથે જોળાની ખાસે પહોંચ્યો. માછીઓએ ઝપાટા, બંધ હોડીને તે જગ્યાએ લીધી અને જોત જોતામાં, પોતાના માથા ઉપર જોળા રાખી નદીમાં સંતાતા ચાલ્યા જતા પુરુષને પકડીલીધો.

કિનારે આવતાં ન્હારસિંહે તેને સારી રીતે ઓળખ્યો અને “કૃષ્ણ. કૃષ્ણદાસજી કે? વાહ સાહેબ” વાહ, તમે તો ખુબ કરીને શું!” પ્રથમ મશ્કરીમાં ઉડાવતાં કહ્યું. પછી એકદમ ગુસ્સા કરી તેને એક ઠોસો લગાવી દધ ન્હારસિંહ બોલ્યો—“હરામખોર, લુચ્ચા! ઠીક સંતાઈ સંતાઈને ફરતે હતા, હવે જાણુને કે તારું આવી બન્યું. ન્હારસિંહ છૂટારાને હાથે હવે તું નહીં બચી શકે”

ન્હારસિંહ નામ સાંભળતાંજ કૃષ્ણદાસના હોંશ ડોશ સર્વે હડી ગયા. ન્હારસિંહે તેની સાથે ખિલકુલ વાતચિત ન કરતાં તેની પ્રથમ, ઝડતી લેવા માંડી. તપાસમાં એક ખજર અને મીલકપ્પડમાં લપેટેલી ચીઠી નીકળી, તે લેતાં મુકેટાટ તેને બાંધીને, નાવ ઉપર બેડેલા માછીઓને તેણે હુકમ કર્યો:—“આ કૃષ્ણદાસને ન્હારગઢમાં લઈ જઈ કદ કરો. અમે પરમ દિવસે ત્યાં આવીશું” અને તેનો ચોગ્ય નિકાલ તે વખતે કરીશું. માછીઓ હુકમનો અનલ કરવા તેને લઈને ચાલ્યા અને કિનારા ઉપર ફક્ત બેજ ન્હારસિંહ અને વિજયસિંહ રહ્યા.

પ્રકરણ ૬ ઠું,

ન્હારસિંહે હવે કૃષ્ણદાસની કમરેથી મિલકપ્પડમાં વિંટાલેલી નીકળેલી પેલી ચીઠી વાંચવા માંડી, તો નીચે પ્રમાણે લખેલું તેમાં જણાયું.—

મારા પ્યારા મિત્ર ।

આખરે આપની સલાહ પ્રમાણે મારા પુત્ર સુર્યસિંહને માર-વાની યુક્તિ કરી વિજયસિંહને કેદમાં તો નાંખ્યો છે. હવે એકાદ બે દિવસમાં તેને ફાંસીએ ચઢવી પછી નિરાંતે આરામમાં હશે.

આમ કરવાથી રમ્યતમાં હું બદનામ નહીં થાઉં. ધણે દિવસે મને આ લાગ મળ્યો છે અને આખરે હું તેમાં ફાળ્યો છું. ધણા દિવસથી રમ્યત-કોણુ બાણે કેમાં પણ સર્વ રમ્યત-વિજયસિંહની તરફ દારી કરતી હતી અને મારી પાશેથી રાજ્ય છીનવી લઈ તેને આપવા પ્રારતી હતી. પણ હવે રમ્યતને તેનો પક્ષ લેવાને કાંઈ પણ કારણ મળે તેમ નથી, કામ ચોકસ-પાસ ઉતારયું છે. હવે ફક્ત એક વાધો ન્હારસિંહ લૂટારનો રહ્યો છે અને તેની ચિતા મને ઘણું કરે છે. જેમ વિજયનો દાંડો કાઢવાની તમે મને યુક્તિ બતાવી તેમ આ ન્હારસિંહને પકડવાનો પણ કંઈ કિમિયો શોધી કાઢશેજી એવી મારી ખાલી છે.

તમારો સાચો મિત્ર,

કરણસિંહ.

આ ચીઠી વાંચતાં, વિજયસિંહ ધણેજ આશ્ચર્ય પામ્યો અને ન્હારસિંહ તરફ નર્મ બોલ્યો:—

હવે મારી ખાત્રી થઈ ગઈ કે, કરણસિંહ એક ધણેજ હુમ્મે અને બે ઈમાન રાજા છે. આજ સુધી હું તેને મારા પિતાતુલ્ય માનતો હતો અને તેની મારાઉપર પ્રીતિ કાયમ રહે તેમ ઇચ્છતો હતો. મેં કોઈ પણ દિવસ તેના વિષે ખોટો વિચાર પણ કર્યો નથી તેમ તેની રાજગાદી માટે તો સ્વપ્નામાં પ્રયાસેવ કર્યો નથી. છતાં તે મારા ઉપર શા માટે દુસ્મનાઈ રાખે છે તે હું સમજી શકતો નથી. આજ સુધી તો હું તેને મારો મિત્રજ માનતો હતો.”

‘ તમારો જરા પણ વાંક નથી; કારણ તમે હજી નથી જાણતા કે તમે કોણ છો અને તે કરણસિંહ કોણ છે. જે વખતે તમારા જાણવામાં આવશે કે તમારા પિતાને મારનાર તે કરણસિંહ પોતેજ હતો ત્યારે તમને ખરેખરી નવાઈ લાગશે અને પછી તમે કહેશો કે એ કરણસિંહ હરાંમખોર અને કુતરાથી પણ હલકી જાતનો છે ’ ન્હારસિંહે વિજયસિંહને ધીમે ધીમે સંભાળથી વારતા જણાવવા માડી.

‘ શું મારા પિતાજીને કરણસિંહે મારી નાંખ્યા ’ ? વિજયસિંહે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હા ’ ઉતર મળ્યો.

‘ કેવી રીતે અને શા માટે ? ’ તેણે આશ્ચર્ય પામતાં પુછ્યું.

પ્રશ્ન કર્યો.

‘ એ વાત વેળા જુદીજ છે હકીકત બહુજ લાંબી છે અને આજે હું તમને નહીં કહી શકું ’ સવાર લગભગ થતાં આવ્યું અને તેથી હવે સાવચેત થવું દુરસ્ત ધારી નહારસિંહે કહ્યું. ‘ જુઓ સવાર થઈ ગઈ પુર્વ તરફની સૂર્યની લાગી હવે ઝળકે છે અને હવે આ રથજો વધારે વખત રહેવું તે ડહાપણ ભરેલું નથી. હું તમને સાચા દિવસી જણાવું છું કે મને તમારા સગાભાઈ જોવાજ આપ ગયુંજો અને મારા સાથે નેકીથી વર્તજો. હવે મારા પડી રહેવાને કેકણે ચાલો, ત્યાં એ ત્રણ દિવસ નિરાંતે આરામ લઈ થાક ઉતારો અને તે દરમિયાનમાં તમને બધી હકીકતની ખબર પડી જશે ’

‘ હવે હું આપનો સંપૂર્ણ ભરોસોજ રાખું છું આપે મારેજ જીવ બચાવ્યો છે અને મને તે બેઘમાન રાખથી પણ સાવચેત કર્યો છે આપના ઉપકાર એક પછી એક મારા ઉપર થયેજ જાય છે. હવે બધી વાતે હું નિર્ભય છું ફક્ત એક વિમળાનીજ ફિકર મારા હૃદયમાં થડક્યા કરે છે ’ વિજયસિંહે નહારસિંહે કરેલા ઉપકાર પ્રદર્શિત કરતાં અને વિમળા સંબંધી કંઈક હકીકત મળે તો ઠીક એમ ધારતાં રહ્યું.

‘ તમને નક્કી ખાતરી પુર્વક કહું છું કે વિમળા તમને જલદી થી મળશે ’ નહારસિંહે જણાવ્યું અને વધારામાં કહ્યું—‘ વળી તમને તમારી એક બહેનનો પણ મેળો થશે. તે બિચારીના શરીરમાં હાડકાં સિવાય બીજું કંઈ અસારે તો નથી ’

‘ શું મારે બહેન પણ છે ? ’ વિજયસિંહે એક પછી એક નવી વારતા જણાતાં વધારેને વધારે અન્યમ્બી પામતાં પુછ્યું.

‘ હા છે પણ હવે વધારે વાતચિત કરવાનો વખતથી નથી. હટો જલદી ચાલો. ધધરે શુષે ધારયું હશે ! તેના ઉપર નિશામ રાખો. ’

‘ કરણસિંહે એ ચીઠી કાના ઉપર મોકલી હતી તે આપ જાણો છો ? ’ વિજયસિંહે હકતાં ઉઠતાં નહારસિંહને પુછ્યું.

‘ હા. હું જાણું છું. એ પણ ધણો હસમખોર અને પાછો છે, પણ જો કે મારા હાથથી તો બચવાનોજ નથીજ. ’

વિજયસિંહ અને નહારસિંહે હવે અહીંથી ચાલતી પકડી અને લગભગ અડધો કલાક ચાલ્યા પછી એક પાંખાના ઝાડ પાસે

પહેર્યા. અહીં ઠસકસીને તપ્યાર રાખેલા બે ઘોડા વિનયસિંહે જોયા
' મારી સાથે તમારી સવારીનો બદોબસ્ત કરીનેજ હું તમને ઊત્તર-
વવા આપ્યો હતો. હવે આ ઘોડાપર સ્વાર થઈ જાઓ અને
મારી સાથે હવામાં ઉડો. ' નહારસિંહે વિનયસિંહને કહ્યું.

અમારોહી થયેલા બન્ને વીરોએ ગિરનારની તળેટી તરફ પો-
તાના અશ્વો દોડાવ્યા. અને બૂખ્યા તરસ્યા પહેર ધડી દિવસ બારી
રહ્યો. ત્યાં સુધી પોતાના ઘોડાને હંફાવતા ઉડ્યા, અખરે એકધાંચ
જંગલમાં તેઓ પેદા અને તેમાં પ્રવેશ કરતાં એક પુરાણા વખતના
ખંડેસ આમળ ગયા. નહારસિંહ ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને
વિનયસિંહને નીચે ઉતરવાનું કહેતાં. તેને જણાવ્યું કે, તે ખંડેરતેજ
નહારસિંહનું પડી રહેવાનું ધર હતું.

બેહારથી ખંડેર જેવા જણાતા આ મઠાને અંદરથી તો પાંચ
જ વીધા જેટલી જમીન રોકેલી જણાઈ, ધણાં વર્ષોથી હવડ પડી
રહેલું અને વરસાદ વિગેરેથી પડી ગયેલું હોવા છતાં અત્યારે સો
સઘસો માણસો ખુશાથી તેમાં ધણીજ સારી રીતે રહી શકે
તેવું આ ખંડેર હતું. તેની રજખુત અને પહોળી દીવાલો આ ખં-
ડેર પ્રથમ કોઈ રાજાએ બંધાવેલું હશે ને રાજાને રહેવાનુંજ સ્થાન હશે
એમ સુચવતાં હતાં. દીવાલો હજુએ તેવીને તેવીજ મજખુત હતી. અને
અંદરનો કેટલોક ભાગ પડી ગયેલો હોવા છતાં કેટલાક કોઠારો અને
ઝોરડાઓ બહુજ સારા રહ્યા હતા. આમાંના એક નહારસિંહે અને
બીજામાં તેના અનુસંગિઓએ રહેવાનું રાખ્યું હતું બીજયસિંહે અહીં
બીજા લગભગ ૫૦ બહાદુરનરો જોયા. આ બહાદુરો સર્વરીતે મ-
જખુત અને કુશળ લડતરવા હતા ન્હારસિંહ બીજયસિંહને પોતાના
એકમાત્ર સ ઝોરડામાં લઈ ગયો અને રસ્તાનો થાક ઉતારવાને એક
પહેર સુધી આરામ લેવાનું કહ્યું.

પણ આધાર રાખવો પડતો હતો. મેવાડનો સુરખ હાલ ઉદયમાન
થવા લાગ્યો હતો. મારવાડ અને અંબરના જેવા ન્હોટા રાજાઓ
પણ તેના રાજ્યના સામંત મંડળમાં વિરાજવામાં માન સમજતા
હતા; અને પશ્ચિમમાં અમરકોટથી તે પૂર્વમાં ચન્દેરી, અને ઉત્તરમાં
બિયાનાથી તે દક્ષિણમાં છેક આણુ સુધીના આખા મધ્ય હિન્દુસ્થા-
નમાં એક સુસ્થવંશી સંભામસિંહનીજ આણુ મનાતી હતી.

આવે સમયે મેદિનીરાયને માળવા છોડવું પડ્યું; અને ચન્દેરી આઠ્યાપછી ચોક્કસ વખતમાં મેવાડી મહારાજ તરફથી હેને પોતાની પાસે આવવાનું આમ તથા મળ્યું. આ વખત રજપુતાનામાં મહારાજા સંભ્રામસિંહના રાજમંડળમાંનો રાયસીનનો તુવારરાજા, જેને સિલાહએદ-હીનનો ખિતાબ બાદશાહ તરફથી મળેલો હોવાથી તે અથવા વધારે ટુંકા 'સિલહદી' નામથી ઓળખાતો હતો તે, સિસોદિ-આ નરેન્દ્રનો જ મળેલો હાથ થઈ પડ્યો હતો અને રજપુત લશ્કરોમાં સેનાધિપતિનો માનવન્તો દરજ્જો બોગવતો હતો. દિલ્હી. ગુજરાત, અને ગુવાનપુરના મુસલમાન સત્તાધારીઓમાં પણ લાગવમળાણો મનાતો હોવાથી, મહારાજાનું તે રજયો સાથે ખાનગી અથવા ઝાહેર કામકાજ તેનાજ હાથમાં રહેતું અને તેથી પણ તે સંભ્રામસિંહના મુખ્ય સલાહકાર તરીકે માન પામતો. આ પ્રમાણે કેટલોક વખત ચાલ્યું, પરંતુ અન્તે મહારાજાને પણ હેના ઊપર શક આવવા લાગ્યો; અને તરફ દોલકી બળવવાને પ્રયત્ન કરતો માલમ પડવાથી, તેને આ તેના મોટા અધિકારો ઉપરથી ખસેડવાનું આવશ્યક જણાયું અને તેથી તેનું કામ ઉપાડી લે એવા કોઈ રાજનીતિજ્ઞ વીરનરની જરૂર પડી. મેદિનીરાયને માળવામાંથી બોલાવવાને ખ.સ મનુષ્યે કહ્યો, પરંતુ હેમને મારગમાંજ ખબર મળી કે માળવા ઉપર જાઈ ચલાઈ કરવાને લે ચન્દેરીમાં લશ્કર એકઠું કરે છે. મહારાજાને આ સરવે વિદિત કરવામાં આંધુ, પરંતુ તે આખરે લે તેને આશ્વસન લેવાની વધારી મુક્યો. રજપુત રાજ્યોનાં શિરશ્ચત્રની આગામી અસ્વીકાર, એ તે સમયના રજપુતાના હૃદયમાં સ્વપ્નવત્ પણ નહોતું. પરિણામ એ આંધુ કે, માળવાના સુલતાને સલાહ કરવા મોકલેલું કહેલું તેણે કબુલ રાખ્યું; અને પછી તરતજ પોતાનું બીજું, રજપુતાના તે મધ્યકાલીન મહારાજના બાવિ સાથે સંયુક્ત રહેતું મુક્યું.

પરંતુ સિલહદી પણ કાંઈ જેવો તેવો માણસ નહોતો, કે એનું ઇચ્છાનુસાર માન અપમાન કરી શકાય; એની રાજ્યપતાકાની પાછળ ત્રીસહજાર સ્વાર ફૂલ કરતા અને એના યુદ્ધનાદના અગણિત પ્રતિધ્વનિ થતા. એની સેતાની બુદ્ધિ, એની સરપની સમાન આકરવાડુંની શક્તિ, અને એની-અમે તેવા શત્રુઓમાં પણ-બળીજવાની તેમને મિત્ર કરી નાંખવાની યુક્તિ અસામાન્ય હતાં. મુસલમાની સુ

જાળધારણો. રજપૂત રાજનીતિઓ, યુદ્ધ કળા ખટપટ, વગેરેનું જ્ઞાન એનામાં એટલું સાફ હતું, કે જો એણે ધાર્યું હોત તો તે નિઃસંશય આખા ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના ચક્રવર્તિ મહારાજા તરીકે સંઘાસિંહને સ્થાપિત કરી શકત; જાગર આવતા પહેલાંતો ક્યારનાયે લોદીઓ નીરમુજા થઈ ગયા હોત અને પિટ્ઠીના રાજ્યાસન ઉપર બેઠેલા સુ-રખવંશી નરેન્દ્રને કોઈ પાણીપત અથવા સિક્કીની ધારતી રાખવાની હતીજ નહિ !—પણ ટુંવારરાજાને સ્વદેશ, સ્વધર્મ, વગેરેનાં શ્રેયનું કોઈ જ્ઞાન અગર જ્ઞાન હતુંજ નહિ; તેનો હૃદય વિરાગિત* મહાન દેવધિદેવ 'સ્વાર્થ' અને તેની વેદી ઉપરજ તેણે સરસ્વ અરપણુ કર્યું હતું. જો મનુષ્ય સ્વદેશભક્તિ અરથે પ્રયાત્ન કરતાં સ્વધરમરક્ષા અરથે મહેનત લેતાં, હિન્દુ રાજસત્તાની પુનરુત્થાપના કરવામાં વિજયી નિવડતાં, બામાશાહ, ચન્દ, જયમલ-ફતેસિંહ. અને ખીજા અનેક મેવાડી સ્વદેશભિમાનીઓ કરતાં પણ વધારે મથસ્વી.—કારણ કે વધારે ફળપ્રદ,—વનરાજ, શિવાજી, માધવરાય સિંધિયા અને રણજી તસિહ. જેવા અરયાચીન સ્વદેશભક્ત મહારથીઓના જેટલુંજ કીર્તિવિશ્લુપિત અમર નામ મુકી જતો ગયો હોત, તેજ મનુષ્ય હાલ કોઈની સ્મૃતિએ પણ ચહડતો નથી અને કદાચ સ્મૃતિના સ્વપ્ન રા-જ્યમાં તે કદિ કદિ પેશી જાય છે તોપણ ત્યાં તે અત્યંત, સંપુરણ ધિક્કારને પાત્ર થવાનેજ !—નીપોક્ષીયનની પેઠે તેની સમક્ષ પણ એ મારગ ખુલ્લા હતા, ચોર્સીંગટન સવું અથવા કોમવેલ; તેણે ધર્મચરિત ખુદ્ધિપ્રભાવનો દુરુપયોગ કર્યો, ખીજો અધોગતી ખેંચી જતો મારગ સ્વીકાર્યો,—સ્વદેશનું સ્વારથની વેદી ઉપર બળિદાન આપ્યું,—અને ક્ષણીક રાજ્ય લોભને ખાતર, અમર કીર્તિનો નાશ કર્યો !

આવા માણસને સત્તા ઉપરથી ખસેડવાનો હતો; તેટલું કામનો મેદીનીરાય યુક્તીથીદિમંતથી કરી શક્યો; સીક્રેટીને સેનાપતી તરીકે કાયમ રહેવા દીધો, પરંતુ સૈન્યના કંઈક વિભાગ કરી નાંખી, હેમાંના પ્રત્યેક વિભાગ ઉપર મહારાણ્યાના ખાસ સેવકો—ખડગ રક્ષકોમાંથી યોગ્ય જોઈને અકેકેકો નીમી દીધો, હેની મુખ્ય સચિવ તરીકેની પદવી રહેવા દઈ, હેને ઉત્તર સીમાનો સરક્ષક અને રજપૂત લશ્કરના હરોળનો મુખ્ય સરદાર, એવી માનવતી પરંતુ નામનીજ સત્તાવાળી પદવીઓ તેના ઉપર એનાયત કરવામાં આવી, અને તે તે જગ્યાઓના કામકાજને મ.ટ. ચિતોડ કરતાં બિયાના વધારે સમવડા-

જુ થઈ પડશે. એમ સૂચન કરી, તેને ત્યાં જવા લલચાવ્યો. આજ કરવાથી સિલેદી ઉપર દુખનો સાથે વિશેષ સખધ ખાનગી પરિચય રાખવાનો તથા ગુપ્ત મસલત કરવાનો જે શક હતો તે તો કાયમજ રહ્યો, પરંતુ હવે રાજ્યમંદીરમાં ચાલતી સર્વ ખિનાથી અગાત રહી, પોતાની ખટપટનાં કેટલાંક મુખ્ય સાધનોથી રહિત થયો. અલખત તે ગમે તેટલો સમરથ, ગમે તેટલો સત્તાવાન હતો. તોપણ મહારાણા સંગ્રામસિંહને મન લહેને શક્તિરહિત કરવો એ રહેજ હતું; તેની ત્રીસહજાર સ્વારો, તેનું બળવાન પાયદળ, એ સર્વ મેવારી મહારાણાની શક્તિ આગળ તુચ્છજ હતાં. પણ સંગ્રામ 'રજપૂત' હતો, અર્થાત રજપૂતાઈની સર્વ રીતિ નીતિઓનો શ્રેષ્ઠ અનુયાયી હતો; અને તેથી એકવાર જોને મિત્ર કર્યો, લહેને પિતા કારણ અથવા નિરખળ કારણ ઉપરથી દુખનવત્ ગણ્યો એ લહેના ઐદર્થશીલ હૃદયને અનુનજ હતું; ધીરુ એટલા બધા રજપૂતવીરો ને તેમના રાજા ઉપરના શક્યોજ રિપુ તરીકે ગણ્યા અને એટલું મંડળ વિશેષ સખળ થવા દેવું, એ રાજનીતિથી પણ વિરુદ્ધ હતું. વળી સંગ્રામસિંહને તો ખાત્રીજ હતી કે કોઇપણ રજપૂતામધારી મનુષ્ય થોડો વખત અણમાણ્યો રહે અથવા પોતાના ઉપર કોઇપણ કારણને લીધે ધરણા અથવા વૈર રાખતો હોય તોપણ; તે સ્વદેશને ખાતર-સ્વધર્મે રાજ્યના પુનઃસ્થાપનને માટે પ્રયત્ન કરવાને ઉત્સુક ન થાય. એમ હોવજ નહિ. આવાં આવાં અનેક કારણોને લીધે સિલેદીને ફક્ત ખસેડવામાંજ આગ્યો અને લહેને સ્થાને ખાનગી રીતે મેદિનીરાયે કામ કરવા માંડ્યું—પરંતુ સિલેદી પણ સમજી ગયો કે મહેને આ લોકોએ જાણી જોઈને ખસેડ્યો, વળી રજપૂત લખર જે સંગ્રામસિંહના ઉપર પણ નાચે લડાઈના મેદાનમાં અનુયમ એક્ય દરશાવતું હતું. તે શાન્તિના સમયમાં વાસ્તવિક રીતે તેના પ્રત્યેક દુકડીના જુદા જુદા સરદારોના હાથ નીચે હોઇ, વિભાગ અને વિગ્રહ તથા ખટપટ અને અશાન્તિના સંગ્રહસ્થાન રૂપ હતું જુદા જુદા રાજ્યોનાં મનુષ્યો ભિન્ન ભિન્ન કુટુંબોના રજપૂતો જેઓએ ધણીયાર એક ખીજના પ્રતિસ્પર્ધિ અથવા રિપુ તરીકેજ વર્તન કરેલું તેઓ જે કે સંગ્રામસિંહના સર્વ વ્યાપી યશ્ચક્ર તજેક્ષણેક પરીન્ત એકત્ર થયા હતા, તેઓ સાધારણ રીતે તો પોત પોતાની ખાનગી જીંદગીમાં તો હરીફ અથવા દુશ્મનજ હતા; આને લીધે હિન્દુઓના

૩૬ બહારુર બહારવટીયા અને આવકનું પુન.

રાજ્યની પુન-સ્થાપનાની મંગલ નાદીમાં પણ અને ઇર્ષ્યા તથા સ્વાર્થ અને વધરનાંજ ગ્રીત સંભળાતાં હતાં ।

આવા રાજ્ય મંડળમાં સિલૈદી જેવા હુશિયાર મનુષ્યને પોતાના પક્ષકાર-પોતાના એનુયાયીઓનું મંડળ ન હોય, એ સંભવિત નહોતું. કેટલાક તેના પક્ષના મૂળથીજ હતા, કેટલાકને એનાથી કાંઈ કાંઈ લાભ થયેલા હતા, કેટલાકને એનાથી લાભ થવાની આશા હતીયો-અકને મેદિનીરામના આવકથી નુકસાન થયેલું મનાતું હતું તથા કાંઈક પોતાના હક કુબેલા ધારતા હતા, -આ સરવે તેને અનુ-સરનારા તરીકે બહાર પડ્યા. ખીજું મંડળ મેદિનીરામના પક્ષના માણસોનું તું જેઓ રાજ્યનું હીત એના-થીજ થશે એમ માનતા હતા, જેમને સિલૈદીની રાજનીતિ વિષે ધણો અવિશ્વાસ હતો (અને આ પ્રક્ષનાં મનુષ્યો પણ કાંઈ ઓછા નહોતાં) તે તે સર્વ પોતાને ચઢેરીના રાજના સહાયક તરીકે મણાવા લાગ્યા વળી કેટલાકરજપૂત વીરો એવા પણ હતા કે જેમને આ બંને પક્ષમાંથી ગમે તે સંપળ—શક્તિમાન થામ તેની લેશપણ સ્પૃહા નહોતી; "મહારાણા અને સ્વદેશની સેવા કરવામાં ગમે તે પક્ષ સત્તાધારી હોય તેની અમને દરકાર નથી. અમારા ધર્મનું રક્ષણ કરવાનું યોગ્ય સાધન અમારી તલવાસે છે, અને ગમે તેવી ખટપટ અમારી આસપાસ પોતાની ગુચવણ જાળ પાથરશે, તો તે કાપી તોડી બહાર નીકળવામાં સહાયક તરીકે અમારા ખડગ ખુદલાં છે. આમ કહેનાર અને વર્તનાર મંડળ એ રજપૂતોનો એક ત્રીજો વર્ગ હતો. પરંતુ એટલું તો ખરુંજ, અને કપુલ કરવું પડશે કે, આવા પક્ષો પડેલા હતા છતાં, રણચિગાના એકજ અગ્રાજની સાથે સધળા રજપૂતો હો અથવા મીત્ર હો, પણ એક ખીજને સહાય કરવાને, એક ખીજ સાથે યુધ્ધે અહડવાને હમ્મેશાં ઉત્સુક, તત્પરજ રહેતા. સિલૈદી જેવા સ્વારથી મનુષ્યો તેમનામાં યોડાંજ જેવામાં આવતાં અને તેવાં મનુષ્યોના અનુયાયીઓમાં પણ મહારાણા, ચિતોડ, અને રજપૂત રાજ્યની પુનસ્થાપના વિશેની ભક્તિ તો એક સરખીજ-અ-તિશય અદ્યક્ષકતજ હતી છતાં પણ સુલેહના સમયમાં સિલૈદી જેવા રાજદારીઓ તેમના ઉપરની પોતાની સત્તાનો કેવળ દુરપયોગજ કરતા, અને કવચિત્ કવચિત્ તેનું ફળ હલકાઈનાં મેદાનોમાં પણ રજપૂતોને ભોગવવું પડ્યું હતું.

આ પછી વિજયસિંહ થોડીવાર ચાંતજ રહ્યો પણ પછી તે કહ્યો:—

“ખરેખર તે અચંત દુષ્ટ અને ઘોર કર્મ કરવા વાળો છે. તે તેની સાથે બલમનસાધ બલમનસાધતેજ વગોવનાર છે.”

“એમજ છે. આપનું કહેવું યથાર્થ છે.”

“આપે મને એ ન કહ્યું કે, હાલ કરણસિંહ સેનાપતિનું નામ ક્યાં છે અને શું કરે છે?” વિજયસિંહે પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો.

“શું એ બેઠને પણ મારે અત્યારે ખુલ્લો કરવો?” પ્રશ્નમાં શ્રેયશો.

“હા. તે સાંભળવાની-જાણવાની ધમ્મજી તો છે.”

“કરણસિંહ સેનાપતીના ન્હાના પુત્ર તો આપજ છો પરંતુ આપની બહેન ક્યાં છે તેની સ્થિતિ કવી છે તે મને ખબર નથી. ઘોર મુશ્કીલ તો તે હવતી હતી. પરંતુ આ સાથે તેને મારી નાંખી કે કમ સંતાડી રાખી છે એ હું નથી જાણતો.” ન્હારસિંહે તર આપ્યો.

આ હકીકત સાંભળતાં વિજયસિંહનું હૃદય બહાદુર છતાં પી-ડ્યા વગર ન રહ્યું. તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ચાલવા લાગી. ન્હારસિંહે બહુ પ્રકારથી સમજાવ્યો અને દીક્રાસો દીક્રા, પરંતુ તેનું હૃદય બરાબ આંવું, છાતીએ ડુમ્મો બાઝ્યો અને તેનાથી તણાઈ જવાયું. આખરે થોડીવારે પુનઃ સાવચાન થઈ તેણે વા-ચિત શરૂ કરી અને ન્હારસિંહને પુછ્યું:—

“આપે મને એમ કહ્યું હતું કે તમારે એક બહેન છે તે પણ તમને મળશે. તેના અંગ ઉપર હાલ તો હાડકાં ચિરાય કાંઈ નથી, આપે મારી હકીકતમાં કહ્યું ત એજ બહેનનિશી કની?”

“હા, એજ બહેન.” ન્હારસિંહે ગંભીર મુખમુદ્રાથી કહ્યું.

“ત્યારે આપ એમ કેમ કહ્યો છો કે એક વર્ષથી એની ખબર નથી” આતુર અંતઃકરણથી વિજયસિંહે પુછ્યું.

“એમ કહેવાનું કારણ એજ કે તેની સ્થિતિ હાલ મને ખબર નથી. ઉડતી વાત એની સાંભળી છે કે દીક્રાના એક કેદખાનામાં તેને સંતાડી રાખી છે અને તે મહા દુઃખમાં છે. તેને માથે દુઃખ નાં ઝડ ઉગવાંજ બાકી રહ્યાં છે. હું મઠ કાલે કેદખાનામાં અર્ધ-તેનો પ-તો મેળવવાનો હતો; પરંતુ એટલામાં તમારા ઉપર ચવાના શુભમની મને ખબર મળવાથી હું તે કામ રૂ કરી શક્યો અને

તમને હોડવવાના બંદોબસ્તમાં મુકાયો.” નહારસિંહે હકીકતજણાવી.

વિનયસિંહ-તેનું નામ શું ?

-નહારસિંહ-વિનયા.

વિનય-શું તેનો પતો જણાવી મળમે એવી આપને આશા છે.

-નહાર-એમાં કાંઈ શક છે ?

આ વાક્ય સાંભળતાં વિનયથી વિનયસિંહે નહારસિંહને પુછ-

યુ:-“ આપને મારે હવે એક વાત પુછવાની છે અને તે એ છે કે,

આમે અમારા ઉપર આટલી મહેરબાની કરવા કયા ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી

ધાર્યું છે અથવા અમારાજ લીધે રાજની સાથે દુસ્મતાવટ થાથી

આધી છે તે કૃપા કરી મને જણાવસો ? ”

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં નહારસિંહે પ્રથમ તો વિચારમાં પ-

ડ્યો પણ તુરતજ તે જોડ્યો | ‘ આ ભેદ પણ છુપો રાખવાની જ-

રૂર હવે જણાતી નથી તમે ઉભા થાઓ, મને બેટો ’ અને તેને

બેટી પડતાં તેણે કહ્યું, ‘ તમારો મોટો બાપ હુંજ છું ’ હર્ષના આંસુ

બન્નેની આંખોમાંથી ચાલવા માંડ્યાં : નહારસિંહે આગળ ચલાવ્યું

મનેજ રાઠોડે જખમી કરીને કુવે.માં ફેંકી દીધો હતો. ઇશ્વરે મારો

છવ બચાવ્યો અને એક સોદ્ધગર તે રસ્તે થઇને જતો હતો તેણે

મને કુવામાંથી બહાર કાઢ્યો માફ મુળનાથ તો પ્રતાપસિંહ છે. પ-

રત્ન રાજને બદલો આપવાને હું આપવાને હું આ વેશમાં રહું છું,

હું હુઘરો નથી તેમ રાજશિવાય ખીજા કાઢને દુઃખ પણ નથી દેને

ફક્ત તેનીજ દોષત હુંદું છું અને નિર્વાહ ચલાવું છું ’

આ પ્રમાણે પોતાના બાપનો મેળાપ થતાં વિનયસિંહને અ-

નહદ ખુશી પ્રાપ્ત થઇ અને ધડીએ ધડીએ ઉઠી ઉઠીને તેને બાજી

પડવા લાગ્યો અને બેટવા લાગ્યો. થોડીવાર વાતચિત કરી તેઓ

બન્ને ખંડેરમાં ગયા અને હવે શું કરવું તેનો વિચાર ચાલ્યો,

પ્રકરણ ૮ મું.

કૃષ્ણપક્ષની રાત્રિ, અંધારૂં ઘોર, મધ્યરાત્રિ વીતી ગયેલી, ન-

ભમર્જનના હુધવાટા વિજળીના ચમકારા મુશળધાર વરસતો મેહ, સ-

ડકઉપર પણ હુંટણુ સુધી પાણી ચઢી ગયેલાં કાંઈ મનુષ્યનું તો ર-

સ્તા ઉપર નામજ શાનું ? એવે સમયે એક મનુષ્ય ત્રણ વર્ષના

એક બાળકને સોડમાં રાખી નિલુકપ્પડથી છાતી સરસો તેને હાંકી

દઇ, આંદેલી છત્રીની આડ કરી લપાતો લપાતો ખીલ્લાની તરફ લઇ

જતો હતો માર્ગમાં જતાં જતાં કાંઈ સ્થળે સહજ આરામ લઇ જ-

રમર વરસતા વાદળ નીચે પુત્ર પ્રમાણ કરતો. કિલ્લાના મેદાનમાં
જ્યારે તે પુત્ર આગ્યો ત્યારે તેના રસ્તામાં ડાબા હાથકપર આવેલા
એક શિવાત્રયમાં તે નિભયતાથી પેદા અને લાંબા સમામંડપમાં કે-
ટકાક સમય તેણે વિશ્રાન્તિ લેવાનું ધાર્યું પરંતુ એટલામાં પેદા
બાળક ચીસેચીસ પાડીને રડવા માંડ્યું અને તેના અવાજ સાંભળી
પુત્રની ઉઠી બહાર આવ્યો અને આ પુરૂષની શ્લેષે આવી ઉભો
અને પુછ્યું કેણુ સય સાહેબ !

‘હુ’

‘ચાલો, ઠીક થયું, આપ પધારી ગયા તે જો કે આ વખત
બહુ બારીક છે છતાં અત્યારે લાગ ઠીક છે.’

રાયસાહેબે બાળકને શાંત કરતાં કહ્યું:—‘ફક્ત આ બાળકનીજ
ફીકરનો વિચાર થાય છે.’

‘કંઈ અડચણ નહી.’ પુત્રનીએ કહ્યું, ‘હવે આપ ઠેકણેજ
આવી પહોંચ્યા હો એમ ધારી મારી સાથે પધારો.’

આ શિવાલયની દિવાલ કિલ્લાની દિવાલ સાથે જોડાયેલી હતી.
કિલ્લો તો નામનોજ હતો. તેને એક મોટી ઠગારત નામ આપાએ
તોપણ આપે. પરંતુ તેની દિવાલ મજબુત અને બહુ પહોળી હતી.
આ કિલ્લામાં નાનાં મોટાં ઘણાં કેદખાનાં હતાં. અહીંનો રાજા કર-
જસિંહ રહિડ ઘણો સુખ અને જુલિમ હતો. ખજાનો એકઠો કર-
વાનો અને ઇમારતો બનાવવાનો તેને શોખ હદ ઉપરાંત હતો. છતાં
ખરચ વધારે થઈ જવાના બચથી ફોજ પણ થોડીજ તેણે રાખી
હતી, અને નેપાળના રાજાની પ્રીતિ મેળવેલી એટલે સરવ્વને તે
વૃથાવત લેખતો હતો. નહારસિંહે તેને નીચોવીજ નાંખેલો હોવાથી
તેનો ખજાનો લગભગ તળીયા ઝાટક થઈ રહ્યો હતો.

વરસાદ વરસતો હોવાથી કાંબળો ઓઢી પુત્રની રાયસાહેબને
સાથે લઈ કિલ્લાની પાછળ આવેલા કાંઈએચોર દરવાજેગયો. બેત્રણ
વાર ધીમેથી સાંકળ ખખડાવીકે તુરતજ કમાડ ઉઘાડ્યાં અને બન્ને
અંદર પ્રવેશ કર્યો. દરવાજા ઉઘાડનાર એક વૃદ્ધ ચોકીદાર હતો. દર-
વાજે ફરીથી તેણે બંધ કર્યો પુત્રનીએ અહીં રાયસાહેબને કહ્યું.—
‘હવે આપ પધારો અને જબદીથી પાછા પંવારજો. હું જાઉં છું’

રાયસાહેબે જતી લાંબી મુદ્દી અંછે બાળકને છાતી સરસો દા-
બેલો રાખી એક ડાબા હાથકપર આવેલી સુરંગદાસ થોડીજ વ-

રમાં એક મહેલ આગળ પહોંચ્યા અને ઉપર ચડી ગયા ત્યાં જે દાસીઓ તેમને મળી આ દાસીઓ તેમની રાહ જોતીજ એકેથી હતી પછી સરવ ત્યાં આગળની એક નિસરણોયા એક કોટડીમાં ઉતર્યા એક દાસીએ રાયસાહેબને કહ્યું:— 'જે માનસિંહખવાસની મદદ આજ ન હોત તો અમાર્યા આ કંદખાનામાં ન જઈ શકાત. આજે તેને રાજી કરવા મહેનત પણ ખુબ લેવી પડી છે. તે બિચારો નેક અને જોખા દિલનો તે હાથમાં આવી ગયો અને તેણે હા કહી દીધી. નહીં તો અમારૂં કાંઈએ, ભાગ્યેજ ચાલત. હવે આપ અહીંજ થોભો. હું જઈને તેને જોલાવી લાવું આમ કહી દાસી ચાલી ગઈ અને થોડીવારે જૂદ માનસિંહખવાસને સાથે લઈને પાછી આવી પહોંચી.

આ ખવાસની ઉંમર ૭૦ વર્ષ ઉપરાંતની હતી. હાથમાં એક બળતું ફાનસ હાથમાં તેણે રાખેલું હતું. રાયસાહેબની પાસે આવી નમન કરીને તેણે કહ્યું:—જુઓ રાયસાહેબ, આપના હુકમનો અમલ તો મેં કર્યો છે, પણ મારી ઇજ્જત સંભાળવી હવે આપના હાથમાં છે. કેવળ વિશ્વાસુ સમજીનેજ ચોર દરવાજાની સંભાળની સુખરત મને થઈ છે, એક રીતે તો હું આપને આ મારગથી જઈ દેવામાં નિમકહરામી કર્યું; પરંતુ બીજી રીતે જોતાં વિજય દયા-યોગ્ય છે, વેની સ્થિતિ યાદ કરતાં મને રડવું આવે છે અને આ આપના આશ્રયમાં રહેલા બાળકની હાલત વિચારતાં તો કળજી કપાઈ જાય છે. ખરેખર હું એક અન્યાયી રાજાનું અન્ન ખાઉં છું. પરંતુ લાચાર છું, ગરીબી મારી નાંખે છે: નહીં તો આજેજ આ નોકરી છોડવા હું તકવાર છું.

“માનસિંહજી, તમે ખરેખરા ઉદાર દિલના અને એક પવિત્ર માણસ છો. ઈશ્વર તમારી આ સાચી દાનતનો બદલો આપશેજ. હાલ તો તમે નોકરી છોડવાનો નિચાર પણ ન કરશો. અમારૂં કામ ખુજખાણી થઈ જશે. હવે ઘડિયાં ચોપડિયાં વાગે છે થોડાજ વખતમાં આ રાજ્યનો સાચો રાજા ગાદીએ આવશે અને રાજ્યતને જીત્તેમીના પંજમાંથી મુક્ત કરશે.” રાયસાહેબે તેને સન્તિ આપતાં કહ્યું.

‘ઈશ્વર એ વખત વહેલો દેખાડે’ માનસિંહજી જોલી ઉઠ્યો. ‘હવે દયા કરી કલાકેક આપ અહીંજ થોભો. હું એક કલાકમાં પા-

એ આવીશ ત્યારે કેદખાનામાં જવાનું તાણુ કોણી આપીશ; કારણુ હમણાં મહારાજ કેદખાનામાં ગયા છે તે ત્યાંથી પાછા જશે એટલે હું નિશ્ચિંત થઈશ. આ કેદખાનામાં જવાને મને ત્રણ દરવાજા છે. એકતો તેમાં સદર દરવાજો છે અને તેને દાલનો ઘંટ ચુનાથી પુરી નાંખવામાં આવ્યો છે છતાં ત્યાં આગળ રાત દિવસ પહેરો રહે છે. બીજા દરવાજાની કુંચી મહારાજ સાહેબની પાસેજ રહે છે અને ત્રીજી નાની સરખી ખડકી છે તેની કુંચી મારી પાસે રહે છે અને તે રસ્તે થઈને હું દારીઓને આવવા જવા દઈ શકુ છું.

‘આ હકીકત હું જાણુ છું.’ રાયસાહેબે માનસિંહનું બોલતું પુરૂ થતાં કહ્યું, ‘પરંતુ માનસિંહજીની, એતો કહો કે તમે જઈને કલાકે આવશે તે વખતમાં અહીં આવી અમને કાંઈ જોઈ તે નહીં જાય ને?’

‘કિલ્લાની આ બાજુએ અવરજવરનો જરા પણ બંધ નથી. આપ અહીં નિશ્ચિંત રહો. કદાપિ અહીં આ બાગકર્તા રહેશે તો પણ બંધ જેવું નથી’ કહી ખવાસ ત્યાંથી ચાલ્યો અને બંને દારીઓને એક કલાક લગી વાનો કરતાં ત્યાં બેસતું પડ્યું.

એક કલાક દરમિયાનમાં તો વારતાએ કેટલાંએ રાંડેપો બદલ્યાં પરંતુ તેમાંની કેટલીક વારતા સાથે આ હેવાલને સંબંધ હોવાથી તેનું વરણન અત્રે યોગ્ય બાંધે છે. ચારતાના દરમિયાનમાંજ રાયસાહેબે પ્રશ્ન કર્યો:—

‘શું મહારાજ કાલપણ અહીં આવ્યા હતા?’

‘હા જી, કાલ આવ્યા હતા. પણ તે કાંઈ રીતે માને તેમ નથી. પાંચ સાત દિવસ અમને આમ ચાલશે તો તો જરૂર તે જીવથી જીવાની એમાં જરાયે શક જેવું નથી. વિજયસિંહ પકડાવાની હકીકત સાંભળીને તે તો મરવાતુદયજ થઈ ગઈ છે.’ એક દારીએ જવાબ આપ્યો.

‘પણ વિજયસિંહ તો કેદમાંથી છુટ્યા છે.’

‘કયારે?’

‘કલાકેય પુરો થયો નથી.’

‘આપે કેમ જાણ્યું?’

‘તે જાણવાની કાંઈ અત્યારે જરૂર નથી!’

‘તારે આપ એક પુશાલીની ખબર લાખ્યા છે. પણ આપની

અને વિજયસિંહની મુલાકાત થઈ છે કે નહીં ?

‘હા’ મુલાકાત તો એક વખત થઈ હતી. પરંતુ મને વિજયસિંહજી ઓળખતા નથી, હું ધણોએ ધારૂં છું કે વિજયસિંહની સાથે દોસ્તી બાંધું પરંતુ તેમ કરવાનો હજી સુધી મને પ્રસંગ નથી મળ્યો. હું ધારૂં છું કે વિમળાની બાબતમાં હવે પ્રસંગ મળશે.’

‘કાલ પંચાત થવાની હતી તેનું શું થયું. રાયસાહેબ ?’

‘હા. કાલ પંચાત થઈ હતી. અહીંના મોટામોટા પંદર જી-મીનદારો અને સરોડા હતા. આખરે એ નિશ્ચય થયો કે અસલ આ ગાદી વિજયસિંહની છે અને તેથી વિજયસિંહ જો લડવા ઉમેદ રાખતા હોય તો તે સર્વ તેને મદદ આપવા તૈયાર છે.’

‘આપે કાંઈ બંદોબસ્ત કર્યો છે કે નહીં ?’ પુનઃપ્રશ્ન થયો.

“હું પણ એ વિચારમાં જ છું. જુઓ માનસિંહ આવી પહોંચ્યા.”

માનસિંહ આવી પહોંચતાં વારતા અટકી. માનસિંહે આવતાં વાંતજ કહ્યું-“મહારાજ ગયા હવે ખુશીથી આપ આવો’ એમ કહેતાં તેણે તેજ કોટડીમાં આવેલી એક નાની ખડકી પોતાની કમરેથી કુંચી કાઢીને ઉઘાડી અને ત્રણેને અંદર લઈને તાળુ ફરીથી બંધ કરી ત્યાંજ બહાર બેઠો.

રાયસાહેબ એ રૂ.સીઓ સાથે અંદર ગયા તો ત્યાં દીવો લઈતેમનીજ રાહ જોતી ઉભેલી એક બીજી દાસીને જોઈ. અહીંથી નીચે ઉતરવાને પાછી બીજી નીસરણી ઉતરવાની હતી, દાસીઓની સાથે રાયસાહેબ નીચે એક કોટડીમાં ઉતર્યા. ત્યાંથી થોડી વાર સુધી એક સુરંગમાં યાત્રા કરી જવાનું હતું, ત્યાંથી એક ગોળ ધુમટમાં આવ્યા. અહીં પણ નીચે ઉતરવાને એક નિસરણી હતી. આ નિસરણી ઉતરતાં એક બેજવાળી અને સહજવાસ મારતી ઓરડીમાં પ્રવેશ કરવો પડ્યો. અહીંયાં એક દરવાજો દાસીએ ઉઘાડ્યો અને રાય સાહેબને અને દાસીઓને સાથે લઈ એક દિવાનખાના સમીપ તે આવી પહોંચી. દિવાનખાનું ઘણું સુશોભિત હતું મધ્યમાં લટકી રહેલી લીલી હાડી પ્રકાશ આપતી હતી. તેમ બીજા દીવો પણ ઝમઝમી રહ્યો હતો. જમીન ઉપર ચિત્રવચિત્ર રંગે રંગિત શેત્રંજી પાથરેલી હતી. અને વચ્ચેવચ્ચ આવેલા એક કોચઉપર ઝીણી આદર ઓઢી એક સુંદરી સૂતેલી જણાતી હતી. એ ઘસંઝો પગની બાજુએથી પંખા હાથે

જતી હતી. પક્ષાંગની રહામે એક મેજઉપર મુકેલા પીતળના બાળક ઉપર ચાંદીની ત્રણ શીરોષઝો અને એક કમરનો પ્યાલો અને એક અન્ય પાત્ર પડ્યાં હતાં અને તેની પાસેજ એક બાળુએ ચાંદીના તાબડ ઉપર રક્તથી ભરેલો એક ચાંદીનો પ્યાલો, જણાતા ઉપર તે એક છરો અને બે દિવાસળીઓ પડી હોય એમ સ્પષ્ટ થતું હતું. કાચમાં સુનેલી સુદરી કેવલ અશક્ત અને દુરબલ હતી. શરીરમાં લાડકાં શિંચાય બોહી કે માંસ તો હતુંજ નહિ. તોપણ તેનું વદન નિહાળતાં એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું કે આ સુંદરી એક વખત હદ ઉપરાંત સુંદર સ્વરૂપવતી હશે. કેડમાં બાળક સાથે રાયસાહેબ આવી પહોંચ્યા અને અશરૂ ભરી આંખોથી તેને જોતા હતા. રાયસાહેબને જોતાંજ મુવતિની આંખોમાંથી અશરૂ પ્રવાહ ગાળ્યો. હાથ લાંબા કરી ઉઠાડવાને સૂચવ્યું પણ 'ઉઠવાની કંઈ જરૂર નથી' એમ રાયસાહેબના કહેવાથી તે પડીજ રહી. રાયસાહેબ તેના પર પડેલા અને પડતા દુઃખ માટે દિલ્લગીરી પ્રદર્શિત કરતાં 'હ્યો આ તમારા બાળકને હ્યો, તેના રહામુ જીઓ, તેને રમાડો, બહાલ કરો, હવે ગ બરાશો નહિ, મધર હવે રૂપા કરશેજ, બે ચાર દિવસમાંજ તમને દુઃખમુક્ત કરશે' જોત્રતાં, બાળકને પલંગઉપર બેસાડ્યો અને મ હાપ્રવાસે અને સુરકેલીથી તે તેના મુખ ઉપર સુખન લઈ શકી. ન વાધની વારતા તો એ છે કે રસ્તામાં જુમરાણુ કરી મુકતું બાળક નહિ જરાયે અહીં રોયું કે ચીસ પાડી, પણ તે તો તેના મજે બાળી પડ્યું. અહા મતૃપ્રેમ ! માતૃપ્રેમ ! ત્હારો પ્રભાવનો અનહદન છે. રાયસાહેબ, દાસીઓ અને સુંદરી સરવેનાં હૃદય આમ પ્રેમથી લાડતા બાળકને જોતાં ફાટવા લાગ્યાં સુંદરીથી ન રહેવાયું. તે રોષ પડી, અને બાળકને પુનઃ બે પ્રેમાળ સુખન જોતાં બોલી—

“પ્યારા ! શું આ જીવનને માટે કંઈપણ આશા હવે હું રાખી શકું તેમ છે ? શું હું આપના ધરમાં હવે આવવાનો ચિચાર પણ કરી શકું તેમ છે ? હથ માણસની વચ્ચે બાળકને રમાડવાની શું હું આશા કરું તેમ છે ? હત બાગ્ય ! એક વિજયની આશા હતી. તેને પણ એ દુષ્ટ રાજા ફાંસીને લાકડે લટકાવવા ધારે છે.”

“બહાલી વલ્લભા ! પ્યારી પ્રાણધાર કંઈ શીકર ન મળે, ચીંતા ન કરો, હવે આ વારતા સત્ય માનો કે પ્રાતઃકાળ થતાંમાં તો એ દુષ્ટ રાજાની સરવે ખુશી બળીને ખાક થશે તેની આશા હવા-

માંજ હડશે. તેની ધારણા ધરતીમાંજ દટાશે, તેના વિચારો મનમાંજ રહેશે અને તમે તેને મૃત્યુના પંજામાં ફસાયો જોસો. જેને ન્હારસિંહ લુટારાની સહાય છે તેને શું કામ વાતનો ભંય છે ? નહીં નહીં તે સદા નિર્ભયજ છે. ન્હારસિંહ તેને બે કલાક પુરેજ છોડીને લઈ ગયો.”

“ શું ન્હારસિંહ વિજયસિંહને છોડવી લઈ ગયો ? !, તેણે ચમકીને પુછ્યું અને કહ્યું:—“અરે, એનો ધણેજ કુર હૃદયી મનાય છે. શું વિજયસિંહ સાથે સારી રીતે વર્તશે ? શું તે તેને દુઃખનો નહીં દે ? ”

“ ના, ના, એવું નથી. એમ દીલગીર થવાનું કામ કારણ નથી” રાવ સાહેબે ઉત્તર દીધો, “ શું તમે ન્હારસિંહને રાજા શિવાય અન્યને પીડતાં કામ વખત સાંભળ્યો છે ? ખરેખર, તે રાજાને અત્યંત પીડે છે. સતાવે છે. ત્રાહ ત્રાહ પોકારવે છે તો તેનું કામ પણ કારણ હોવુંજ જોઈએ. બાકી ખીજને તો તે વગરપણ દુખ દેતો નથી. ઉલટું મારા અનુભવ પ્રમાણે તો તે રક્ષકને મદદ કરે છે. રાજાને લુટે છે અને મળેલા દ્રવ્યથી મરીખને મદદ આપે છે. મેં ધણીયે વાર એવું સાંભળ્યું છે કે—“આજતો ન્હારસિંહ લુટારો ગામમાં આવ્યો હતો; તે ફલાણાને રૂપિયાની થેલી આપતો ગયો તો ખીજને લુમડાની મદદ આપી અને માંડે તો શું પણ સર્વ સમયતનું માનવું છે કે ન્હારસિંહ. શિવાય રાજા, ખીજને તો દુખ દેવાનો નહીંજ.” તેણે વધારામાં કહ્યું.

“ હા જી, મેં પણ સાંભળ્યું છે તો એમજ. પણ હવે વિજયસિંહની સાથે પણ સારી રીતે વર્તે અને રાજાનો બીડો માગે તો હીઠ એક વરસથી તો મેં મારા વિજયસિંહનું કે વિમળાનું મ્હોં પણ જોયું નથી. હરપણ મેંજ જૂઠું ક્યું કે રાજાના બચથી તેને મોઢે-અરે કામને મ્હોઢે પણ વારતા ન કરી કે હું ફલાણી છું અને માંડે નામ વિજ્યા છે. નહીં તો આ વરસે દુઃખનાં ઝાડ ઉગવાનાંજ બાકી રહ્યાં છે તે કદાપિ.....” રામ જાય છે, “હાય, કાણ જાણે કયાંયે માંડે મોત બરાબ એક છે.” રડતાં રડતાં તે સ્ત્રીએ પોતાનું પોતાનું વાક્ય પૂર કર્યું.

લોહીના બરેલા પ્યાલાતરફ રાવસાહેબની આંખ ગઈ અને તે બોલ્યો—“આ લોહીનો બરેલો પ્યાલો એમજ સૂચવે છે કે મારે એ.

કાઠના લોહીના તરસ્યા થવુંજ પડસે.”

“અમારી ખરાબી થવા સાથે આ નિરોધ બિચારાં બાળકે પણ માર્યાંજ જવાનાં—” બાળકને પોતાને ગળે બઝાડતાં દીન મુખમુદ્રાથી તે બોલી.

“જો. પરમેશ્વરે તેમજ ધાર્યું છે કે આ અઠવાડિયામાં સર્વ બાળુશે કે તમે કુંવારાં નહીં; અને આ બાળક પણ તમારુંજ છે”

“પ્રભુ એ દિવસ હોલા દેખાડો, પણ હાં કેમ પંચની શી ખબર હો?”

“પંચમાં જોશ વધતોજ જાય છે, અને હવેકે હવે તો વિનયસંહની તરફથી માં તેઓ બોલે છે.”

“હારસિંહની વિશેષ હકીકત કંઈ સંભળાઈ છે?”

“વિશેષ તો નહીં પણ એક વાત નવી સાંભળી છે.”

“એ કંઈ?”

“વિમળાને મારવા તેના પિતા મુજનસિંહનેજ મોકલ્યો હતો.”

“હાય એ કમજખતે મારા બાપ પ્રતાપના પણ પ્રાણ લીધા હતા.” હિંમત વિશ્વાસ નાંખતાં તેણે ઉત્તર આપ્યો.

“હું તમને એક વાત કાનમાંજ કહેવા ઇચ્છુ છું.”

“કહો ત્યારે.”

“રાયસાહેબે નીચા નમી કંઈ વાત તેના મનમાં કહી. સાંભળતાંજ વિન્યાને એરો બદલાયો, ગાત્ર ઉપર તેનું વદન હવે પ્રસન્ન જણાવા લાગ્યું, રંગમાં નવું લોહી વહેવા લાગ્યું અને તેણે પૂછ્યું—શું આ સર્વ હકીકત ખરી છે?”

“તમારા સમ, સાચીજ વાત છે,” વિન્યાને મસ્તકે હાથ મૂકતાં રાય સાહેબે ઉત્તર વાળ્યો.

“અરે! જુઓ, જુઓ, કોઈનાં પગલાં આ તરફ આવતાં સંભળાય છે” એક દાસી એકાએક બોલી ઉઠી.

“વિન્યાએ બાળકને દાસીઓને સોંપી દીધું અને બોલી ઉઠી, “હાય નરસિંહ. તું તો બે ડગલાં આગળનું આગળજ. તું તો મુખને વારો નહીંજ આવવા દે !”

એટલામાં એક રક્ષામેનો દરવાજે ઉઘાડ્યો અને હાથમાં એક ઉઘાડી તરવાર લઈને હરીસિંહ આવતો જણાયો. વિન્યા અને સર્વ દાસીઓ આ રક્ષાસને આવતાં દેખતાંજ બહીની; કંપી ઉઠી, ધરણ

હતી; પરંતુ રાયસાહેબના ચહેરા ઉપર એક વારતો હિસારી હવાઈ હતી તુરતજ તે કોણમાં પલટાઈ ગઈ. હરીસિંહ એક પાસે આંચો અને રાયસિંહને દેખતાં આશ્ચર્ય પામી-તેણે પૂછ્યું—‘તું કાણુ છે?’

‘તારે માફ નામ પૂછીને શું કામ છે?’ ઉત્તર મળ્યો.

‘તું અંહીઆં કેમ આંચો?’

હસીઓ તરફ ફરી તેણે કહ્યું—‘હવે જાણો કે તમારે આવી બન્યું; આજ તમારો ભેદ ખુલ્લો પડી ગયો છે.’

‘હવે તું મને જે કહેતો હોય તે કહેને? બાઈડીઓને શું ધમકાવે છે?’

‘હવે હું કાંઈ કહેવા નથી માગતો. તને પકડીને સીધો મહારાજની પાસે લઈ જઈશ અને ત્યાં તારે જે થવાનું હશે તે થશે.’

‘હવે તને અને તારા મહારાજને બન્નેને તૃણપત્ર મળ્યું. અથવા તારી મુંઝસ થી કે તું મને પકડે.’

હરીસિંહને આ સાંભળી રોમ રોમ કરોધ વ્યાપ્યો. રાયસાહેબના ઉપર એકદમ તલવાર ઉઘાડી પ્રહાર કર્યો; પણ રાયસાહેબે ચાલાકી થી ચુકાવ્યો અને એકદમ પાછળથી એની રીતે તેને કડમાંથી પકડી પટકર્યો કે તલવાર હાથમાંથી ફર જઈ પડી. હવે બન્નેનાં કુસ્તી થવા લાગી હિમેલી હાસીએ તુરતજ હરીસિંહના હાથમાંથી પડી ગયેલી તરવારને ભેધ તેનું ગળું કાપી નાંખ્યું.

‘અરે. આ શું કર્યું?’ રાયસાહેબ બોલી ઉઠ્યા.

‘એ, હરાખોરને મારવોજ જોઈતો હતો. નહીં તો તો તે આ પશુ સર્વને ફસાવત.’

‘ચાલો જે થયું તે ખરું, પણ હવે આને બહાર ભેદ જઈ એવી જગ્યાએ દાટવો જોઈએ કે તેનો પતોજ ન લાગે એ હવે પ્રથમ કરવાનું છે.’

રાયસાહેબે વિન્યાને સમજાવી બહાર જવાની રજા માગી. એક દાસીએ બાળકને લીધું. રાયસાહેબે ત્યાંથી એક કામળો લઈ હરીસિંહની લાશ તેમાં બાંધી અને જે મારગે પ્રવેશ કર્યો હતો તે મારગે ચાલ્યો. જ્યારે તે માનસિંહે ઉઘાડી હતી તે ખડકી આમળા સર્વ પહોંચ્યાં ત્યારે અંદરથી સાંકળ અખડાવતાંજ બહાર હિમેલી માનસિંહે ખારણું ઉઘાડ્યું અને બન્ને બહાર નીકળ્યાં.

રાયસાહેબની પીઠ ઉપર ગાંસડી જોઇને માનસિંહ ચમક્યો. તેણે ધાર્યું કે તે વિજ્યાને લઇ જાય છે, આર્થ. તે બોલ્યો :— ‘અરે આ શું ગળ્ય કર્યો ધાર્યો છે. ? ના, ના, એમનો નહીં બને, અરે હું નકામો શંસીએ ચડું, એટલુંજ બહુ છે મેં આપને વિજ્યા પાસે જવા દીધા.’

રાયસાહેબે ગાંસડી છોડીને માનસિંહને બતાવી. અને કહ્યું— ‘માનસિંહજી તમે એમ ન ધારશો કે તમારા ઉપર કોઇ તરફની આક્રમ આવે એવું હું કહું. આ લાશ કોઈ બીજીની છે. જ્યારે હું વિજ્યાની પાસે પહોંચ્યો ત્યારે તે ત્યાં હાજર હતો અને લાચારીથી મારે તેને મારવો પડ્યો. કારણ નહિં તો તો હું ત્યાં આવ્યો હતો તે જણામ જાય અને તમારા કોઠ ઉપર આક્રમ આવેજ.’

‘અરે આ લાસ તો પેલા નખોદિયા પિટયા હરીશીંહની છે, માનસિંહભાઈ ! જેતાથી અમારે ડરતાંજ રહેવું પડતું તે. ’ દાશી બોલી ઉઠી.

‘હશે, જ્યારે એવીજ વખતે તમે વિજ્યાની પાસે પહોંચ્યા તો તેને મારી નાંખવોજ જોઇતો હતો; પરંતુ એને એવી જગાએ દાટવો જોઇએ કે પતોજ ન લાગે,’ માનસિંહે જણાવ્યું,

‘તે વાને નિશ્ચિંત રહેજો, હું સર્વ બંદોબસ્ત કરે છું’ રાય સાહેબે જણ્યું.

રાયસાહેબ કિલ્લામાં કેવી રીતે આવ્યા હતા તેનું વર્ણન ઉપર આવી ગયું છે. તે કેવી રીતે બહાર નીકળ્યા તે જણાવવાની જરૂર નથી. પણ આખરે તે કિલ્લાની બહાર એક મેદાનમાં પીઠ ઉપર ઉચકેલી ગાંસડી સહિત પાછા જણાયા. કેડમાં બાળક લઇ આવતી દસી—પણ સાચેજ હતી. વરસાદ વરસતો તદ્દન બંધ પડી ગયો હતો. વાદળમાં છુટા છવાયા અનેક તારાઓ જણાતા હતા.

શિવાલયને રસ્તે ન જતાં રાયસાહેબે બીજીજ દિશા પકડી. પરંતુ એકાદ ખેતરવા દુર ગયા એટલામાં તો કોઇ બે પુરૂષે તેમને ઘેરી લીધા અને જુરસામાંજ પુછ્યું :— ‘બાળકહાર જે એક ડગલું પણ આગળ ભર્યું છે તો, ગાંસડી એકદમ અમને બતાવ અને કહે કે તું કોણ છે, ખરે! તું કોઈની લાશ લઇ જતો જણાય છે. ’

‘હા, હા, આ ગાંસડીમાં લાશજ છે,’ રાયસાહેબે નિરભય-તાથી જવાબ આપ્યો, ‘અને આ એક એવા માણસની લાશ છે

કે જે સમય રહ્યતને પીગરૂપ હતો, મારા મારવા પ્રમણે આ સં-
ન્યમાં એવો કાંઈ ભાગ્યેજ હશે કે જે આ દુઃખ અંગળને મરી
મયેલો જાણી ખુશી નહીં થાય, ” તેણે વધારામાં કહ્યું.

‘તમે આ ઉપરથી કહો કે અમે ખુશી થઈ શકીશું ?’ એમાંથી
એકનો પ્રસ્ન થયો.

“એટલાજ માટે કે તમે રાજના પક્ષના નથી જણાતા”

“હશે હીક છે. પણ આ લાશ કોની છે તે અને તમે કાણ
છો તે અમારે જાણવાની જરૂર છે.” ફરીથી સવલ પુછાયો.

“આ લાશ આ લાશ હરીસિંહની છે. પરંતુ માર્ડે નામ
તો જ્યાં સુધી તમારું નામ શું છે અને તમે કાણ છો એ નહિ
જાણું ત્યાં સુધી નહીં બતાવું.” ગાંડડીને જમીન પર ઉતારી
તેણે કહ્યું.

“ખરે, આ લાશ હરીસિંહની છે એ જાણી અમને બહુજ
ખુશી હોય ત્યાં થાય છે. હવે અમારું નામ તમને કહેવાની જરૂર પણ
અડચણ નથી.

માર્ડે નામ નહારસિંહ છે અમે એમ આશા રાખીએ છીએ કે તમે
અમારા પક્ષના છો. અને કદાપી નહીં હો તોપણ શું ? અમે કાંઈ
તમારાથી ડરતા નથી.

‘આપનું નામજ નહારસિંહ ? આપને મળવાથી ધણોજ
આનંદ થાય છે ધણા દિવસથી આપને મળવાથી મને ધણોજ આ-
નંદ થાય છે. ધણા દિવસથી આપને મળવા થતી ઉત્કંઠા આજે
પુરણ થઈ છે પરંતુ વિજયસિંહની મુલાકાત પણ આ વખતે થઈ
હોત તો કેવી આનંદની વાત ?’ રાંધસિંહે આનંદાશ્વર્ય પામતાં કહ્યું.

‘વિજયસિંહને મળી તમારે શું છે ?’ બીજા પુરૂષે
તેને પુછ્યું.

‘વિજયસિંહને મારે એજ કહેવું છે કે, રાજ તમારો કટો
જીતે છે; કંઈક તેમની બહેન વિજયાની હકીકત પણ કહેવાની છે,
વળી એમ પણ જણાવવું છે કે તમારાં પતિન વિમળા બચી તો
ગયાં છે, પરંતુ અધાપિ તે બચમાંજ છે.’ નહારસિંહ તરફ જોઈને
તેણે કહ્યું— ‘જો આપની કૃપા થાય તો હું તેમને આજે મળવા
જઈશું છું, ઈરણુ કે આજેજ આપે તેમને કેદ મુક્ત કર્યા છે.’

‘ હા, હવે હું સમજ્યો. શું આપ રાયસિંહ ! રાયસાહેબથી ઝોળખાઝોછો તે આપજને ? નામ તો કંઈ ખીજુ છે પણ કેટલાક તમને રાયસાહેબ કહીનેજ બોલાવે છે કેમ ખરે ? ’

‘ હા, જી. એમજ છે ’

‘ પરંતુ હું આપની પુરી હકીકત નથી જાણતો તે જાણવા જો કે પ્રયત્નમાં તો ચાલે છે હવે સ્પષ્ટ કહી દેવું જાઈએ કે, મારું નામ નહારસિંહ નથી. અમે તો બન્ને તેના નોકર છીએ એતો વિ. જયસિંહને છોડાવી પોતાને ઘેર લઈ ગયા છે અને ત્યાં આપ વિ. જયસિંહને અને નહારસિંહને મળી શકશો ’

‘ હા હા હું જરૂર તેમને મળીશ ’

‘ અને તમારી સાથે આ બાળક લઈ આવનાર સ્ત્રી કોણ છે ? ’

‘ તેનો હેવાલ નહારસિંહ સમક્ષજ કહેવામાં આવશે ’

‘ તો શું તમારે હમણાંજ આવવું છે ? ’

‘ હા ’

‘ કોંક તો આ ગાંસડી મનેસોંપી દો હું આટલામાં તેનો ધડો ધાટ કરી નાંખું છું ફક્ત તેનું માથુંજ શેઠની પાસે લઈ જઈશું આ બાળકને આપ લઈ લ્યો અને આ સ્ત્રીને જવાની રજા આપો. ’

રાયસાહેબે દાસીને વિદાયગિરી આપી એક પુરૂષે ગાંસડીને પીઠ ઉપર ઉચકી રાયસાહેબે બાળકનેલીધુઅને બેની પછવાડે પછવાડે ચાલ્યા. ઘોડીવારમાંજ તેમની પાછળ આવતી ઘોડાની પડખીઓ સાંભળવા લાગી રાયસાહેબ ચમક્યા અને કહ્યું-‘ નક્કી અમને પકડવાને માટે સવાર આવતા હશે ’

પ્રકરણ ૯ મું.

મધ્યરાત્રિનો આ સમય છે. અધાઈ તો ચારે તરફ છેજ. પણ વાહળ પણ ઘટાટોપ એવું થઈ ગયું છે કે તારક પ્રકાશ જણાતો નથી. ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસે છે, પણ હવાનું જોર એટલું બધું છે કે તે વરસતો જણાતો નથી. હરિપુરની ચારે તરફ આપ્રમાણેજ સ્થિતિ છે. આવે વખતે બોઝાની બાંધેલા એ પુરૂષો કાલો પેલાક પહેરી પોતાનાં પગલાં આમળ વધાર્યા જાય છે, આમનો

પ્રયાણ માર્ગ સીધો સડક ઉપર નથી પરંતુ ગલીઓ કુંચીઓમાં ચઢતે જવાનું ધારે છે. ઉતાવળે પગલે ધરેલે ઠેકાણે જમદી પહોંચી જવાની તેમની ધારણા છે—પતન પણ છે; પરંતુ અધારે એવું મન્ય છે કે ઠેકાણે ઠેકણે અટક્યા શિવાય અને વિજળીના ચમકારાથી સીધી રસ્તો જણાયા શિવાય તેઓ આગળ જઈ શકતા નથી.

આખરે ગલીકુંચીઓ થતા થતા એક મકાન પાસે આવ્યા. અહીં આ મકાનના પ્રવેશદ્વારેજ દશ બાર સિપાઈઓ નાગી-ઉઘાડી તરવારે પહેરા ફરતા હતા.

બે પુરુષમાંથી એક આગળ વધ્યો અને “મહાદેવ” શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા. “જયમહાદેવ” શબ્દથીજ તેનો ઉત્તર પણ મળ્યો. સીપાઈ વર્ગના એક સરદારે આગળ આવી જે પુરુષે “મહાદેવ” શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો હતો તેને પૂછ્યું:—“આજ તો આપની સાથે કાઈ ખીજું પણ લાગે છે ને. શું તેમને પણ અંદર લઈ જવા છે ? ”

“ના, હાલતો મારે એકલાનેજ જવું છે, તેતો બહારજ રહેશે. કદાપિ સરદાર સહેમને જરૂર હશે તો એમને પણ અંદર બોલાવીશું.

“હા, જી, એમજ થવું જોઈએ. આપને જવું હોયતો પધારો.”

આ બેમાંથી એક તો બહાર રહ્યો અને આમ તેમ આંટા ફેરા ખાવા લાગ્યો. બીજા પુરુષે મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. અંદર પ્રવેશ કરતા એક પછી એક ત્રણ દરવાજા ઓળંગવાના હતા. આખરે તે દિવાનખાનામાં ગયો. લગભગ વીસ માણસો આ સ્થળે અરસપરસ વાતો કરતાં બેઠાં હતાં. બે મ્હોટા મીજીબતીના દિવા વચ્ચે બજતા હતા અને તેની આસપાસ પણ ફેટલાક અમીરો બેઠા હતા.

દેખાવ ખરેખર ભવ્ય હતો. આ વીર પુરુષોના રહામુ જોતાં જ નખળા પોચા હૃદયના મનુષ્યના તો હાંભળ મગડી ભય એવું હતું. પ્રત્યેક બેઠેલા પુરુષની સામે એક એક તલવાર શોભી રહી હતી. તેમની વાંકડી મૂઝો પ્હોળી—મરાવેદાર છાતી, મ્હોટી મોટી પ્રચંડ તેજસ્વી આંખો—આ સર્વ એજ બતાવતાં હતાં કે આ બહાદુરો સમશેર ધરી પોતાની માની કુખને લગ્નવે તેવા નહોતા, પરંતુ જનજહેર કરે તેવા—હીલાવે તેવા હતા આ સર્વ મંડળી સામે એક ઉચા આસને વિશેષ ઠાઠમાઠમાં, સોનાની મુઠવાળી તલવાર સાથે બેઠેલ એક પહેલવાન પુરુષનાં દરશન થતાં સધળ એમ

બાન થાય તેમ હતું કે તે આ સરવતો ઉપરી અમલદાર હશે. અને હતું પણ તેમજ. અમલદાર નેપાલનોજ એક સેનાપતિ નેપાલના નાના લશ્કરનો એક ઉપરી અમલદાર હતો. ચાર માણસો મહેંટા મોટા પંખા લઈને આ અમલદારને તેમજ સર્વ અન્યને વા નાંખી રહ્યાં હતાં.

પેલો બહારથી આવેલો પુરુષ આ સર્વની આગળ જઈ ઉભો રહ્યો, અને નમીને સલામ કરતાં બોલ્યો—હું આજે શુદ્ધ અંતઃ-કરણપૂર્વક નેપાલના મહારાજને અમને હરિપૂરના લોકોને રમ્યતને દુષ્પ્રમુક્ત કરવાને પોતાના એક સરદારને અતરે મોકલવા માટે, બં-ન્યવાદ આપું છું, જે સરદાર સાહેબ આ સમામાં પ્રસક્ત છે તેમને અને આ મોટા મોટા જમીનદારો અને ધરમાત્રાઓ અત્ર એકત્ર થયા છે તે સરવતે હું નમન કરું છું અને જણાવવાની રજા લઉં છું કે. અમારા ઉપર કપા કરી રાજ કરચુસિંહના જે જુલમો અમારા ઉપર થાય છે. તેની પ્રજા રીતે તપાસ કરવી. અમે સર્વ સાબિત કરી આપવા તક્યાર છીએ કે, રાજ કરચુસિંહ અને જુલમી, કુર, પાપાણુ હલ્યનો, બેષમાન, અને ધાતકો. પાશનવૃત્તિવાળો છે.

નેપાળના સરદાર ખડગસિંહે આ સાબળતાં એક ક્ષત્રીવીર તરફ જોઈને પૂછ્યું—“આ કોણ છે? રણધીરસિંહ !”

“નહારસિંહ જેને અહીંના રાજાએ લુંટારા તરિકે લેખ્યો છે તેનો આ એક સાથી છે, તેનું તામ ધીરસિંહ છે અને અમારા લોકોની પંચાતમાં એ સારો ભાગ લે છે” રણધીરસિંહે હાથ જોડી નમનતાપથી ઉતર આપ્યો.

‘શું જે નહારસિંહે આખી હરિપૂરની રમ્યતને ત્રાસ આપ્યો છે, અને જેવા જલ્મની હકીકત નેપાલમુખી જાહેર થઈ ગઈ છે તે નહારસિંહના સાથીને તમે તમારી પંચાતમાં ભાગ લેવા દો છો ?”

નહારસિંહને અહીંના બેષમાન રાજાએજ બદનામ કર્યો છે, કારણુ તે તેની તરફ કુરતાથી વરતે છે, તેના પોતાનો ખાનગી ખજાનો લુટે છે તેના કરેલા નિરપરાધિ કેદીઓને છોડાવે છે, પરંતુ રાજા અને તેના અનુચારીઓ સિવાય તો કોઈ ભાગ્યેજ હરિપૂરની રમ્યતમાંથી કહેનારમાંથી કહેનાર નીકળશે, કે નહારસિંહ જુલમ છે અને રમ્યતને પીડે છે, ધીરસિંહે જવાબ આપ્યો.

‘શું આ ખરી વાત છે?’ રણધીરસિંહ તરફ જોઈ સરદારે પૂછ્યું

અને વીરપુરુષ છે, તે કાષ્ટને પણ દુઃખનો નથી દેતો. પરંતુ દરમહિ-
ને હજારો રૂપિયા અહીંની અરિય પ્રજામાં ગુપ્ત રીતે રહેતો છે;
દરિદ્રોનું દુખ કાપે છે; ગરુ, બ્રાહ્મણ, સ્ત્રીની રક્ષા કરે છે; નકકી
કરણસિંહ રાજાને તો તે ખીડે છે; તેની લક્ષ્મીને લૂટે છે; તેના
સહાયકોને મારે છે.

“જો એમ હોય તો તો ન્હારસિંહ બહાદુર અને ધરમાત્રા
માની શકાય.” સરદારે વીરસિંહ તરફ મુખમુદ્રા ફેરવતાં કહ્યું, “પણ
રાજા કરણસિંહનો એની બહુજ નિંદા કરતા જણાય છે અને તેને
જૂલમીજ કહે છે; સાખીતીમાં એક તાણુ બનેલું દૃષ્ટાંત પણ તે
આપે છે કે રાજકુમારનું ખુન જેના ઉપર રૂપિયા રીતે સાવિત થઈ
ચૂક્યું હતું અને જે તોપને એને ઉઘાડી મુકવા યોગ્ય હતો એણે
એક નિમકહરામ વિજયસિંહને તે ન્હારસિંહ ઉઘાડી લઈ મર્યા-
દાનો શો જવાબ કે ખુલાસો ન્હારસિંહ આપ્યો.”

“ધીરસિંહ હમેશાં અમારી પંચાતમાં મ્હોં ઉપર પુકાતી
સાથેજ આવે છે અને તેમને ખાસ આગ્રહ પણ છુટા—ખુલ્લા
મ્હોંએ આવવાનો અને મ્હોં દેખાડવાનો નથી કરતા અને તો ઉ-
લટા સોગન લીધા છે કે તેની સાથે અમે પ્રપંચ નહીં કરીએ તેમ
તેમણે પણ એવીજ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે ન્હારસિંહ વિજયસિંહને ઉ-
ઘાડી લઈ મર્યાદા તાર પછી આજેજ અમે પહેલા વહેલા મળીએ
છીએ અને એની પાસેથી પણ અમે એજ ખુલાસો પ્રથમ લેવા
છીએ છીએ કે જેણે રાજકુમારનું ખુન કર્યું તેના આદમીને
ન્હારસિંહે કેમ મદદ કરી ? અને નથી ધારતા કે ન્હારસિંહે આ
યોગ્ય પગલું ભર્યું છે. અલબત્ત અમે રાજાના દુસ્મન છીએ તો-
પણ તેના પુત્રના ખુનીને નસાડીએ એવા અમે નથી ! વળી અ-
મને વિશેષ આશ્ચર્ય તો એપણુ થાય છે કે, વિજયસિંહને હાથે
આવું કામ બન્યું કેમ ? ! એટલે એક બહુજ ભલો સત્યવાદી
ધરમાત્રા અને પવિત્ર માણસ હતો તેના ઉપર તો સરવત્રી પ્રીતિ
હતી; અને રાજકરમચારીઓમાં એક વિજયજ રક્ત હતો કે જેને
જેમ રમ્યત સંતોષ માનતી હતી, અને પ્રસન્ન રહેતી હતી અને
તે પણ રમ્યતન એક પુત્ર સમાન મણતો હતો. પણ એ આશ્ચ-
ર્યની વાત છે કે.....રણધીરસિંહે આખરે મનમાં જ બોલતાં અ-
પુર્યું વાક્ય રાખ્યું,

‘ ઓ હા એનો જવાબ હું જ હમ સમીક્ષ અને ખાત્રી પણ કરી આપી શકું તેમ હું કે નહારસિંહે કાંઈ ખોકું નથી કર્યું અને વીજસીંહ કેવલ જે ગુન્હેગાર છે ’ ધીરસીંહે મહાદુરાધથી જવાબ આપ્યો.

‘ જો નહારસિંહ અને વિજયસિંહ ગુન્હેગાર નથી એમ તમે ખાત્રી કરી આપશો તો તેમની સાથે અમે બહુજ સહકારથી વર્તીશું જાઓ ધીરસિંહજી ! રાજની વીરદ્ધ એની રક્ષત તથા નહારસિંહે હુકમ અરજીઓ કરવાથી નેપાળ મહારાજાએ અને ખાસ આ બાબત તપાસ કરવા મોકલ્યો છે હું મારા માલિકનું કામ પ્રમાણિતપણે કરના છું છું આ ભોક્ષા (બરાયેલા પુરવો તરફ આંગળી કરીને) અને સારો માનીને મારા ઉપર પ્રીતી રાખે છે, અહીં આવે છે અને કેટલીક હકીકતથી વાકેફ કરે છે, અને હું પણ તેમની ગુપ્ત પચાનમાં બાગ લઉં છું તેપણુ ચોખ્ખા દિલથી વાત અને કહે છે પણ વિજયસીંહ ગુન્હેગાર નથી એ સંતપમાં તમે શું કરી શકો તેમ છો ? - સરદારખડગસીંહજીએ ધીરસિંહને પૂછ્યું.

‘ વિજયસીંહ કાણુ છે ? અને તેની ઇજ્જત કેવી રીતે જાળવવી તે સંબધી તો હું વળી વખત આવ્યે કહીશ અભારે તો તે બેગુન્હેગાર છે એજ સાબિત કરવા માણું છું વિજયસીંહે મહારાજાના પુત્રને માફેજ નથી, એ સરવ રાજનો પ્રપંચ છે રાજકુમાર અભારે પણ જીવતો જાગતો છે તેને રાજાએ ગુપ્ત સંતાડ્યો છે આપની ઈચ્છા હોય તો ચાલો મારી સાથે લઈ જઈ આપને બતાવું. ”

‘ શું રાજકુમાર જીવતો જાગતો હયાત છે ? ’

‘ જી હા ’

‘ વધારેની કાંઈ જરૂર નથી ફક્ત આ વારતા ખરી છે એટલીજ ખાત્રી થતાં રક્ષતની અરજી હું સત્યજ માનીશ અને રાજા કરણસીંહને કેદ પકડી હું નેપાલ લઈ જઈશ ’

‘ અરે એટલુંજ નહી પણ બિચારા વિજયસીંહ જેવા કેટલાનાએ રાજાએ વિના વાંકે પ્રાણુ લીધા છે આ હકીકત સાંભળતાં તો રૂવે રૂવાં ખડાં થશે તોપણુ હજી બિચારો વિજયસિંહ તો શાંતજ મુપકાથી બેઠો રહ્યો છે ’

જો આ વાત (તલવારની મુઠપર હાથ મુકતાં) સાચી હશે

તો વિનયસિંહનો પણ કરવા અને તાકવાર છીએ પણ ન્હારસિંહે પડે આભારી પાસે આવવું જાણ્યું.

‘ અલગત ન્હારસિંહે આપની પાસે આવુંજ જોઈએ અને તે આવવા તાકવાર છે પણ ક્યારે ? આપ પ્રતિજ્ઞાપુસ્તક સોગંદ લ્યોકે તેની સાથે દગો નહીં કરો કરો અને જો તે સાચો હરે તો તેને મદદ કરશો—જો તે જુઠો નીકળે તો મને તે સજા કરો—એવા સોગંદ લ્યો તો ન્હારસિંહ વિનયસીંહની સાથે આ વખતે અહીં આવી શકે ’

વાક્ય પુરૂ થતાંજ ખડગસિંહે અને બીજા સરવ વીરોએ પોતાની તરવારો બહાર કાઢી અને ધરમ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે ન્હારસિંહ સાથે દગો નહીં કરીએ પરંતુ ઉલટા મિત્ર બાવે વર્તીશું તુરતજ ધીરસિંહે પોતાની ખોડાની છોડી નાંખી મ્હોં ખુલ્લુ કર્યું અને તાવરને મ્યાનમાંથી હાથ સાથે લગાડતાં મ્હોટે સાદે બોલવા માંડ્યું કે—‘ આપની રક્ષામે ઉભેલો ન્હારસિંહ પણ પ્રતિજ્ઞા લે છે કે જો હું જુઠો નીકળીશ તો આ તરવારે આ માથું દેવારપણ કરીશ. માઈજ નામ ન્હારસિંહ છે આજ સુધી હું ખુલ્લો પડ્યો નહોતો અને ધીરસિંહ નામે ઝોળખાયો હતો.

નાહરસિંહના ખુબસુરત મ્હેરા ઉપર દીપક પ્રકાશ છવાઈ રહ્યો તેના મધુર ઘાંટે અને વિનિત વચનોએ સરવને મોહિત કર્યા. ખડગસિંહે તો તેને છાતી સરસો બેઠ્યો અને કહ્યું,— ‘ ખરેખર તમે બહાદુર નર છો. આ પ્રસંગે પ્રકાશ થવાનું તમે ઠીક યોગ્ય ધાર્યું છે. મધરેમ્હા તો તમે સાચાજ નીકળશો એ નિરવીવાદ છે, ’ (સર્વ સરદારો અને અન્ય જમીનદારોને) ‘ ઉઠો ઉઠો અને આ બહાદુરને બેટો, એનાથીજ તમારાં સર્વ કષ્ટ નિવારણ થશે. ’

સરવે એક પછી એક બેઠ્યા. ખડગસિંહે પુનઃ તેને છાતી સરસો ખુબ ચાંપ્યો.

“ વિનયસિંહને હું બહાર દરવાજો મુકેનાં આંખો છુ. ” ન્હારસિંહે જણાવ્યું.

‘ શું તમે સાચે લેવા આંખો છો ? ’

‘ હા, હા, ’

“ શાંખાશ, તો જાઓ, જાઓ એને બોલાવો. (એક સરદાર તરફ જોઈને) આપજ બોલાવોને, ’

સરદાર ઉઠી બેઠાન મથો, આવતાં વાર બહુજ લાગી. ખડમ-
સિંહે આ ઉપરથી આવતાં પુછ્યું:— 'કેમ આટલી બધું વારલાગી.'

'આ જરા દુર નીકળી ગયા હતા.' વિજય તરફ ઇશારો કરી
સરદારે જવાબ આપ્યો.

'વિજયસિંહ, આમ આવો તમારું મોં ખુલ્લુ કરો, હવે આ-
પણ ભેદ મેં અહીં બાગ્યો છે.' નદારસિંહને કહ્યું.

'વિજયસિંહે માથું ધુણાવ્યું અને સુચવ્યું કે તેમ તે કરતો
નહી.—

'આશ્ચર્યની વાત છે કે, તમે મારા શબ્દનો ઇનકાર કરો છો.
મેં મારા મોંએ સર્વ હકીકત કહી છે. હવે શું બાકી રહ્યું ? શું ત-
મારો ચહેરો આ લોકોથી છાનો છે ? વિજય હું તો તમને બહાદુર
અને સિંહરૂપ માનતો હતો અને આ શું કરવા માંડ્યું છે ?' નદાર-
સિંહે દિલગીરીથી જણાવ્યું.

વિજયસિંહે ફરીથી પણ ઇન્કાર કર્યો. એટલુંજ નહિ પણ બે
ત્રણ પગલાં પાછળ હટ્યો. આથી નારસિંહને અત્યંત કરોધ થયો.
એક જલંગ મારી તે વિજયસિંહ ઉપર તુટ્યો. અને તેની ગળગી
પકડી તેની સામે જોવા લાગ્યો; ગરદન પકડતાંજ નદારસિંહ ચમક-
યો, અને એકી ટસે વિજયસિંહના પગથી માથા સુધી દ્રષ્ટિ નાંખી
ખડગસિંહની તરફ જોઈ તે બોલ્યો.— 'એવું બનેજ નહીં કે વિ-
જયસિંહ આવો અસભ્ય અને હિમ્મત વગરનો હોય અરે, એબનેજ
નહી કે વિજય મારી આગા ન માને. જુઓ કેવી ચાલાકી ! કેવો
પ્રપંચ ! અરે એ દુષ્ટ રાજાએ કેવો દગો કર્યો ! હાય. દિલગીર,
અરે બિચારો વિજયસિંહ કેવી એ આફતમાં ફસાયો હશે. :

નદારસિંહે તેની બોલાની ખેચી લઈ દુર ફેંકી, અને સરવેએ
તેને ઓળખ્યો કે તેતો રાજાનો પ્યારો નોકર સુરસિંહ હતો.

'અરે આ શું છે?' ખડગસિંહે આશ્ચર્ય પામતા પુછ્યું.

'પ્રપંચ ચાલાકી, દગો આ મુરખ તો એમ સમજીનેજ અહીં
આવેલો કે બોલવું નહીં પડે કે. બોલાની નહીં છોડવી પડે, અરે આ
દુષ્ટ શિયાળ કેટલાએ દુશ્મનોએ અમારો ભેદ કર્યો હશે. તે કાને !
ખમર ! આ પાછું સુરસિંહ, વિજયસિંહના કેદ થવા પછી તેના
આમમાંથી મહોર ચોરી લેવા ગયો હતો પણ હું ત્યાં હાજર હોવાથી
તે ન જાયો. રાજાના હાથ મહોર આવી હોત તો તો તે કાણ જાણે
શુંએ કરત.'

આટલું સાંભળતાંજ ખડગસિંહ ઉઠ્યો અને નહારસિંહની પાસે આવી બોલ્યો:—નહી આપણુ ભુલ્યા, આ કમિટિનો કંઈક હેવાજી જરૂર સમજાને જણાયો હતો. આ અહીં બેઠેલા સરદારોમાં સમજાને પક્ષપાતી છતાં પ્રખ્યાતી બનેલો એવો કાંઈ હોવો જોઈએ.

હશે પણ સર્વ વિદિતો દુર કરશે, આખરે સત્યજ તરફ, પણ હાલતો એકદમ બહાર જઈ તપાસ કરવી જોઈએ કે વિનયસિંહ ક્યાં છે અને ક્યાં સંકટમાં સપડ્યો છે. પરંતુ આ દુષ્ટને કાંઈની સંભાળમાં મુકવો તે પણ જોખમનું કામ છે.

સર્વ બેઠેલાઓમાં ખજાનગાર શરૂ થયો. સર્વ દરોજી બરમા ઉભા. સર્વની રિયતિ બદલાઈ ગઈ: એક સંદારતો મુનસિંહની પાસે જ પહોંચ્યો અને તેને એક સાત મારીને પુછ્યું:—સાચુ બોલ વિ. નયસિંહ ક્યાં છે? અને તે મુ દગો કર્યો છે? બોલ નહીં તો હમણાં ગળુજ કાપી નાંખીશ.

મુનસિંહે કાંઈ પણ ઉત્તર નજ આપ્યો. સરદાર ખડગસિંહ તરફ ફરીને બોલ્યો:—આપ આ દુષ્ટને મારા કબજામાં સોંપો, અને બહાર જઈને આપ વિનયસિંહનો પતો મેળવો. આની તો હુજ ખબર નાંખીશ.

ખડગસિંહે ધસારાથી નહારસિંહેનેનો અભિપ્રાય પુછ્યો. નહારસિંહે નીચા વળી કાનમાં કહ્યું:—મને આ સરદાર ઉપરજ શક છે. ખીજા સરદારોમાં ડહાપણ બતાવનાર—એમાં કાંઈ કાળુ હોય એમ લાગે છે.”

ખડગસિંહે મ્હોટથી કહ્યું—“હા એમજ લાગે છે.”

ખડગસિંહે એ સરદાર ખડગસિંહ અને મુનસિંહ બન્નેને એ ક ખીજા સરદારને સોંપ્યા અને કહ્યું:—“રાજાની બે અમમે પુરણ રીતે જણાઈ ગઈ. આત્યારે વધારે વાતનો વખત નથી, તમ આ બન્નેને કેદ કરો અમ કંઈ ખીજા કામ માટે બહાર જઈએ છીએ.”

“પોતાની સાથે ત્રણ બહાદુર નરોને આવવાનો હુકમ કરી નહારસિંહને ખડગસિંહે કહ્યું—“હવે વાર ન કરો.” ત્રણે પુરખો મહેલને દરવાજો જઈ રોક્યા, નહારસિંહે પહેરવાળાને પુછ્યું:—“જે સુરખને હું બહાર રોકીએ મુકતો ગયો હતો તે અહીંજ ઉભા રહ્યા કે કંઈ મયા હતા?”

“એ એટલામાં જ દરના દતા: એટલામાં એક પૂરુષ આવી તેમને બોલાવી ગયો. ક્યાંસુધી તે ગયા તે તો ખતર નથી પણ મહુ વારે તે પાછા આઁયા અને એક સરદાર બોલાવા આઁયા હતા તે પછી અંદર લેઈ આઁયા હતા.”

“જેવું ! કેમ બેઠ ખુલ્લો થયોને ?” ન્હારસિંહે અડગસિંહને જણાવ્યું.

“હરિ મંજા. હવે આગળ ચાલો, પગ ઉપાડો.”

“અરેરે, ગિયારો વિજય !”

“આપ ચિંતા ન કરો જુઓ હવે અમે શું કરીએ છીએ તે”

પાંચે પુરુષો આગળ ચાલ્યા: એક જ્ઞાનસ લઈ આગળ આમ જ ચાલવાનો એક પહેલસળાને હુકમ આપ્યો. ન્હારસિંહે બોલાવી પાંચી બાધી દીધી. ધોરેજ દુર જઈ એક લાઘ સડક ઉપર જણ્યું. એટલામાં જમીન પણ લોહી લગાણુ થઈ ગયેલી હતી.

—૦૦૦—

પ્રકરણ ૧૦ મું.

હરીપુત્રના દરબારમંડળનું વરણન એકવાર આગળ કરાયું છે. તે દરબારમંડ તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવવા વાચકને પ્રાર્થના છે. તેના દિવાનખાનામાં સભા કરણસિંહ કોઈ તેના બે સાથીઓ સાથે અત્યારે કંઈ ચર્ચા કરી રહ્યા છે. સહામે બે જમસુસો હાથ જોડી ઉભા છે એને તેમની દ્રષ્ટિ સભાની સહામેજ છે.

“કણ્ણસના નહીં આસ્વાથી ફીકર તો થયાજ કરતી હતી તેમાં વળી પાછો ન્હારસિંહનો તો પતોજ લાગતો નથી એ નવી ખીડા આવી પડી છે અને જીવ ઉદાસીમાં રહે છે, આ બંને ક્યાં મળ્યા હશે, મહાદેવજી ! ?” સભાએ એક સાથી તરફ જોતાં પૂછ્યું.

“કુશ્ણસ તો જાણે કામે મળ્યા હતા અને તેથી કદાચ અન્ધાર સુધી કામ ન પાતું હોય અને તેથીયે અટકે, પણ હરીશીંહને તો ક્યાંઈ મોકલ્યા પણ નથી.”

“આ બધું તોજ્ઞાન મને તો ન્હારશીંહનું જ લાગે છે,” બીજો સાથી જોડે કામ જીવતસિંહજી હતું તે બોલી ઉઠ્યો.

“અરેખર, એમજ જણાય છે. કાણ જાણે, સાજાએ કમ

ખતનું શુંએ મહે બગાડ્યું છે તે મારી પાછળ ખાઇ પીને મંડ્યા છે અને હેરાન હેરાન કરી મુકે છે. જ્યાં જોઇએ ત્યાં હાજર અને હાજર, હું તો બગતાં, ઉધતાં, સ્વપ્નામાં પણ એ દુરસ્ત ચંડાળનેજ દેખું છું અને કંપું છું. વિજયસિંહને કેદમાંથી છોડાવી એક મહિના ની મહેનત પણ ધુળ ફેરવી; સુન્સીંહ પાનેથી મહેર છીનવી લઇને પણ બધો તાલ બગાડી નાંખ્યો. અને કીનારે આવેલું બહાણ સાળા એ હુતાડ્યું. નહીં તો તાલતો એવો આણ્યો તો કે પ્રજા સમક્ષ બુન્દેશર ડરાવાનો પુરો મેળ ચાત. જો મહેર હોત તો બધું ફાવત.”

“ આ વાત તો કૃપાનાથ ! જાણે હીક. પણ કુંવર સાહેબને આપ ક્યાં સુધી છુપો રાખશો તે ? આજરે એક દિવસ બધો બેદ દુષ્ટાડો નહીં પડે કે ? ”

‘ અઠકણના બહુ બળિયા છે તો !! જ્યારે એ વખત આવે ત્યારે જોઇ લેવાશે. વળી જસ રૂદન કરીએ દિલગીરી બતાવીએ અને જુલ થઈ મઠ એમ કહીએ તો પણ શું ? ઓછોજ પછી વિજય પાછો આવવાનો હતો પણ એ બધું હવે શું કરવાનું વિજયને નહારસિંહ છોડાવી લઈ ગયો છે.’

‘ અહીંની રમ્મતને વિજયસિંહ પર પ્યાર બહુ છે તેથી સબકુ-મારનું મુન તેણે કર્યું છે એવું એકદમ માનેવ નહીં તો’

‘ ત્યારે તેથી તો મહેરની જરૂર હતી એ કામ પણ ન થયું’

‘ રમ્મત પણ બહુ ધુને ચઢી છે તો એક મિચારો હરીસિંહ આપણો પક્ષપાતી છે અને તે સવળી હકીકત આપણને કહે છે કે મોટા મોટા સરદારોએ અને જમીનદારોએ મળીને એક કમિટી કરી છે મહારાજ ! જે એ કમિટીનો બદોબસ્ત નહીં કરે તો તે એ માથે ચઢી વાગશે.’

‘ શું બદોબસ્ત કરાય ? જે વિના વાંકે કાંઈ કહીએ તો તે ઉત્તરો બમેડો થાય અને ધાંધળ મચે હાયાં આ સવળ એનહારડાનુંજ છે કામ અફસોસ હુજ લુહ્યો, એ વિજયાના બચપણમાંથીજ સમ રમાડી દીધા હોત તો આ ક્યાંથી બધું ચાત ? પણ શું ખજર કે આવો રમ્મતનો પ્રેમપાત્ર થશે એતો સવળી રમ્મતને એક હાથેથીમાં નચાડે છે હવે નેપાળથી ખડમસિંહજી તપાસ કરવા આવ્યા છે જે શું કરે છે તેપણ જોવાનું છે હરિહરના કહેવાથી તો જણાય છે કે અહીંની પ્રજાએ તેને મેળવી લીધો છે

‘ આજે કમિટિ છે અને તેના હેવાલ આપણે જાણીશું. ’

‘ સુરસિંહ પણ વાંસ પચીસ માણસો સાથે તે તરફ ગયા એ શું કહે છે તે પણ જોવાનું છે. ’

મહાસિંહ ત્રણસે ચારસે માણસ સાથે છે એકમો હોત તેમ તે પુરોજ કરી નાંખત. ’

‘ તો, શું. તારે અને છોડીશું. ’ રાજાએ હસતાં હસતાં કહ્યું. ‘ નેપાળ તો બહુ દુર છે નામનો એક ખજાર કહેનાર પણ રહેશે તોને? કંઈ પ-તો નહીં લાગે કે ક્યાં ગયા. નેપાળ મહાસજ્જને લખી દધશું કે રમ્યતને બડકવીને એતો ગયા છે પણ સુજનસિંહની આખતમાં પણ પૂરેાં વિચાર કરવો જોઈએ. ’

સલાહ લેતાં લેતાં, વિચાર કરતાં કરતાં, રાત્રિ તો ચાલવા માંડી. હવે ફક્ત એકાદ ઘડીજ પહોં ફાટવાને વાર હતી. હજીએ મહા રાજાની પાનો તો ચાલ્યે જતી હતી એવામાં રહામેને દરવાજો ઉઘડ્યો અને એક લાશને ઉપાડી લઈ આવતાં ચાર મનુષ્યો જણાયા.

પ્રકરણ ૧૧ મું

પતિના પહેલાં મરવા તમયાર થયેલી વિમળાને હવે જીંદગીની ઓછીજ દરકાર હતી. જીવન રક્ષક પતિવિના આ સંસાર વૃથાજ છે એમ માનનારી વિમળા પોતાના પિતાના હાથે મરવા જરાપણ હવે દિલ્લગીર નહોતી, મગમળીત થયેલો સુજનસિંહ તેના પ્રાણ લેવા તેની છાતીપર ચઢી બેઠો હતો; પણ વિમળાને અને મોતને બહુ છેદું હતું. વિજયસિંહની હકીકત આપણે વાંચી ગયા છીએ. એક કલાક પછી તેણે આ દુનિયાનો ત્યાગ કરી પેલો દુનિયા તરફ પ્રયાણ કર્યું નહોતું તો વિજયસિંહનો પણ સુજનસિંહ વાંકોવાળ ન કરી શક્યો. એકાએક બે મનુષ્યો ત્યાં આવી પહોંચ્યાં એકે છાતીપર ચઢેલા સુજનાસિંહને બેચેા વિજયને મારવાને ઉગામેલી કટાર સાથે સુજનસિંહ લડવા તમયાર થયો રહામે લડનાર પાસે ખજાર તમયારજ હતું લડાઇ ચાલું થઈ શીજ પુરે બેબાન થયેલી વિમળાને ઉચકી લીધી અને લલતા સાથે વિચિત્રભાષામાં કંઈ શબ્દો કહી બાગ બહારનો રસ્તો લીધો. વિમળા બે શુદ્ધ હતી તેના શરીરનું જ્ઞાન પણ તેને નહોતું તે

ક્યાં છે, ક્યાં જતી હતી તેની પણ તેને શુદ્ધિ નહોતી જ્યારે જાત્રી તેને કંઈક શુદ્ધિ આપી ત્યારે તે એક સામાન્ય ઝુપડીમાં હતી એમ તેને લાગ્યું રહ્યું. ધુણી ધીમેધીમે લાગ્યા કરતી હતી અને તેની પાસે આખે શરીરે બસ્ત્ર લગાવી એક લાંબી દાઢીવાળો અને મોટી જટાવાળો એક સાધુ બેઠો બેઠો તેના સામું જોતો હતો, થોડીવારમાં જ વિમળાએ એ સાધુના મુખમાંથી નીકળતા શબ્દો એની મતલબના જ સાંભળ્યા કે:—“બેટી વિમળા તું ડરીશ માં, તારું શરીર સાંભળ અને સાવધ થા,

અવાજ એવો નમ્ર અને ધીરજ આપનારો હતો કે વિમળાનું હૃદય સુધી પહોંચતું હૃદય કંઈક શાંત થયું અને પોતાનું શરીર સાંભળતી હોતે બેઠી.

‘વિમળા ! ખરેખર તારું નામ વિમળાજ છે કે મને જુદું કશું હશે !’ સાધુએ વિમળાને પુછ્યું.

‘હા, મારું નામ વિમળાજ છે’ હાથ જોડીને તેણે ઉતર આપ્યો. સાધુએ પોતાની ઝુપડીમાંથી એ ફળ કાઢ્યા અને વિમળાને આપતાં કહ્યું—‘પ્રથમ આખા અને પછી વેતચીત ડરીશું’

તેનો છવ અઘાપિ બેરોનજ હતો; હજારો તરકવિતરડો તેને થયે જતા હતા વિજયસિદ્ધ ઉપર પણ જરૂર કોઈ મહાસંકટ આવ્યું હશે તે વિચારે તેને અધમુઠ કરી નાંખી હતી આના કસ્તાં તો હું પિતાને હાથેજ ગરી ગઈ હોત તો વધારે સાઈં કારણ આ નવી ઉપાધિમાંથી અને પતિના કંઈ દુઃખદ સમાચારના સાંભળાવામાંથી. તો બચત એમ તે ધારતી હતી વિમળાએ ફળ ખાવાની ના પાડી, પણ સાધુજીના અત્યાચ્છદી અને સમજાવવાથી તેને ખાવાં પડ્યાં હાથ ધોવાને ઝુપડીની બહાર આવતાં તેને માલમ પડ્યું કે એક નદીકિનારે આ પરશુકુડી હતી અને ચારે તરફ નજર પહોંચે ત્યાં સુધી મેદાન જણાયું હતું વિમળા હવે હાથ મ્હોં ધોઈ બેઠી અને સાધુ સાથે વાતો કરવા લાગી.

‘વિમળા ! હવે તું તારી હકીકત બધી મને કહીશ ? તે સાંભળવાને મારી જાણસા છે’

‘જી. હા. આપની ઇચ્છા જાણવાની હશે તો મને કહેવામાં કંઈ વિરોધ નથી આપની બક્ષાઈથી અને સંતોષ થયો છે, અને

હું આશા રાખું છું કે આપ મારી સાથે બલાઈધીજ વરતશો.

‘ આ બાબત તો અગ્નિ મારો સાક્ષી છે અને તેની સમક્ષ હું આશાપૂર્વક કહું છું કે કાંઈ પણ તું બચ ધરીશ નહીં, હું નેકી-થીજ તારી સાથે વરતીશ કહે હવે તારો વૃતાંત શરૂ કર અને તારા ઉપર જેવી ગુજરી હોય તે સરવ કહે. ’

‘ હું રાજા કરણસિંહના ખગ્ગનાયી સુજનસિંહની પુત્રી છું. ’

‘ જેને વિવાહ વિજયસિંહ સાથે થયો હતો તેજ ? ’

‘ જી. હા. ’

‘ વિજયા. ખોટું લગાડીશ નહીં તારો પિતા છે એટલે કહેવું તો ન જોઈએ તોપણ એ કહ્યા વિના ચાલવું નથી કે, સુજનસિંહ ધણેજ બેઈમાન, આપસ્વાર્થી પુરૂષ છે: એ સાથેજ જણાવું છું કે વિજયસિંહની વીરતા. લાયકી એને ઉદારતાનાં વખાણુ પણ જેટલાં કરીએ તેટલાં યોગ છે વિજયસિંહ એક ધરમાત્રા સાહસિક વીરનર છે. હા જ્યારે તું સુજનસિંહની પુત્રી છે તો કરણસિંહના દરબારમાં પણ આવતી જતીજ હોઈશ તો ? ’

‘ જી, હા પ્રથમતો હું દરબારમાંજ રહેતી હતી પણ હવે નહીં હામ તો રાજા અને પિતા બન્નેને ત્યાં જવું આવવું બંધ થયું છે. ’

‘ એમ કેમ વાર ? ’

‘ હવે તો બન્ને મારા જીવના તરત્યા થયા છે. ’

‘ હશે બન્નેને ત્યાં જવા આવવાનું બંધ થવાનું કારણ તો હું પછી સંભળીશ, પણ વિજયા તું પ્રથમ મને કહીશ કે તારા પિતા સુજનસિંહ લોહીના પ્યાલાના નામથીજ કેમ ડરે છે કંપે છે ધુન્ને છે ? એમાં શો ભેદ છે ? ’

વિમળા એકદમ ધુજી ઉઠી તેનું હૃદય ઘડઘડ લાગ્યું તોપણ તે બોલી:— ‘ મહાબળ તે વાત યાદ કરતાં કંપારી છુટે છે, ત્રાસ થાય છે હૃદય ભેદક બનાવ છે. ખેર હું કહીશ તો ખરી પણ વાત ધણીજ ગંભીર છે. ’

‘ મહેં, પ્રથમથીજ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે તો બચ ધરવાનું શું કારણ છે ? તું નકકી જાણુજે કે હું બેચયતી નહીં યાઉ. ’

‘ ના જી. હું કહું છું મારે હૃદયજ સાક્ષી પુરે છે કે આપ મારા હિતસ્વી છો અક્ષરે અક્ષર હું તમને કહીશ કોણ જાણે કેમ આપના ઉપર મને સ્વાભાવિક પુજ્યભાવ થાય છે. આપના ચરણ કમળ ઉપર પ્રીતી થાય છે. ’

વિમળાના આ શબ્દો હૃદયમાં સુસરા સાધુની છાતીમાં ઉતર્યા તેમ ચક્ષુઓમાંથી આંસુ ગરવા લાગ્યાં પણ બળતી ધુણીમાંથી રા-ખતી ચપટી ભભરાતી આંસુ સુકવતાં તે બોલ્યો:— ‘ જેમ ઇશ્વરની

ધમ્મ હોય તેમ બને છે, હવે તો એ ભેદ સાંભળવા શ્રવણે ધમ્મ થાય છે.

‘પણ એ સાથે બહુ લાંબી વાત કહેવી પડશે.’

‘કાંઈ દરકત નહીં હું સાંભળવા તૈયાર છું.’

‘સાંભળનારે મહારાજ કહું છું.’ વિમળાએ વાત કહેવી શરૂ કરી.

લોહીના પ્યાલાનો ભેદ.

‘હું નાનપણમાં એ રાજના દરબારમાં રોજ આવતી જતી હતી. અને કોઈ કોઈ વારતો થોડા દિવસ ત્યાં પણ રહેતી હતી. આ દરબારના મહેલમાં એક સુંદર આ નામની બાળકી પણ રહેતી હતી. બે કે તે ઉમ્મરમાં મારાથી મોટી હતી છતાં તે મારા ઉપર મારી બહેનપણી થઈ ઘણી પ્રીતિ રાખતી હતી અને મને પ્રાણ સમાન ગણતી હતી.

સુંદરઆનાં માતૃપિતા કોણ તે મને માલુમ નહીં. તેમ તેનું કોઈ વાલીવારસ પણ હતું કે નહીં તે પણ હું જાણતી નહોતી. આ વિષે હું તેને કોઈ કોઈ વાર પુછતી, પણ રડવા શીવાય બીજા કશો ઉત્તર તે આપતી નહીં, અને તેણે મને દિલગીર ન કરવાને પછી તે પુછવાનું પણ મહેં છોડી દીધું હતું. હું અને એ (નિર્મલસંદ) પણ એક બીજાને નાનાપણથીજ એળખતાં હતાં કારણ તે પણ નાનપણથીજ રાજના આ મહેલમાં આવ જન્મ કરતા હતા. અને સુંદરઆ તેમને બાઈની માફક ગણતાં હતાં અને હું સુંદરઆને બહેન કહીને યોગાવતી હતી. સુંદરઆ અને મેને, ‘મનેનું કહ્યું’ રાજ કરતા હતા અને મારો વિવાદ તેમની માથે સુંદરઆના કહેવાથીજ થયો હતો.’

‘સુંદરઆનું નામ સુંદરઆજ હતું કે કાંઈ બીજું હતું ?’

‘તેમનું બીજું નામ કોઈ દિવસ પણ સાંભળવામાં તો નહોતું આનું પણ એક બંધકર બનાવથી મને જણાયું હતું કે તેમનું એક બીજું નામ પણ હતું.’

‘એ કયું નામ વાર ?’

‘તે હું આગળ જણાવીશ, આપ હાલ તો હકીકત સાંજો,’ વિમળાએ આગળ કહેવું શરૂ કર્યું.—

‘રાણીજીએ મહારાજને ઘણીવાર કહ્યું કે હવે સુંદરઆ ઘણી મોટી થઈ ગઈ મારે કંઈક તેનો વિવાહ કરવો જોઈએ. પણ રાજજી કંઈ ગણકારેજ નહીં. થોડા વખત પછી મહારાજની વર્તણૂકથી રાણીજી અને બીજા કેટલીક બાઈઓના જાણવામાં આનું કે રાજ

ની દાનત શ્રેષ્ઠ થઈ હતી અને તેથીજ તે તેનો વિવાહ નહોતા કરતા "

" હરામખોર , પાણી, બેઠમાન સાળો, ચોર, હાં, આગળ ચલાવે "

" રાણીજીને આથી ઘણુંજ ખોટું લાગ્યું અને કેટલીક વાર તો રાજ સાથે ગળડો પણ કર્યો. આખરે એક દીવસ તો રાજાજીએ સ્વપ્ન કહી દીધું કે:—સુંદરબાનો વિવાહ કોઈ દીવસ પણ નહીંજ થાય. આ વાત રાણીના કાનમાં તીરતી માફક લાગી; તેમ સુંદરબા તો ચહેલાં પથ્થુ ગિસ્તેજ થયો. અને બચથી રાજ સાથે બાલવું ચાલવું પણ બંધ કર્યું. પણ ચાર દીવસ પછી એકાએક સુંદરબા મહેલમાંથી ગુમ થઈ ગયો. રાજાજીએ રાણીએ શોધ કરી, બધી દાસીઓ ને મારી. કુટી; કેટલીકને મહેલમાંથી કાઢી મુકી. રાણી સાથે પણ બાલવું ચાલવું બંધ કર્યું પણ સુંદરબાનો પતો તો નજ લાગ્યો."

"શુ. હજી સુધી તેનો પતો નથી ખાધો ?"

" અરે મહારાજ ! સાંજનો તો ખરા, હું કહું છું. એકવાર કેટલાંક વર્ષ ગયા પછી એકદાસીને રાણીને મેં એમ કહેતાં સાંજળી કે.-હવે તો સુંદરબાને બીજો છોકરો પણ થયો. પહેલી છાડીને પણ ત્રણ વર્ષ થઈ ગયાં. ધધર કરેને એના પતિનું લાંબુ આયુષ થાય, સાંભળવા પ્રમાણે તે બહુ લાયક છે અને સુંદરબાને અને એમને બહુ સારૂં બને છે."

" સુંદરબાની રૂબરૂ મારાં લગ્ન તો થઈ ગયાં હતાં. અને હવે હું સાસરે રહેતી હતી. સુંદરબાના ગુમ થવાથી હું અને તે પોતે બન્ને દીવસગીર થયા હતાં અને આથી મેં પણ દરબાર મહેલ ની આવરજવર બહુજ ઓછી કરી નાંખી હતી, પરંતુ જ્યારે રાણી જીને મોઢો થતી પેલી વાત જ્યારે મહેલ સાંજળી ત્યારે હું એક તરફથી ખુશી થઈ હતી. અને તે હતીકત એમને પણ ધેર આવી કહેતાં તે પણ સાંજળી બહુજ ખુશી થયા હતા અને સમજી ગયા હતા કે રાણીજીએ કંઈ બીજો લગ્ન કરી દીધાં હશે. પછીથી તો એમ જણાયું કે રાણીજીએ તેમને પિયર સુંદરબાને મોકલ્યાં હતાં."

" તમારા સાસરામાં કોણ કોણ છે ?"

" સાસરે તો મહારાજ ! કહેવાનું છે. અડીને તો કોઈએ જાનું સગુ નથી. હા, પાંચ સાત પુરુષ અને ઓઝો છે. કોઈને તે કાકા કહે છે. બીજાને માસા, ત્રીજા કોઈને કાકી એમ જુદા કહીને તે બોલાવે છે: પણ ખરું તો કોઈએ નહીં. તેમનાં માતાપિતા તેમને ધાવણા મુકી મરી ગયાં હતાં. રાજાએ તેમને ઉછેર્યા, રાજા તો

તેમનું બહુ માન રાખી અહો અહો વાનાં કરતા હતા પણ તે રાજ વારંવાર મને કહ્યા કરતા કે રાજ ધણો બેઠમાન છે અને એક દી વસ મારા અને એમના વચ્ચે બગડવાનું.

“ખેર. પછી શું થયું ?—”

“ ધણા દીવસ પછી એક દહાડો રાણીજીએ મળવાને મને મહેલમાં બોલાવી હતી અને હું ત્યાં બે ચાર દિવસ રહી. આ અ-રસામાં એક રત્નિએ એમ બન્યું, કે હું સુષ્ઠ ગઈ હતી; મારી પથારી રાણીની સાથેજ હતી, આમ તેમ બાજી દાસીઓ પણ સુતી હતી. રાણીજી તો ઉંઘતાં હતાં પણ મને ઉંઘ નહોં આવેલી. એવામાં એકાએક એવો અવાજ મારે કાને આન્યો—” હાથ ! આખરે બિચારી સુંદરબા સપડાઈ-ફસાઈ ગઈ ચાલો દીવાનખાનાના ઉપલા માળના બગીચામાંથી બેઠાએ કે કેવી રીતે તેના પ્રાણુ સેવાય છે. પછી આવીને બાઈ સાહેબ (રાણીજી)ને ઉકાડી શું.”

“ અવાજ સાંભળીને હું ચમકી. મારું કાળજી કંપવા માંડ્યું, છાતી ધુન્વા લાગી. હું બહાવરી બની. શ્વાસ લેવો પણ મને તો ન સુઝે. હું પથારીમાં બેઠી થઈ અને કંઈક વિચાર કરીને ઉપરના માળે ગઈ અને ધીમે ધીમે એ બગીચા પાસે જઈ પહોંચી કે જે દિવાનખાનામાં પડતું હતું. છાતીપુર ચણેલી એક નાની બીંતના ઉપર હું કુદીને મઢીને હું બગીચેથી જોતા લાગી તો—ઝાંખો ઝાંખો દીવો ત્યાં બળતો હતો અને તેથી દિવાનખાનાની સર્વ ચીજો જોવામાં આવતી હતી. મારા જતા પહેલાંજ એ બાઈઓ તો અહીં પહેંચી ગઈ હતી.”

“ એ બે કાણુ હતી ? ”

“ એ બંને રાણીજીની દાસીઓ હતી. મને જોતાંજ તે બંને હાથ જોડી કહેવા લાગી કે—” પરમેશ્વરને ખાતર જો જો અમારા અને તમારા જન જાય એવું ન થઈ જાય ! જો રાણા જાણશે કે કોઈના જોવામાં આપણે આવી ગયાં તો વગર મોતે મારવા જઈશું અને કોઈ રીતે આપણે છુટીશું નહીં. એના જવાબમાં મેં કહ્યું કે—‘તમે નિશ્ચિત રહો. કોઈને જરાયે ખબર નહીં પડે!’

“ દિવાનખાનુ ધણુંજ પુરાણુ હતું. અને રાજાએ પેલાના માટે નવું દિવાનખાનુ બંધાવ્યું ત્યારથી ધણા વર્ષથી આ દિવાનખાનું ખાલી પડ્યું રહ્યું હતું. કોઈ દિવસ દિવાનો પ્રકાશ તો એમાં હોયજ શાનો ? ! લોકો માનવા હતા કે તેમાં ભુત પ્રેત રહેતાં હતાં અને તેથી તે તરફ કોઈ જવું પણ નહીં.

ઝાંખા બળતા પ્રકાશમાં એમ જણાયું કે સામે સુંદરબા માથુ નીચુ ધાલીને બેઠાં બેઠાં આંસુ નીગારતાં હતાં. એક બાજુ તરફ

જમીન ખોદવાના ચાર પાંચ કોદાગા પડ્યા હતા અને બીજી તરફ મારીના પાણી બરવાના વીસ પચીસ ઘડા પડ્યા હતા. રાજા સુંદર-બાના સામું એકી ટસે ઉભા ઉભા જોઈ રહ્યા હતા. અને તેમની પછવડે મારા બાપ સુજનસિંહ, કશ્યપદાસ. અને હરીસિંહ રાજાના મળતિયા ઉભા હતા. મારા બાપના હાથમાં એક ત્રણ વરસની બાળકી હતી હાથ, તેનું સ્વરૂપ યાદ કરતાં પણ રવાટાં ઉભાં થાય છે. તે બીચારા બાળકની ખુબ સુરતી સુઘાય નહીં એવી હતી રાજાએ સુંદરબાને કહ્યું.—

“ વિજયા શુ તું મારી વાત નહીં માને? તું મારી થઈને નહીં રહે ? ”

‘ શુ નામ લીધું વિજયા ? ’

‘ હા, મહારાજ, વિજયા નામ લીધું અને ત્યારેજ મેં જાણ્યું કે તેમનું નામ વિજયા પણ હતું. ’

‘ અરે રામ ! રામ ! હાં. પછી શું થયું ? ’

‘ માથુ ધુણાવી ના પાડી. ’

‘ પછી. ’

‘ રાજાએ કહ્યું—‘વિજયા ! અમર તું મારી વાત નહીં માનેતો! ખરતાપક્ષ. એશક જખરદસ્તીથી તને મારા કબજામાં લઈ હું મારી કચ્છ પુર્ણ કરી શકું તેમ છું પણ તેમ કરવાથી શુ? હું તને હમેશને માટે મારી બનાવવા માંગુ છું તારી ઇચ્છા હોય તો રાણીને પણ મારી નાંખવા હું તૈયાર છું અને તેને હું મારી રાણી બનાવું સુંદરબાએ આના જવાબમાં કહ્યું—‘અરે દુસ્ત મંડળ ! રે વ્યભિચારી નીચ કુતરા ! તું હદથી જ્યારે શુ બકુલ ? તું સાક્ષાત ઇન્દ્ર બનીને આવે તોપણ તું મારા રદબને ફેરવી શકનાર નથી’ ”

‘ શાખાશ પછી શુ થયું ? ’

‘ રાજાએ મારા બાપ તરફ કંઈ ઇશારો કર્યો એણે તેની પામે હતી તે બાળકીને એક ચાદરની સાથે બાંધીને એક ખાંટીની સાથે હાંધી લટકાવી અને એક ખંજર કાઢીને રહામે ઉભો રહ્યો બાળક બિચારું રડવા. (સાધુ અને વિમળા બન્નેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં) લાગ્યું અને વિજયાબાની આંખમાંથી પણ ચોધાર આંસુ ચાલ્યાં રાજાએ ફરીને કહ્યું—‘વિજયા! હજી માનીજ નહીંતો તારી આ છોડીના લોહીથી તને નહવસવીશ. સુંદરબાએ રડતાં રડતાં કહ્યું—‘હરિમંજા જે થવાનું હશે તે થશે પણ હું મારો ધર્મ નહીંજ ચુકું હું હું મારા સ્વામી સાથે દ્યો કઈ અને તેમની થઈ હું બીજાની થઉં ? ના, ના, તેમ કહી નહીંજ થાય. ’

રાજાએ હરીસિંહ અને મારા આપને કંઈ ઇશારત કરી. હરીસિંહે તરત એક પહોળા મોંનો પ્યાલો તે બાળકની નીચે ધર્યો. મારા આપે ખંજરવને કામ પતાવી દેવાનું ધાર્યું. પણ કોણ જાણે કેમ, તેના દિલમાં દયા આવી કે કાચમાંથી ખંજર પડી ગયું. રાજાને તેની આ અવસ્થા જોઈ ક્રોધ ચઢ્યો. તત્કાલ ખેંચી મારા પીતાની પાસે આવ્યો અને કહ્યું—‘હરામખોર. શું મારી વાત તું નથી સાંભળતો? ખંજરદાર, સાવધ થા. આ બાળકનું લોહી આ પ્યાલામાં ભરી મને આપ અને હું જખર દસ્તીથી આ હરામખોરો વિન્યાને પાઠશ.’

‘લાચારીથી મારા આપે ફરીથી ખંજર લીધું, અને તેનું પાનુ એવા જોરથી ખીચારી રહી બાળકની માથામાં માર્યું કે માથું ધુટી ગયું. લોહીની મેરચલી આ ખનાવ જોતાંજ સુંદરી ગ્રામ પડી. અને હાય ! કરતાં બેસુદ્ધ થઈ નીચે પડી. મારા પણ હોશ કાપે હડી ગયા અને જે હોશ જમીન ઉપર પડી ગઈ, થોડા વખત પછી જ્યારે મને ભાન આવ્યું ત્યારે મેં જોયું તો જુદોજ દેખાવ મારી નજરે પડ્યો. નહોતી દિવાનખાનામાં વિન્યા કે નહોતું પેલું લટકતું મસ્જૂને શરણુ થયેલું બાળક ! ત્યાં તો બીજી જે લાશો પડેલી જણાઈ. રાજા અને તેના સાથીઓ જે જે વાતો કરતા હતા. તે તે સ્પષ્ટ સંભળાતી હતી. રાજાએ મારા આપની તરફ જોઈને કહ્યું—

‘એ જે રંડ’ઓ—દાસીઓ વળી જાણીઆમાંથી મારાં છીદ્ર જોતી હતી. સંઝાગણીઓને જીવતી પણ દરકાર નહી?’ (હરીસિંહની તરફ જોઈ) હરી ! એ જેની લાશને એવી ઠેકાણે ઠર કે હજાર વરસેય ન મળે નામ, નિશાન કે પતો. (મારા આપની તરફ જોઈ) ‘તે’ બહુ ખમખ કર્યું અને વિન્યાને જતી કરી. નકકી હવે તેજતી રહી હશે. હવે જે તેનું માથું કાપી મારા આગળ રજુ કરીશ તો જ તારા પ્રાણ રહેશે. અને આ કામ પણ તારે એવી રીતે કરવું કે વિન્યા ક્યાં ગઈ અને તેનું શું થયું તે એક ચકલું પણ જાણે નહી હવે જરૂર આ હકીકત વિન્યા વિન્યાને કહેશે હવે તો અને તો વિન્યાને પણ જમ બને તેમ જલદી પેલી દુનિઆમાં પહોંચાડવો જોઈએ.’

‘આ સાંભળી મારું કાળજી કપાઈ ગયું. હવે મને પ્રથમ એ જ વિચાર આવ્યો કે હમણાંજ જઈ તેમને આ વાત જણાવી દેવી કે જોયી તે પે પોતાનો પ્રાણ બચાવી શકે. એકદમ લાંથી હું નાસી છુટી અને મહેલમાંથી દાસીને લઈ હું મારે ઘેર ચાલી ગઈ.’

સાધુ મહાશય વિન્યાની આ વારતા સાંભળી ધુજી ઉઠ્યા.

ચોડીવાર સુધી તો કાંઈ બેલી પણ ન શક્યા. પણ પછીથી બોલ્યા
'એ રાજા ઘણો દુસ્ત અને દગાબાજ છે. ઇશ્વરની ઇચ્છા હશે તો
બહુજ નહીં કર્યાં કરે ભોગવશે.'

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ચેલી જમીનદારો અને સરદારોની મળેલી કમિટિમાંથી ત્રણ
સાથીઓ અને નહારસિંહને સાથે લઈ વિજયસિંહને શોધવાની કળેલા
ખડગસિંહ થોડેક આગળ ચાલ્યા તો ત્યાં તેમને જમીન ઉપર પડે-
લી એક લાશ જણાઈ. દિવાળી તપાસતાં રાખના કાંઈ માણસની તે
લાશ છે એમ સમજાયું.

'રાખનાં મનુરો અને વિજયસિંહને અહીં ઝપાઝપી થઈ હશે
એમ લાગે છે' નહારસિંહે કહ્યું.

'જરૂર એમજ થયેલું ત્યારે તો નકી વિજયસિંહને પકડીને
રાખનાં માણસોજ લઈ ગયેલાં' ખડગસિંહે જણાવ્યું.

'ત્યારે જો આ વખતે અમે મહારાજ પાસે પહોંચી જઈએ
તો જરૂર વિજયસિંહ મળશે.' નહારસિંહ બોલી ઉઠ્યો.

'હું આ વખતેજ મહારાજની પાસે ચાલ્યો,' ખડગસિંહે કહ્યું
અને નહારસિંહને પુછ્યું-'શું આપ મારી સાથે આવી શકશો?'

'આવવામાં શી અડચણ છે? હું કાંઈ ઓછોજ તેનાથી ડરું છું અને
વળી આપ નામદાર મારી સાથે મારા મદદગાર છો તો પછી ખીમતી
શી ગણતરી? વળી? મને ત્યાં ઓળખેછેય કોણ તે?'

'શાબાશ, આપનો બહુ બહાદુરપીરછો. પણ આ વખતે ત્યાં
જવાની સલાહ હું આપને નથી આપતો. કોણ જાણે ત્યાં શીએ હ-
કીકત અને. આપે તો અહીંજ આગ્રાવળ શરતા રહેવું હું જાઉં છું,

(કંઈક શંકા ખાઈને) પણ આપે અહીં એકલા રહેવુંને પણ
ચોગ્ય નથી''

'આપે એ બાબતમા નિરભય રહેવું હું એકલો નથી સા-
થીઓ આમતેમ આટલ માં શરતાજ હશે'

'હીક, તો આ ત્રણ જણને તો મારી સાથે લઈ જાઉં છું.'
ત્રણ જણને સાથે લઈ ખડગસિંહ મહેલ તરફ ચાલ્યા.

રાખના હુકમ પ્રમાણે દરવાનોએ રોકવા પ્રયત્ન કર્યો પણ
ખડગસિંહે ન ગણકાર્યું તેમ દરવાનો પણ ખડગસિંહને નેપાળના
સેનાપતિ તરીકે જાણતા હોવાથી કંઈ બોલી શક્યાજ નહીં.

પ્રેમજાત ખડગસિંહ દિવાનખાનામાં એવે યોગ્ય વખતે જઈ પહોંચ્યા કે રાજા તેના જે સલાહગીર મહાદે વજીઅને લુપતસિંહજી સાથે વાતો કરી રહ્યા હતા અને ચાર આદમીઓ એક લાશ ઉઠાવી લાવી આવ્યા હતા. આ લાશ વિજયસિંહની હતી અને તેને રાજાની રહામે મુકી હતી વીજયસીંહ મરી ગયો નહોતો પણ ધણોજ ધાયલ થયેલો હોવાથી બેહોશ થઈ ગયો હતો.

એકએક ખડગસિંહને ત્યાં આવી પહોંચેલો જોઈ રાજા અચમ્બો પાગ્યો અને કાંઈક ખંચકાલો દિલગીરી તેના મુખ ઉપર જાણ મધ પણ દુરતજ સાવધાન થઈ ગયો અને ઉઠીને માત્ર પુરતક ખડગસિંહને આવકાર આપી પોતાની પાસે જેસાડ્યો અને જોડ્યો - 'જુઓ સાહેબે બહુ મહેનતે આપણા પ્રિય રાજકુમારનો ખુની વિજય જોને સેતાન નહારસિંહ છોડાવી લઈ ગયો હતો તેને ફરીયા પકડ્યો છે.'

ખુનીને પકડવા માટે આપને હું અભિવંદન આપુ છું મેં સારી રીતે તપાસ કરી છે અને હવે નિશ્ચય ઉપર આવ્યો છું કે વિજયસિંહ ધણોજ સેતાન અને નિમકદરામ છે. હું મારા હાથેજ તેનું માથું કાપીશ. વળી એક બીજી વાતની પણ તમને હું સુનારક'વાઢી આપું છું.'

"એ કઈ વાત ?"

"એજ કે, આપના મહોદ્દા દુસ્મન નહારસિંહને પણ આ વખતે મેં પકડ્યો છે."

"વાહ, વાહ, એતો એક મહોદ્દું કામ થયું, આપને ઉપકાર જન્મ પર્યંત નહીં જૂલાય, એ ક્યાં છે ?" ખુશી થતાં રાજા એ પુછ્યું.

"પોલીસ પહેરા નીચે મેં મારા લશ્કરમાં તેને મોકલ્યો છે, વિજયસિંહને પણ મારે સ્વાધીન કરો એ વધારે યોગ્ય છે. આપના માણસોને હુકમ કરો કે માન તંખુમાં તેને પહોંચાડે. કાલ મારો વિચાર દરવાર બરગતો છે. તેમાં અહીંની સમગ્ર રમ્યતને આવવા દરમાવવું. તે વખતે નેપાળના રાજા તરફથી એક પઢવી આપને મળશે. અને વિના પુછ્યે ગાછે એ જન્નેતે હું મારા હાથથી મારીશ વળી આ જે શિવાય બીજા પણ જે ચાર આપના દુસ્મન છે તેમ તે પણ તે વખતે ફાંસીનો હુકમ મળશે."

"આપને શી રીતે માલમ પડ્યું કે મારે બીજા દુસ્મન પણ છે?"

"નેપાળ મહારાજાએ જ્યારે મને અહીં રવાના કર્યો ત્યારેજ મને તાકીદ કરી હતી કે આપને મદદ કરવી અને આપના દુસ્મનો

તે ખોળા ખોળાને મારવાઃ હરિપુરની રમ્યત ધણીજ એ પ્રમાણ અ-
ને ચાલ બાળ ખેલનારી છે માટે તેને ચીડવવાને કરણસિંહને એક
પત્ર અને ધિરાજની પદવી આપવી આ આગ્રાને અનુસરીને અહીં
આવતાંજ અત્રે જમીનદારો અને સરદારોની કમિટિમાં હું મળી ગ-
યો. તેમની ગુપ્ત મૈત્રિમાં સામેલ થયો અને પછી આપના દુરમનો
ને શોધવાનું કામ જરાયે કઠણ ન લાગ્યું.”

“આપે મારા ઉપર મ્હોટી કૃપા કરી. આપના હુકમનો અના-
દર હું કરુંજ કેમ ? આપે તો મને આપનો તામેદારજ ગણવો. શું
આપ મારા દુરમન કાણ છે તેમનાં નામ જતાવી શકો તેમ છો ?”

“હું આ વખતે નામ નહીં જતાવું. કાલે દરબારમાં આપની
સમક્ષજ તેમને ખોલાવી ફાંસીનો હુકમ આપીશ. એ લોકો પણ
આશ્ચર્ય પામશે કે શી રીતે હું તેમનો ભેદ કરી ગયો.”

ખડગસિંહ રાજના દિવાનખાનામાં આવતાંજ રાજ ગબરાયો હતો.
અને બીન્યો હતો. પણ સાવધ થઇ વિચારયું હતું કે ખડગસિંહ સાથેનો
માન પુરવઠજ વરતાવું; પરંતુ ક્ષાગ આવેતો અહીંજ પુરો કરી નાંખવો
કે કાઢને કાને વાત જવા પામેજ નહિ.

તેમ ખડગસિંહના મનમાં પણ તુરતજ આંચું હતું કે હું
એકલો ફક્ત ત્રણજ માણસ સાથે અહીં આંચો તે ઠીક ન કરું
અપિ એમ ન થાય કે રાજ મારી સાથે ફગો રમે, કારણ કે યો-
ડીવાર પહોંલાંજ જણાય છે કે રાજનો એક માણસ કમિટિમાં આવી
ભરાયો છે અને તેના દ્વારા રાજએ સઘળી હકીકત સાંભળી હશે.
અને તેથી તે ફગો કરે તેમાં નવાઇ નહીં, આ વિચાર આવતાંજ
ખુદિમાન ખડગસિંહને વારતાનું સ્વરૂપ બદલ્યું. ફગને ફગનાર પણ
ખુદિમાન ફગ નીકળ્યો અને મતલબસર વાતોથી રાજને એવા પે-
ચમાં લીધો કે ન કરે ચુકે ચાં, પણ ઉલટો તેને એમ વિશ્વાસપડ્યો
કે ખડગસિંહ તો મારો માણસ છે અને તેથી તેની સાથે બગાડવું
તે સારું નથી. તુરતજ રાજએ પોતાનાં માણસોને વિજયસિંહને ઉ-
પાડી ખડગસિંહના તાંબુએ લઇ જવાને આજ્ઞા કરી. ખડગસિંહ પણ
હવે દિવાનખાનામાંથી ઉઠ્યા અને પોતાના ત્રણ બહાદુર સાથીઓ-
માંથી એને તુરતજ મલમપટાની તજવીજ કરવાનું સુચવી વિજયની
સાથે જવાને કહ્યું અને એકને લઇ જ્યાં નહારસિંહને ઉભો રાખી
આંચા હતા તે બાળુ વળ્યા.

જે મકાનમાં કમિટિ મળી હતી તેની પાસેજ થોડે દુર
ખડગસિંહને નહારસિંહ મળ્યો. આ વખતે નહારસિંહ એટલે ન-
હોતો પણ તેની સાથે પાંચ સાત ખીજ પુરષો હતા. આ—સર-

વને જોઈ ખડગસિંહે “ કોણ નહારસિંહ ? ” ઘાંટો ખાડ્યો. જવાબ મળ્યો કે. “ જી, હા ”

“આ બીજા સર્વ કોણ ? ”

“ એ સર્વ મારા સથીઓ છે. તે સર્વ આમ તેમ એવી ધા. રણાથી ફરતા હતા કે કદાપિ વખત આવે તો મદદે આવી પહોંચાય.

“આટલાજ છે કે બીજા પણ—?”

“બીજા પણ છે, મરજા હોય તો અડધી ઘડીમાં તો સો ખહાદુરો એકઠા થઈ શકે.”

“તો તો ઠીક; મરણુ આજ તો એકાએક પણ લદાઈ, થઈ જાય એમા કંઈ નવાઈ નથી.”

“વિજયસિંહનો પતો લાગ્યો ?”

“હા. તેને જખમી કરી ન કરણુસિંહનાં માણસો લઈ ગયાં કે તે વખતેજ હું જઈ પહોંચ્યો. પછી તે મારાથી શી રીતે સંતાડે? આખરે તેનાંજ માણસો સાથે મારે તંબુએ મોકલ.વ્યો છે’

“ અત્યારે કેવી સ્થિતિમાં છે?”

“ કંઈ ભય પામવા જેવું નથી. જખમ લાગ્યા છે. જણાય છે કે ખહાદુરે લદવામાં ક્યાશ નહી રાખી હોય. મારાં માણસોએ પટા બાંધ્યા હશે. હવે વાર ન કરો. સરદારો સર્વ આપણી રાહ જોતા હજી એસી રહ્યા હશે”

“ જી, હા, આપણે હજી સુધી નથી ગયા તેથી દિલગિર થતા હશે.”

ખડગસિંહની પાછળ પાછળ નહારસિંહ પોતાના સાથીઓ સાથે જ્યાં કમિટિ મળી હતી તે મકાનમાં ગયા. જમીનદારો અને અને સરદારો જે પ્રથમ ત્યાં હતા તે અઘાપિ સર્વ ત્યાં તેમની રાહ જોતા એકા હતા ખડગસિંહને જોઈ સરવ ઉભા થયા. પોતે આસન લઈ નહારસિંહને પોતાના પડખાનુંજ આસન આપ્યું અને સરવને એસવાનું કહ્યું. નહારસિંહે પોતાના સાથીઓમાંથી એક મ્હોં ખુલ્લુ ન જણાય એવી રીતે બેઠાંની બાંધી બેઠેલા પૂરવને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને બેસાડ્યો.

“ કેમ વિજયસિંહનો પતો લાગ્યો, ” કમિટિમાંથી પ્રશ્ન થયો.

“ હા, રાજના અંગાળ દગાઆજી નોકરોથી તે પ્રસાર્યો હતો; પરંતુ હું ત્યાં જઈને છોડતી આવ્યો છું અને મારા તંબુએ મોકલ.વ્યો છે. હવે સુરસિંહ અને ખડગસિંહને પણ ત્યાંજ મોકલવાં જોઈએ. ”

હુકમનો તુરતજ અમલ થયો, અને દુષ્ટોને બોલાવી એક

બહાદુર સરદારને સોંપ્યા અને ખડગસિંહને તાંબુએ તેની સાથે પહોંચતા ક્યાં.

હવે ન્હારસિંહ તરફ જોઈને ખડગસિંહે પુછ્યું-- 'તમે કહેતા હતા કે રાજકુમાર હજી જીવતો છે તો શું તમે તે બતાવી શકશો?'

'જી હા; વળી તેના જીવતા હોવાથી એક ખીજ સાખીતી પણ આ છે' એમ કહેતાં ન્હારસિંહે કેડમાંથી છોદી એક ચીઠી આપી અને તે વાંચતાં ખડગસિંહની આંખો લાલચોળ થઈ ગઈ.

'નહી આ રાજા ના હાથનીજ છે. તેની મહોર પણ છે હવે વધારે સાખીતીની કાંઈ પણ જરૂર નથી હવે તે બાળક કુમારનો પનો ન લાગે તો પણ શું.' 'ચીઠી તેણે વાંચવા આપી અને એક પછી એક સરવના હાથમાં તે ફરી વળી આ ચીઠી ન્હારસિંહને નહીને તીરે કૃષ્ણદાસ પાસેથી મળી હતી તેજ ચીઠી હતી.

ચીઠી વાંચતાં સરદાર અને મજેલા સર્વે આંખો કોઢથી લાલ થઈ ગઈ રાજાની મહોર. તેના હાથ અક્ષર સર્વ રાજપુત હયાત છે તે સિદ્ધ કરવા બસ હતાં.

'આપ કહેતા હતા કે વિજયની ખરી હકીકત તમે નથી જાણતા તો તે હવે કહેશો? ન્હારસિંહજી!' સરદારે ન્હારસિંહને પૂછ્યું.

'હા. આપ સર્વની સાંભળવા ઇચ્છા હોય તો કહું' એમ કહી તેણે કરણસિંહ સહોડ અને કરણસિંહનો હેવાલ પોતાનો બાળ વગેરે જે હકીકત વિજયસિંહને પુર્વે કહી હતી તે અહીં સર્વ મરદારોની સમક્ષ કહી વળી વિજયને સંકટગૃહમાંથી મુક્ત કરવા સાંજમાંથી અને પોતાની બહેન વિજયાની હકીકત જે વિમળાએ સાંકળીને કહી હતી તે પણ જણાવી. વિજયાનો હેવાલ ન્હારસિંહને થોડો ઘણો નો માત્રમ હતોજ વિશેષ વિમળા દ્વારા વિજયે જાણેલો ન્હારસિંહને તેણે કહ્યો હતો વિજય નહોતો જાણતો કે વિજયાની જે હકીકત તેણે વિમળાદ્વારા સાંભળી હતી તેજ વિજયા તેની બહેન હતી.

હકીકત સાંભળી સરવ ખેચેન બન્યા, આંખોમાંથી આંસુ ગાળવા લાગ્યા અને ખેંચમાન કરણસિંહ રાજાને ગાલિપ્રદાન કરવા લાગ્યા હવે સરવ તે દુષ્ટને સજા કરવા અને ખરા હકદાર વિજયસિંહ ન્હારસિંહને ગાદીએ વિરાજતા કરવા તત્પર થયા અને નેપાલ સરદારે પોતાની ફોજ સાથે તેમને મદદ આપવાનું સ્વીકાર્યું,

'મારી બહેન વિજયાની હજી પણ વિશેષ હકીકત છે અને

તે આ બાઇ કહેશે ' પોતાની પાસે બેઠેલા સાથીને ઇશારો કરી બતાવતાં ન્હારસિંહે કહ્યું.

તેમના મુખ ઉપરથી આચ્છાન લઇ લેવામાં આવ્યું તે કદ-ખાનામાં બાળકને સાથે લઇને ગયેલા જે રાય સાહેબનું વરણન આ-પણે આગળ વાચ્યું હતું તે રાયસાહેબ અત્ર પ્રત્યક્ષ થયા. તેમણે હકીકત કહેવા માંડી:—

‘ રાજના દુષ્ટ હિંદુશની ખબર રાણીને પડી જવાથી રાણીએ પોતાના પિયરમાં (સુંદરબા) વિનયારને મોકલી દીધાં અને તેમનું લગ્ન મારી સાથે કરવામાં આવ્યું ઘણા દિવસો અમે સાથે, રહ્યાં જે દરમિયાન એક પુત્ર અને પછી એક પુત્ર એમ બે સંતાન પણ થયાં રાજા બોળ કર્યાજ કરતો હતો પણ પતો ન લાગ્યો આખરે જણાયું કે તેનાં લગ્ન મારી સાથે થતાં હતાં આ ઉપરથી તેણે મારે લાંબી ચોરી કરાવી અને તે અને એક પુત્ર એકાએક ગુમ થયાં ત્યાર પછીની હકીકત તો તમે જાણી છે તેનો ધરમ ચુકાવવા રાજાએ અથાગ મહેનત અને બહુ પ્રયત્નો કર્યા પણ વ્યર્થ ! આ-ખરે તેના દેખતાં તેની પુત્રિનું ખુન ! અરેરે એ ત્રાસ જનક દે-ખાવ—તેની સ્થિતિ કેવી દયા જનક છે ! ! ! જ્યારે તેમને કદ-ખાનામાં નાંખ્યાં ત્યારે કેટલીક દાસીઓ સેવામાં સોંપી હતી એક દાસી ખીચારી દયા ખાઈ લાંબી આવી અને ખબર કહી ગઈ કે તે પીડાય છે અને મળવાને ઇચ્છે છે. આથી હું બાળક સાથે છુપા-વેશે શહેરમાં આવ્યો, પુષ્કળ પૈસો ઉઝાડ્યો કેટલોયે પ્રયાસ કર્યો અને આખરે બે ચાર દિવસ ઉપરજ કદખાનામાં પ્રવેશ કરી મળી શક્યો. કદખાનામાં તેની અવસ્થા કહી જાય તેવી નથી વિનયસિં-હને સંકટગૃહમાંથી ન્હારસિંહે છોડાવ્યા છે એ હકીકત મને માલમ પડી—ખીજા પણ પહેરાવાળાઓ આ હકીકત જાણતા હોય એમ લાગ્યું પણ સરવના મન વિનયસિંહ તરફ હોવાથી કોઈ જાણતુંજ ન હોય એમ બતાવય છે.

વિનયા વિનયસિંહ મારો બાઇ છે એમ જાણે છે છતાં રા-જના ભયે તે વાત જાહેર કરી શકી નહોતી. તે પણ વિનયાસિંહ છુટકો છે એ હકીકત મારા હારા જાણીને ખુશી થઈ છે હું ત્યાં હતો ત્યારે પેલો રાજાનો માનેસો દુષ્ટ હરીસિંહ પણ આવ્યો હતો પણ તેને મેં મારી નાંખ્યો તેને ઠેકાણે પાડવા જતાં ન્હારસિંહનાં બે માથસો સાથે મુલાકાત થઈ ન્હારસિંહ અને વીજમસીહને મળ-વાની મને બહુ ઇચ્છા હતી મને મેળવવાનું તે માણસોએ સ્વીકાર્યું અને અમે ચાલ્યા આગળ ચાલતાં રસ્તામાં રાજાનાં માણસોથી

સપડાવાનું આખું પથુ પ્રસ્વરેઝાએ એક પુલ નીચે સંતાઇ બે-
સતાં અને બચી ગયા અને આખરે ન્હારસિંહ અને વીજયસિંહને
મળવાની હમેશાં ખર આવી.

‘ તે છોકરો ક્યાં છે ? ’

‘ ન્હારસિંહની મુપતમાં છે. ’

‘ તમારો સરવતો હેવાલ ખરેખર હૃદયદ્રાવક છે. વળા વિમળા

ઉપર તો શું એ વીત્યુ હશે અને તે ક્યાંયે હશે. ’

‘ હું કંઈક હકીકત જાણું છું. ’ ન્હારસિંહે કિતર આપ્યો.

‘ ત્યારે હજી, તે કહેવાનું આપ યોગ્ય નથી ખારતા ? ’

‘ કહેવામાં કાંઈ હરકત નથી. આપ એ તો જાણી ગયા છો કે

તેના બાપનેજ તેનું ખુન કરવા આજ્ઞા થઇ હતી. ’

હા, એટલા માટે કે તેણે દિવસખાતાની ખારીમાંથી જોવા

માટે ઘસીએવું ખુન કર્યું અને વિમળાને જલ્લી કરી

હા. રાખવું એમ પણ કહેવું હતું કે જે તે તેની થવાનું

સીકરે તો બચાવી. સમજાવવાનું કામ હરીસિંહને સોંપવામાં

આવ્યું હતું. પણ વિમળાએ તેનો અવહર કર્યો, આખરે મુજબસિ

હ મારવા તૈયાર થયો ત્યારે એટલામાં જ હું હતો. એક સાધુ મહા

શય પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને મારી મદદથી તે તેને બચાવી

શક્યા. આ વખતે વિમળા એ સાધુ મહાશયની પાસેજ છે. ન્હારસિ

ંહે હકીકત જણાવી.

એક સાધુના ઉપર આપે કેમ વિશ્વાસ ધર્યો છે

તે સાધુનો મને પૂર્ણ બરોસોં છે. તે બહુ ધર્માત્મા છે. તે

ક્યાંના છે તે તો હું નથી જાણતો પણ તે બહુને મળતા કરતા નથી

મારાપર તે બહુ પ્રેમ રાખે છે. મેં મારી ખરી હકીકત એમને કહી

છે. હું સર્વ વર્તન તેમની સલાહ પ્રમાણેજ કરું છું. અને તેમને મા

ટે ખાવા પીવા વિગેરેની તજનીજ પણ હુંજ કરું છું.

હું તેમની મુલાકાત કરી શકીસ ખડગસિંહે પૂછ્યું.

તે તો જેવી તેમની ઇચ્છા. કદાપિ તે ના પણ કહે આકાશ

તરફ જોઈને હવે લગભગ સવાર થવા આવ્યું મારે શહેરમાં રહેવું

તે યોગ્ય નથી.

આપ મારે ત્યાં રહો તેમાં કાંઈ હરકત નથી

તે તો જેવી તેમની ઇચ્છા. કદાપિ તે ના પણ કહે આકાશ

તરફ જોઈને હવે લગભગ સવાર થવા આવ્યું મારે શહેરમાં રહેવું

તે ચોખ્ખી નથી

આખા મારે ત્યાં રહો તેમાં હરકત નથી

ના પણ એક કરવાથી કાંઈ વિશેષ લાભ નથી વિચારીને
સુપરત આપને કરનો જાડું છું. રાજ સાહેબને હું સાથે લેતો જાઉં
છું. જ્યારે હુકમ થશે ત્યારે પાછા અમે તો હાજરના હાજર.

હીક એમ કરો. પણ હાં, એક વાત રહી ગઈ. તે કંઈ.

જે વખતે વિજયસિંહને છોડવા હું રાજની પાસે ગયો ત્યારે
પ્રસંગાનુસાર જોવી મતલબની વાત કરેલી કે કાલ ગામમાં એક દરબાર
હું બરીશ અને ને વખતે મહારાજા ને પાળ તરફથી અભિરાજની
પદવી તમને મળશે. મેં એ હકીકત કંઈક ઉદેશથી કરી હતી તમારો
તેમાં શો અભિપ્રાય છે.

વાત તો બહુ જ સારી હતી. દરબારમાં બધી માઝા જોવાશે કંઈ
કંઈ તરેહની કળીઓ ખીલશે. પણ સાચેટ તો અમે તો પણ થાય એ
માં નવઘ નહીં વખતે જાગણી પણ થાય આથી જો એમ વિચાર
ર થાય છે કે આપ કહ્યો દિવસ તો કાઢીજ નહીં લગાડતો પૂરો
બદોબસ્ત કરી લેવો જોઈએ હું પણ જાણી તેમણે કરી લાગશ

સર્વ ભરાવણ સભાસદોનો પણ જોઈએ વિચાર જણાવો ખ
અગસિંહે પણ એમજ કરવું ધાર્યું. જુદી જુદી વાત થતાં હવે દર
બાર દરબાર કરવામાં આવ્યો રાજ સાહેબની સાથે નહારસિંહ આ
લ્યો ગયો સરદારે પોત પોતાને ધેર ગયા. અગસિંહ પણ પોતાના
તાંબુએ પધાર્યો અને વિજયને મળ્યા વિજય અત્યારે તો હોશમાં
આવી ગયો હતો તેને સર્વ હકીકતથી જાણીતો હતો.

દરજીસિંહ રાજ પાસેથી વિજયને છોડવી લાવી અગસિંહ જ્યારે
પાછા વળ્યો ત્યારે તેમની પછવાડે પછવાડે એક મનુષ્ય આવતો જ
ણાતો હતો આ ખીજે કાંઈ નહીં પણ રાજનો મગતિયો પેલો ભૂપ
તસિંહ હતો.

અગસિંહની રસ્તામાં આવતાં જ્યાં નહારસિંહની મુલાકાત થઈ
કે તે વખતની વાતચીતના સ્વરૂપથી ભૂપતે લાગ્યું કે સગદાર કર
જીસિંહનો દિવસવડજ હતો તેણે રાજજી સાથે પ્રવચ્ન ખાણી ખેલી
હતી પરંતુ નહારસિંહ નામથીજ ભૂપત ચળક્યો અને તે કાણે તે કાં
ઈ પણકયો શિવચ કે બોલ્યા ચાલ્યા શિવામ ચાલતી પકડી ગયો
અને રાજની પાસે પહોંચ્યો.

કેમ આમ ગભરાયેલા જણાઓ છો ? રાજજી પૂછ્યું. 'ક્યાં
આવતા હતા ?'

અડગસિંહની પાછળ પાછળ ગયો હતો કુમારનાથ ?

‘ કેમ વાર ? ’

અરે બધું સાળુ હધું નીકળ્યું.

શું કહો જોઈએ

અરે અડગસિંહે તો દગો દીધો તેનો બેઝમાન જુદો નીકળ્યો
આપમુને ખોટું બરાબી તેનો બહાર નીકળતાંજ ન્હારસિંહને મળ્યો
તેતો તેનો મિત્ર લાગે છે

‘ તમે શી રીતે જાણ્યું કે એ ન્હારસિંહનેજ મળ્યો હતો ? ’

‘ તેનું નામ દમને જુમ પાડી હતી ’

‘ શું ન્હારસિંહને વિજયસિંહ સાથે અડગસિંહ મળ્યો હતો ? ’

‘ ના જ વિજયને તો તેણે તાંબુએ મોકલ્યો અને પાતે એ
કોણ ન્હારસિંહને મળ્યો. ’

‘ તારે શું મને તેને ધાપ મારી. ’

‘ જી. હા. ’

‘ સાળાની જો પહેલી ખબર પડી હોત તો પુરેકરી ગંખતને

‘ સાહેબ જો આ વખતે સૌ માણસ આપો તો ન્હારસિંહ અને
અડગસિંહ બન્નેને પકડું. કમિટીમાં તે બન્ને ગયા છે. ’

‘ દિવાના લાગેલો તો રૈયત જો ચઢીડાય તો આ વખતેજ બખેડો
જાગે પહેલું આપણું ચોકસ કરીને પછીજ પગલાં બરવાં જોઈએ.
જુઓ તમે તો તમારી મેજે અડગસિંહની પાછળ જવા પણ મહા-
દેવજીને મેં ખાસ તેની પાછળ મોકલ્યો છે જુઓ તે સૌ ખબર
લાવે છે. ’

ચોડીવારમાંજ મહાદેવજી આવી પહોંચ્યો.

કેમ શી ખબર લાગ્યા ? ’ રામજી પુછ્યું.

અરે ખબર શી ? સહુને ધાપ મારી. ’

હવે તે તો જુપતસિંહે પણ કહ્યું છે. તું વધારે શી ખ-
બર લાગ્યો. ’ ?

‘ મને શી ખબર કે જુપતસિંહ પણ આવ્યા હશે હા એક
ખબર ખીજી પણ છે સુરસિંહ પણ પકડ્યો અને કૂળુદાસને પણ
હાથ કડી પડી ગઈ ’

શું ખરીવાત ? ’ રામજી ચમકીને પુછ્યું.

‘ જી. હા. ’

આમ કરવાની કોની હીમત આવી ? ’

છે. મહારાજા જલારવડીઓ અને માણસો ખુન,

‘ મહારાજા ! ખડગસિંહનીજ તો ખીજા કાના માર ? ’

‘ હાથ તે ખન્ને ક્યાં છે ? ’

‘ કપનાથ ! ખડગસિંહના લશ્કરમાં કેદી તરીકે ’

‘ વાત વધીપડી પણ ઠીક છે વળી જોઈ લશ્કર તે કમખ-ખતોને નહીં છોડું હશે સેનાપતિને બોલાવો મહુ જલદીથી બો-લાવો. ’

‘ જોવો હુકમ ’

‘ અરે નહીં, આવવા જવામાં વાર લાગશે તો મારી સાથે તમે ખન્ને. ’

‘ જોવી આજા ’

રાજા, તેના બે સાથીઓ અને ખીજા પાંચ સવારો, સર્વ સેનાપતિ કરતા જવા નીકળ્યા સેનાપતિને મહારાજા આવે છે એવી વખતે પડતાં જ રહ્યો આવ્યો અને આગતા સ્વગતા કરી એક કલાક સગી છુટી વાત-ચીત ચાલી કઈ મસલત કરી એક કલાક પછી રાજા ‘મહાર’ નીકળ્યા અને મહેલે આવ્યા અને સુતા—આજોટયા અને આખરે ઉઘ્યા સવારમાં ઉઠ્યા છતાં ઉઠાસી તેમના મુખ ઉપર છવાયેલી હતી આખરે એક ચીઠી તેમણે લખી ભૂપતસિંહને આપી અને ખડગ-સિંહ તાસે તે ચીઠી લખેને જવાનેકહ્યું,

ખડગસિંહ પોતાના તંબુમાં બેઠા બેઠા સરદારો સાથે વાતચીત કરતા હતા, એવામાં રાજાનો માણસ આવવાની તે અને ખખર મળી. હાજર થતાં હુકમ થતાં ભૂપતસિંહને ચીઠી સાથે હાજર કરવામાં આવ્યો. ચીઠી વાંચી ઉત્તર લખ્યો કે:—

“જ્યાં સુધી દરબાર કરવાનું મને યોગ્ય નહીં જણાય ત્યાં સુધી એ વાતની શહેરમાં ખખર મોકલવાની જરૂર નથી. આજને બદલે કાલે દરબાર બરવાનું યોગ્ય હું ધારું છું. દરબાર બરવાનો વખત રાત્રિનો અને સ્થાન “જાહેરખાગ” ઠીક પડશે, દરબારમાં અત્રેના મુખ્ય માણસો અને સરદારોને બોલાવવા.

હી.

ખડગસિંહ.

ચીઠી લઈ ભૂપત દરબારમાં ગયો અને અદ્યક્ષપૂર્વક રાજાને આપી વાંચતાં ઘોડીવાર સુધી રાજા ચૂપ રહ્યા આખરે બોલ્યા—“હવે તો ખડગસિંહના પ્રત્યેક કાર્યમાં પ્રપંચ લાગે છે દરબારનો દિવસ હાથ નક્કી કર્યો તે તો જાણે ઠીક ત્યાર પહેલાં ખંડોખસ્ત થયો.

પણ સત્રીનો વખત અને જગા “ જાહેરબાગ ” તેનું કારણ ? ”

“ કોઈના મનમાં શું છે તે થી રીતે અટકાવાય. પણ જનત પરાબ લાગે છે એ પણ પોતાને માટે કંઈ બદોબસ્ત તો કરશેજ તો ? ”

“ જો બને તે ખરું હાલ તો ગોઠવણ કરો. આપણે પણ ક્યાં ડરીએ તેમ છે. સાળું બાગમાં આપણી ફાજ આવી નહીં થકે. ખેર, બહારજ રહેશે. ”

“ વળી તેમણે ત્યાં સિંહાસન પણ મોકલવા કહ્યું હતું. હદા-પી પદવી આપ્યા પછી આપને તે ઉપર બેસાડે. ” ભૂપતે જણાવ્યું.

“ હા. જો સર્વ ચીજોની ત્યાં જરૂરનો છેજ. કાલ શું થશે તે કંઈ અત્યારે જામગીરું નથી. પણ જોતો નકકી કે બંદા કરાવુ-સી હ પણ કમગીર, મોજો. અને એકદમ ઠગાય તેવોતો નથીજ, કે આપણને હિતરીતે તે પોતાનું કામ કરી જાય.

અકરણ ૧૪ મું;

આજે—ફરખાર મળવાનો હતો. બન્ને બોણુથી તક્યારીઓ થવા માંડી હતી. પરીણામ શું આવશે તેને માટે બન્ને અત્યંત હતા હતા. બાબરસિંહ દુરંદ રાજાને યોગ્ય સાક્ષન આપી ખરા હકક દારના હાથમાં વિજયની લગામ સોંપવાની વ્યવસ્થા કરવા ગુલામો હતો. ત્યારે રાજા દરબારમાં અધિરાજની પદવી મળે અને નિર્વિદ્ને કામ થાય તો તો કીક નહીં તો ખડગસિંહ અને તેના સોયાઓનું ફવી ન જાય અને કાશા કેમ ન ખાય તેને માટે સર્વ તૈયારીઓ જતો હતો.

ખડગસિંહ પોતાના તંબુમાં બેસા હતા. દસ વીશ ખીજ સર દારો ઉપરાંત બન્ને બાણુએ નહારસિંહ વિજયસિંહ અને રાવસાહેબ પણ બેસા હતા.

“ હા, એજ કીક છે. કદાપી ફરખારમાં રાજાનાં માણસ કરતાં આપણાં માણસો ગણતરીમાં સહેજ ઓછાં હોય તોય શું ? ” ખડગસિંહે જણાવ્યું.

અરે જ્યાં હું માર નામ કહીશ કે રાજાનો અડધો દમ તો તે વખતે જ નીકળી જશે. ગુ-હેગાર આદમીના હોપકાશ કેટલા ? જ્યાં તેના દેવો તેને મ્હોડે કલાકે પાર” નહારસિંહે મર્જના કરી કહ્યું.

અમે લોકોએ પણ એવો નિર્ણય કર્યો છે કે આ દુષ્ટ રાજની પોલીસીમાંથી હમેશને માટે છુટવું કે લઠીને પ્રાણ આપવો સરદારો-માંથી એક બોલ્યો.

“ હવે કરશે તો એવો વખત નહીં આવે ને રહેજમાં પતી જશે, જે રાજનો પ્રાણ લેવો મેં ધર્મો હોત તો તે કામ તો ક્યા રતું કરું હોત પણ નહીં. આ પ્રસંગની હું રાહ જોતો હતો કે સર્વ લોકોના સમક્ષ સાખીત કરાય કે જેવું વાવીએ તેવું લણીએ સારા કામનો બદલો સારો અને નકારા નરમો બદલો મહે છે જ અને આખરે સત્યનો જ જીતશે. નહારસિંહે જણાવ્યું.

એટલામાં દરબાને એક સાધુ બહાર આવ્યા છે અને પ્રવેશની આજ્ઞા માગે છે એમ જણાવતાં, ખાગસિંહ ઉઠીને ઉભા થયા અને આ પરાપકારી મદદગારની ઇજ્જત સંભાળવી જોઈએ, એમ સરદારો તરફ જોઈ કહેતા સર્વ સાધું બહારજને લેવા સામા આજ્ઞા.

“ આટલો શ્રદ્ધા સિવાની કાંઈજ જરૂર નથી. અમે સાધુ લોક આ પ્રતીષ્ઠાને લાયક ન ગણાવ્યો. સાધુ પુરૂષે જણાવ્યું.

એમ કહેવાની ઇજ્જત જરૂર નથી આપની પ્રશંસા મેં નહારસિંહને મુખેથી સાંભળી છે અને તેણે મારા હૃદયમાં વાસો કર્યો છે.

હશેજવાદો. અત્યંત એ વાતને પણ હાં દરબારને ઘીટેજ જે બહોળસ્ત કરવા ધર્મો નહીં મારી પણ દરબારમાં આવવાના દબા છે કેમ અવાશે પણ જણી આ જટા દાઢી મુઠો અને ભમૂતી લગાવી છે તે જોઈ તો નહીં દેખાય.”

“ ના ના આખરે આવવામાં કાંઈ અડચણ નથી. એમાં ખેદના દેખાવાનું કશું.”

“ પણ આખી રાત્રી દીવસ માટે દાઢી મુઠો ઉતારવી દરબારી કાંઈ લગાવું તે જગતને પોશાક પહેરે તો? !

‘તો પણ કોઈ હાજીર અને સાધુ સરખા ગણાયનો નહારસિંહે હસ્તાં હસ્તાં કહ્યું.

ત્યાં બેઠા સર્વને પણ સાધુજીના આ વાક્યોથી નવાબ લાગી અને નહારસિંહની તો એમ બોલ્યા વગર પણ ન રહેવાયું કે “ આમ કરવાની જરૂર શી છે ? ”

‘કારણ તેવું તમે નથી જાણતા પણ મારી આત્રી છે કે હું સરદારી પોશાક પહેરીશ એટલે તમે છાના નહીં રહો બહાર-સિંહજી ! આપ શક્તી રહો કે નહારસિંહજી કંઈ આકુ આપણું

જોતે નહીં.

હજમને જોલાવવાને તુરતજ જોડવાય થઈ એકાન્ત ઓરડામાં ન્હારસિંહ, ખડગસિંહ અને સાધુજી ગયા હજમ પણ ત્યાંજ ગયો બાંધાજીની જટા કાપી દાદી મુડી અને મુછોના વાળ હજમને ઓછ કરવા માંડ્યા.

સાધુજીનો મહેરો જેમ જેમ સાર થતો ગયો બોધ્યા વગર તેનાથી રહેવાશે નહીં એમ તેને લાગ્યું અને ગભરાઈને સાધુજી તરફ એક ટસેને એક ટસે જોવા લાગ્યો આખરે જેમ તેમ કરી નાખીકને વધાયગીરી આપી ત્યાં સુધી ન્હારસિંહને જાનો થઈ રહ્યો હતો. હવે ઓરડામાં ફક્ત ન્હારસિંહ, ખડગસિંહ અને સાધુજી એ જ ત્રણજ રહ્યા એ ત્રણેની વચે લગભગ એક કલાક લગી વાત ચાલી શું વાત થઈ તે તો ન જણાયું પણ ઓરડાની બહાર ડસકે ડસકે ત્રણેના રડવાનો અવાજ સંભળ્યો વતવિત પુરી થઈ આશ્વાસન અંદર અંદરજ કરવાનું હતું. સાધુજીએ ઓરડાની બહાર નીકળી મુખવટો બાંધી દીધો અને વીંછાય બા. ન્હારસિંહ અને ખડગસિંહ મંડળ તરફ ગયા સાધુજી ક્યાં ગયા અને તેમની આશ્ચર્યનરી વાતો માંથી શું નવું નીકળ્યું તે સમજી શકતો મંડળમાંથી પુછાયા પરંતુ અત્યારે તો સાધુજી ગયા પણ કહેવા બધા છે કે 'મારા પેટમાં, મારી છાતીમાં જે જે બરાબર છે તે હું દરબારમાં જાહેર કરીશ' એમ કહી ન્હારસિંહે તેમને શાન્ત કર્યા.

x

x

x

આ બાળકથી દરબારી બાગમાં કામદુમથી તાલ્યારીઓ થયે જતી આખા શહેરમાં પણ દરબાર બગવાની બગર થઈ ગયેલી હોવાથી પ્રાતઃકાળથી થયેલો-થતી તાલ્યારીઓ જોવા લોકોનાં ટોળેટોળાં બસતાં હતાં. આર માણસ જતા તે દશ પાછાં આવતાં હતાં સંજનાં માણસો સર્વ બહુ કામમાં જતા હોય તેમ કાર્યવત થયાં લાગતાં હતાં એમને એમ સંધ્યાકાલ થયો બાગમાં રોશની શરૂ થઈ બાગના દરેક રવેશ ઉપર પણ વાપક પ્રકાશ જાગૃત્તનો હતો અંદર બહાર સર્વ રથજે જાણે એવી રમત કરી હતી કે જાણે સમગ્ર બાગ પ્રકાશથીજ આચ્છાદિત થઈ રહ્યો હતો અને હવે તે રાત્રીનો સમય થયો હતો અને દરબાર ભગ્વાનો વખત પણ લગભગ થયો હતો જતાં તે વખતે ખરા માન-કનુ જ્ઞાન થતું હતું.

લોકોમાં હજારો વાતો ચતી પણ સમજાતી હતી 'આજે સંજજીને મહારાજની પદવી મળશે એમ કાંઈ કહેતું સમજાતું તો

ખીજી તરફથી. અને નારે રમત આ રાજને ચાલ છે કે નહીં
લેનો. ફેસલો આને અપાશે એમ શબ્દો કાને પડતા ત્યારે ત્રીજી તર-
ફથી અને જુદું જુદું આવ તો વિનયસિંહનો ઇન્સાફ થશે ”
એમજ કોઈ કહેવું આ રાજને હઠાડી મુકી કોઈ સરો રાજ માદીએ
બેસાડસે વિનયને માદી મળશે નકકી એમ થાય તો બહુ સારું આ
પાપથી છુટીએ ’ એમ પણ વાતો કેટલેક ઠેકાણે થતી હતી.

બાગની મધ્યે એક વિશાળ મઠળ ખાસ આ પ્રમગને માટે
તૃપ્તિપાર કર્યો હતો તેને પણ અધિક શોભાથી સજ્જમારવામાં આવ્યો
હતો. મઠપની મધ્યમાં ખડગસિંહની આજ્ઞાનુસાર સિંહાસન ગોઠવવામાં
આવ્યું હતું અને તેની ડાબી બાજુ તરફ રાજ કરજીસિંહ માટે
અને જમણી બાજુ નેપાળ સેનાપતિ ખડગસિંહજી માટે રૂપાની ખુ-
રશીઓ ગોઠવવામાં આવી હતી સ્થાનેની બાજુ સરદાર—અમલદાર
વર્ગ માટે સુખમલ જડિત ખુરશીઓ શોભી રહી હતી.

દરબાર બરાવાનો વખત થઈ ગયો એક પછી એક સર્વ બ-
રાવા લાગ્યા ખડગસિંહ અને રાજ એ પણ પોત પોતાનાં આસનો
હીંમાં નંદારસિંહ વિનયસિંહ અને રાયસાહેબ પણ હતા પરંતુ સધુજી
પોતાના સુખ ઉપર બેઠાની સહીત બેઠેલા હેવથી સર્વ કોઈ તેમજ
રાજજી પણ એ કોણ હશે એમ આ શક ખાતા હતા.

રાજ અને રાજનાં માણસો નંદારસિંહને તો ઝોળતાંજ નડોતાં
પણ વિનયસિંહને વિના કડીએ છુટો અત્રે આવેશે. જોઈ રાજનાં
અણુ પ્રાધાનિય કરવા લાગ્યાં પણ આ પ્રસંગ કાંઈ પણ બોલાવા
જેતા ન હોવાથી ન છુટકે શાંતિ ધરી તે બેસી રહ્યા જોકે રાજનું
એ હૃદય ફેંજાવું હરકત બાગબહાર હતું તેમતેના ખાસ અનુસંગીઓ અત્યારે
અહીં દરબારમાં ન દેખાતાં કંઈક ખીજીજી ધુનમાં ધુમતા હતા.

ખડગસિંહ પણ ૪૦૦ બહાદુરવીરો સાથે નેપાળથી આવ્યો
તો નંદારસિંહના ૧૦૦ શુરવીરોનો તેમાં ઉમેરો થયો હતો અને ૫૦૦
ખીજી વીના પણ આમ તેમ ધુમતા હતા બાગની અંદર ૨૦૦૦
માણસો હતાં તેમાં ૫૦૦ રાજના સિપાઈઓ હતા અને બાકીની
રમત હતી.

દરબાર પુરે પુરે બરાબ ગયો ખડગસિંહ ખુરશી ઉપરથી ઉભો
થયો. કોલાહલ એકદમ શાંત થઈ ગયો. ત્યારે બાજુથી સર્વનું ધ્યાન
ખડગસિંહ તરફ વળ્યું અને તેમણે બોલવાનું શરૂ કર્યું.

“નેપાળ રાજની આજ્ઞાની હું તેમનો એક સેનાપતિ ને મળેને

ઉદ્દેશીને હું અતરે આવેલો છે તે પુરણ કરીશ, આજના દરબારમાં
એ કામ કરવાનાં છે. પ્રથમ એ છે કે સામંત વિજયસિંહ ઉપર
રાજકુમારના ખુનનો આરોપ સાબીત થયો છે તેનો છેવટનો ફેસલો
આપવો. અને બીજી કસ્ટોસિંહ રાજાને “અવિરાજ” ની પદવી
આપવી, જેના ઉપર આ ત્રાસ જનક ખુનનો આરોપ સાબીત
થઈ ચુક્યો છે એવા વિજયસિંહને વિના હાથકડી, આમ નિર્ભય
અને સ્વતંત્ર બેઠેલો જોઈ નવાઈ લાગે એ સ્વાભાવિક છે પરંતુ આ
સાંભળતાં તેનું સ્પર્કિત થશે કે—વિજયસિંહ એકતો રાજાના મુખ્ય
પટાવત સામંત છે; બીજી દરબાર બોડી તે કાષ્ટ રીતે નાની છુટે
એમ નથી; ત્રીજી રાજાના માથુસે એ તેને જખમી કરવાથી કમ;
જોર કરી નાંખ્યો છે. તેમ એણે એ પણ છે કે વિજયસિંહ
એમ કહે છે કે હું એ ગુન્હેગાર જો એમ સાબીત કરતા તઈયાર
છું. ઉપરના ચાર કારણથી મેં તે છુટે રાખ્યો છે. હવે સર્વ
દરબાર સમક્ષ વિજયસિંહને હું અગ્રા કંઈ છું કે તેમને નિરોપ થવા
જે કાંઈ કહેવું હોય તે કહેવું.”

બહાદુરસિંહ પોતાનું બોલવું પુરું કરતાજ વિજયસિંહે ઉઠી બોલવું
શરૂ કર્યું આપ સર્વ જાણો છો કે મનુષ્ય જન્મને જીવ્યા તા હિમેદ થાય
છે ત્યારે જીવે જો આવે છે તે જોવે છે અને જરાએ ડરતો નથી.
મારી સ્થિતિ જુઓ આજ એવીજ છે. અહીંના રાજા કસ્ટોસિંહે રા-
જકુમારના મરવાનો આરોપ મારા ઉપર કેરોપ કર્યો છે, સુક્યો છે,
રાજકુમાર અદાપિ જીવે છે. તેને જુઓ રાજાનાં આજ્ઞો છે, અને
મરીબ રખવતમાંથી કાઢવું ખુન કરાવી મને ફક્ત પ્રમત્ત કર્યો
છે. રાજાને આ પ્રમત્ત કરવાનું શું કામ છે એમ પ્રશ્ન આપ સહજ
કરશો તો તેનો હિતર એજ છે કે રાજા કસ્ટોસિંહ પોતેજ મારા
પિતાના ખુની છે. તે પ્રથમથીજ મારા પિતાના ગુલામ હતા અને
પ્રસંગ મળતાં તેમને મારી નાંખી તેમને બદલે આ રાજાના બોકતા
થઈ પડ્યા સ. રાજાનાં તો તે મારા ઉપર વેર નહોતા રાખતા
પરંતુ જ્યાં હું મોટો થયો અને આપ સર્વની પ્રજા પ્રીતિ સપાદન
કરતો ગયો એટલે મને પુરો કરવાની ખુન આવી. નહારસિંહ પણ
મહારા મોટા બાઈ છે અને તે પણ મહારા પિતાનું વેર લેવાજ રાજાને
ખીટે છે.” કસ્ટોસિંહ રોડા, નહારસિંહ, વજવા, વિમળા વિગેરેની
સર્વ હકીકત વર્ણવતાં વળી તેણે વધારામાં કહ્યું—“આ બન્ને
બલોના પુરુષોમાં એકતો નહારસિંહ જો અહીં હાજર છે તેનેજ હું
ખડું છું. તેમ બીજા માટે પણ હાજરમાંથી કાઢી નીકળી આવશે.”

જેમ જેમ વિજય પોતાની હકીકત કહેતા ગયા હતા તેમતેમ રાજના હોસ કોસ ઉડતા હતા. આરે તરફથી ત્રાહી ત્રાહીના અવાજ આવી રહ્યા, રાજને હવે સ્પષ્ટ જણાયું કે દરવાર મળવાનું કારણ એજ હતું કે સમગ્ર રાજ્યતની સમક્ષ મારી બે ઇમાનો સિવ યામ વળી નિહાસન પણ એજ ધરણસર લાગે છે કે આ રાજ્ય તરફથી નહારસિંહ અથવા વિજયસિંહને ગાદી અપારો. હા, દમન, બાજુ હાર્યા, પાસા ક્રમા પડ્યા, હવે જ્યવતો એક પણ ઉપાય નથી, ઉ ગારવાનો એકે આરો નવા, હજી ફોજ તગ્યાર છે, એકવાર તો આ હોમ લડવું પછી જન્મ્યાનો મું ફરે છે, પણ નહારસિંહ કાણુ છે-તે કેવો છે-નેની સિકલનો નેની.

આવિચાર રાજ મનમાંજ કરેછે એટલામાંતો જ્યાંવિજયસિંહનું મોક્ષનું પુર થયું અને તેને આગળ લીધું કે નહારસિંહે ઉઠી કબુલ્લાસની કમરેથી મળેલી ચીઠી અપારસીકને આપત્ત કર્યું “એક શાખિ તોઆ છે.”

ખડગસિંહે ઉભા થઈ સર્વ સમગ્ર તે ચીઠી ઉપર છે અને તે રાજથી ઇનકાર જવાય તેમ નહીં ચીઠી સાંભળી અરે હુષ્ટ રાજ તહાઈ સસાનાશ જળે તહાઈ હુષ્ટ થઈ પિકકાર છે રાજ તને એમ હજારો શબ્દો આરે તરફથી આવ્યા લખ્યા.

એટલામાં તો પેલા સાધુજી મહારાજ મુખઉપરથી મુખવટોદુરક-રીતેસિંહાસન પામે ગયા અને ખડગસિંહે આસન લીધું કે મ્હોટેથી મોઝવા મંડ્યા—“બીજી સાખ્યાની હુકું સરવજનો તમે સઘળા તો નથી જાણતા કે હું માણુધું પણ રાજ તો મને જોતાંજ જાણી ગયા છે. પરંતુ આપ સરવ આ વાત જાણીને નવાઈ પામશો કે વિજયસિંહ-નહારસિંહનો પિતા કરણસિંહ જેને આ તમારા રાજ-જીએ ઝેર આપ્યું હતું તે હું પોતેજ તમાન સમક્ષ ઉભો છું. માંડ જીવન સરક્ષનાર તો અત્યારે હયાત નથી પણ તેનો પુત્ર હમાત હાથ આ શહેરમાં છે. પણ જુઓ આ રાજ મારા ઉપર આવતો તમે રોકો તો મારી વાત તમને વળી વિશેષ નહું આપશે. પણ ના તે નહીં સાંભળવા દે. જુઓ તે ખુશી ઉપરથી ઉઠ્યો. નિમકહરામ વિશ્વાસઘાતીને હજુએ શરમ નથી આવતી.”

સાધુ મહારાજની વાત પુરી થી રીતે યામ. બેઇમાન રાજનો જીવ હવે તેના હથમાં ન રહ્યો. મયાનમાં તરવાર કાઢી એકદમ તે સાધુ ઉપર ફરફી અને ખુમ પાડીને પોતાના માણસને કહ્યું—“મારો, કાપો આ સર્વને એક પણ જીવતો ન જાય. સાધુજીએ આ

મુકાબો. રાજના પક્ષપાતિઓ વિજયસિંહ ઉપર આવી તુટી પડ્યા. લડાઈ શરૂ થઈ અને પાંચરેલી જનમ ઉપર લોકો રેલાવા માંડ્યું. વિજયસિંહ અને ખડગસિંહના બહાદુરો સર્વને પહોંચવા પુરુષશક્તિવાન હતા.

રાજનાં ઘણાં માણસો બહાર તેમજ ત્યાં હતાં પણ સર્વગારી ગયેલાં. મન મુકી કોઈ લડવું નહીં. ફક્ત ખાસ મળતીઆ જેના મુત્યું શિવાય બીજાને આશો નહોતો તેજ લડ્યા અને માર્યા ગયા. લડાઈમાં રાય સાહેબ અને રાજ રહાગા રહામી આગ્યા હતા આખરે રાજને જમીનકપર નાંખ્યો અને જે આંગળીઓ ભોકી રાયસાહેબે આંખો ફેંડી નાંખી

સુજનસિંહ; ભુપતસિંહ, મહાદેવજી વગેરે પણ લડાઈમાં મારી ગયા વિજયસિંહ યુદ્ધમાં મરણિયો થઈ ધુમને હતો. કેટલાનાંએથી રાંધથીબૂરાં કરી નાંખ્યાં હતાં; હવે પણ તેની તરવાર પોતાનું કામ કમળ જતી હતી. પોતે પણ રહેજ ધાયો હતો પણ તેનું તો તેને બાન પણ નહોતું એકદમ ખડગસિંહે તેને અટકાવી ત્રિંદાસનપર બે સાડયો અને મોકોટો ઘાગ પાડીને કહ્યું: —“હવે વિજયસિંહ શુરવીર વિજયસિંહ પ્રગતને પ્રિય થઈ પડેલા વિજયસિંહ આખરે વિજયી ની. કમેલા વિજયસિંહ નિદોષ સિંધ થયેલા વિજયસિંહ અને રાજવના ખરા હકદાર વિજયસિંહ રાજસિંહને શોભાવે છે અને હવે મહારાજ વિજયસિંહની આજ્ઞા છે કે એકદમ લડાઈ બંધ કરી સરવેએ પોતાની તરવાર મવાન કરવી ”

હકમનો અમલ તુરંતજ થયો. લડાઈ અંધ થઈ ગઈ. ‘વિજયસિંહ મહારાજની જય’ ના દર્વાન પ્રતિધ્વનિઓ સંભળાયા. અંધ કરણસિંહ તરફ જોઈ લોકો હસવા લાગ્યા. સત્યનો જય થયો.

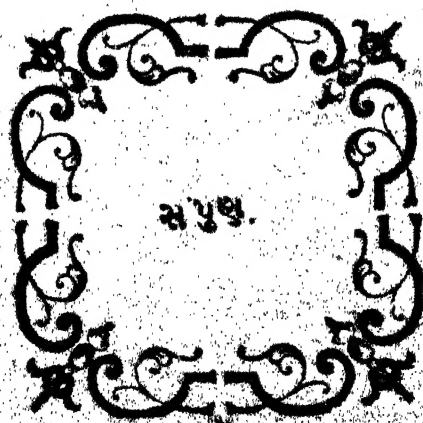
જે સાધુ મહારાજથી કરણસિંહ ડરી ગયો હતો, તથા તરવાર લઈ દોડ્યો હતો તેજ વિજયના પિતા અને ખરા રાજ કરણસિંહ એ વાત હવે જાહેર થઈ ગઈ. રડોડે સુજનસિંહ મારફત ઝેર આપ્યું તે વખતે બીજા સ. થીઓને તેણે મેળવી લીધા હતા. તો પણ આરખાંચ નિમકહલાલ સાથી, ઉપરથી મળી જતાં અંતઃકરણ પુર્વક રાજનાજ હિતરથી રહ્યા હતા અને જ્યારે કરણસિંહ ઝેરથી બે હોશ થયા અને રડોડે મરવા પુરવજ જમીનમાં દટાવી તુરંતજ ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું ત્યારે એક ગભીરસિંહ નામનો રજપુત બાણી જોઈ પાછળ પડી ગયો હતો અને તેણે રાજને બહાર કાઢી જવ બયાબયો હતો ત્યાર પછી કરણસિંહ સાધુવેશે રડોડની કીકરમાં ફરતા રહ્યા

હત અને જ્યારે ન્દારસિંહનું નામ મહાર પડ્યું ત્યારથી હરિપુરની પાસે જમણમાંજ રહેવાનું રાખ્યું હતું ન્દારસિંહને પણ તેમણે તેની સુલાકાત કરી હતી અને પ્રસન્ન રાખ્યે; હતો છતાં પેતાનું નામ બતાવ્યું નહોતું.

તેમનો જીવનસરક્ષક ગમીસિંહ તે જ્યારે હવાત નહોતો તો પણ તેને પુત્ર રણધર્મસિંહ આ શહેરમાંજ હતો અને કમિટિમાં તેનું નામ આપણે જાણી લીધું છે કે તે વિજયનોજ પક્ષપાતી હતો તે કેટલીક વાતથી જાણીતો હતો છતાં સમયને માન આપી સાંતળ રહ્યો હતો.

કરણસિંહને પોતાનાં બન્ને પુત્રનો, પુત્રી અને પુત્રવધુ સર્વે નો મેલાપ આપરે થયો અને તે આદિની વાર્તા છેત્કેટલા બાઈબ ને પિતા હવાત હોવા છતાં વિજયસિંહ ગાદીએ બેઠાથી અયુક્ત કેટલાકને સાગશે. પરંતુ કરણસિંહ ખરગસિંહ અને પ્રતાપસિંહ(ન્દારસિંહ)પૂર્વે એકાંતમાં મળ્યા હતા, અને નિણય થયો હતો. હવે કરણસિંહ ગળ કરવા ખુશી નહોતા ન્દારસિંહે પણ સ્વન નહી થયેલાં હોવાથી અરવીકાર કર્યો હતો અને તેથીજ વિજયને ગાદી આપવામાં આવી.

કરણસિંહ રાઠોડનાં જે જે દરબારનાં માણસોએ વિજયસિંહ મહારાજનું શરણુ માગ્યું તત્સર્વે માટે યોગ્ય બદોબસ્ત થયે. કારણકેમાં પડેલાં વિજયા અને મહત્તે સેવતી વિમળા હવે રાજ મહેલમાં વારસી થયાં. પરંતુ પેલા રાજકુમારનો પતો નજ લાગ્યો. તેને તો કાણ જાણે કયાં એકધુવાળા કે મોકલી દીધો- કળસુદાસે આત્મહત્યા કરી. રાજ પણ આંખની પીગથી રીખાઇ રીખાઇને યમસોક વાતાએ સીધાવયો- વિજય સિંહે પછી જીવનપર્યંત બધીજ સારી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યું અને સર્વ પ્રકારનાં સુખ ભોગવ્યાં.

તેવાર છે ? તેવાર છે ? ? તેવાર છે ?

સનાતન ધર્માભિમાની ગ્રહસ્થાને અમુલ્ય લાઠી

મહાત્મા તુલસીદાસજી કૃત.

રામાયણ.

(મૂળ સહિત સુરસ ગુજરાતી વાંચનાર)

આ ગ્રન્થ સંસાર સાગર ભરણુ શ્રી રામાયણનું ભૂરતખંડમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. આમી શ્રી તુલસીદાસજીની વાણી મૂળ હિંદી ભાષામાં હોવાથી તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર એક જ્ઞાન-ગરના પ્રખ્યાત વિદ્વાન શાસ્ત્રી પાસે કરાવ્યું.

તેમ ક્ષપક, આક્રમે લવકુ શકાંડ રામાયણનું મહાત્મ્ય જો રવામી તુલસીદાસજીનું જીવન ચરિત્ર ટીપણ, વિસ્તૃત વિવેચન અનુક્રમણિકા અને પ્રસંગોપાત સુંદરચિત્રો આપી સંપૂર્ણ રીતે પ્રદર્શનમાં કર્યા-સ સખી નથી આવા પ્રકારે સંસારશેષનું રૂપ જાણાવવા કે સરવને વિપયુક્ત-થાય તેવું કરવામાં કર્યા રાખી નથી આ ગ્રન્થ ભક્તરાજ જે. આમી તુલસીદા-જીએ સરવ શાસ્ત્રનો સાર સમૃદ્ધ તકરી રીતે પુરોને અનુક્રમ થાય તે પ્રમાણે ભાષા રામાયણ નવરસથી ભરપૂર રાત્રિ નિષ્કૃ ૨૫ બના-વ્યું છે. જેથી કોઈપણ એવો વેદ નથી. કોઈપણ એવું પુરા નથી. કોઈપણ એવું શાસ્ત્ર નથી. કોઈપણ એવો ગ્રન્થ નથી કે જેનું સા-રભૂત તત્ત્વ શ્રી રામાયણમાં આવી જતું ન હોય અર્થાત્ શ્રી તુલ-સીદાસજી કૃત રામાયણ એ પણ સરવત્રસત્તા તત્ત્વરૂપ, મોક્ષ મા-ધન અને ધર્મગ્રન્થોમાં શ્રેષ્ઠ પુસ્તક છે. સંસાર સાગર તારણુ શ્રી રામાયણ ગ્રન્થ અત્યંત શ્રેષ્ઠ હોવાથી પ્રસિદ્ધ આર્ય ધર્માભિમાની સ્ત્રી પુરુષોની તેના ઉપર નિરસીમ શ્રદ્ધા છે; તેમજ તેનું શ્રવણુ ગનન પઠન પાઠન અને વિવેચન સંસારમાં સુખ સાધન રૂપ કદ્યાણુ પ્રદ હોઈ અન્તે મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરાવનાર છતાં પણ સરવ સાધારણુ-લોકોને લાભ લેવાતું સર્વથા થાય તેવા આસ હેતુથી પુતકની મોગ્યતા પ્રમાણમાં સુંદર કલ્પદાર ૧૫૦૦ પૃષ્ઠ છપાઈ સુંદર કાગળ બાજ પૃષ્ઠ પાકા મજબૂત અને સોનેરી ગીલ્ટના હોવા છતાં આ ઉત્તમ ધર્મ ગ્રન્થ પુસ્તકનું મુલ્ય માત્ર રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ ૧-૦-૦

મળવાતું કેટલાંક:—

મહાદેવ રામચંદ્ર મથુટે પુસ્તકેલર--મથુરવાસી અમલવાલ,

